RIM
REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ
5-6 (109-110) 2008

DIN SUMAR

- 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial
- 90 de ani de la Marea Unire a românilor
- *Audiatur et altera pars*
- Statutul vlahilor de la frontiera militară austriacă

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University

• Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București

• IULIAN FOTA, directorul Colegiului Național de Apărare

• Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

• Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret"

• Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

SUMAR

• **90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial**

– 1918-2008. 90 de ani de la Marea Unire a românilor – *REDACȚIA* 1

– Planificarea operativ-strategică germană pe fronturile de Est și Sud-Est între anii 1914-1916 – *locotenent-colonel dr. GERHARD P. GROSS – (Germania). Traducere și adaptare –* MONA ELENA SIMINIUC 5

– Românii ardeleni, de la loialitatea dinastică la loialitatea națională – *prof. univ. dr. LIVIU MAIOR* 19

– Chipul soldatului român în memorialistica germană a Primului Război Mondial – *lector univ. dr. SORIN CRISTESCU* 27

– Dosarul confidențial al mareșalului Prezan – *ADRIAN PANDEA* 34

– Un ofițer al armatei române, martor al evenimentelor din Transilvania de după Marea Unire – *LUCIAN DRĂGHICI* 39

– Memoriale românești ale Primului Război Mondial – *colonel dr. CRISTIAN SCARLAT* 42

– 11 noiembrie 1918. Ceremoniile din Franța de la Hartmannswillerkopf și Douaumont-Verdun – *SERGIU IOSIPESCU* 45

– Florile recunoștinței – GHEORGHE VARTIC 48

• **Audiatur et altera pars**

– Armata română în viziunea Wehrmacht-ului – *TATIANA CEALAIA (Federația Rusă). Traducere și adaptare DANIELA ȘISCANU* 49

• **Istoria lumii și lumea istoriei**

– Viață la graniță. Statutul vlahilor de la frontiera militară austriacă – *dr. CLAUDIA REICHL-HAM (Austria). Traducere – CERASELA MOLDOVEANU, DANIELA ȘIȘCANU* 57

– Finlanda, Estonia și România. Evoluții paralele în timpul și după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial – *conf. univ.dr. SILVIU MILOIU, Universitatea „Valahia" din Târgoviște* 70

• **Actualitatea istoriei militare**

– Educația istorică în forțele armate federale germane la începutul secolului al XXI-lea – *colonel de stat major dr. HANS-HUBERTUS MACK (Germania)* 86

• **Din activitatea științifică a Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară**

Seminar: 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial – *GHEORGHE VARTIC* 91

• **Semnal, recenzii** – *MIRCEA SOREANU* 92

• **Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „B".**

• **Abonamentele se fac prin unitățile militare, pentru cititorii din armată (4 lei x 6 = 24 lei/an), precum și prin oficiile poștale și factorii poștali (6 lei x 6 = 36 lei/an). Sumele se depun în contul nr. RO46TREZ7015005XXX000147 deschis la Trezoreria Statului, sector 1, București pentru U.M.02526 București, cod fiscal: 4221098.**

• **Cititorii din străinătate se pot abona prin S.C. Rodipet SA, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, București, România la P.O. BOX 33-57, la fax 0040-21-2226407 sau 2226439**

• **Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017**

ISSN 1220-5710

CONTENTS

• **90 Years since the End of the World War I**

- 1918-2008. 90 Years since the Great Union of the Romanians – *THE EDITORIAL STAFF* 1
- German Operational and Strategic Planning on the Eastern and Southeastern Fronts in the Years from 1914 to 1916 – *Lieutenant-Colonel Dr. GERHARD P. GROSS (Germany). Translation:* MONA ELENA SIMINIUC 5
- Transylvanian Romanians from Dynastic Loyalty to National Loyalty – *Prof. Dr. LIVIU MAIOR* 19
- The Portrait of the Romanian Soldier in German Memoirs of the World War I – *Lecturer Dr. SORIN CRISTESCU* 27
- The Secret File of Marshal Prezan – *ADRIAN PANDEA* 34
- A Romanian Officer – Witness of the Events that took Place in Transylvania after the Great Union – LUCIAN DRĂGHICU 39
- Romanian Memorials of the World War I – *Colonel Dr. CRISTIAN SCARLAT* 42
- November, 11th 1918. The Ceremonials at Hartmannswillerkopf and Douaumont-Verdun, in France – *SERGIU IOSIPESCU* 45
- The Flowers of Gratitude – *GHEORGHE VARTIC* 48

• **Audiatur et altera pars**

- The Romanian Army in the World War II in the Eyes of Wehrmacht – *TATIANA CEALAIA, (Russian Federation). Translation – DANIELA ŞIŞCANU* 49

• **The World History and the History of the World**

- Life in the Borders' Region. The Status of the Vlachs in the Austrian Military Borders' Region – *Dr. CLAUDIA REICHL-HAM (Austria). Translation – CERASELA MOLDOVEANU, DANIELA ŞIŞCANU* 57
- Finland, Estonia and Romania. Parallel Evolutions during and after the End of WWII – *Lecturer Dr. SILVIU MILOIU* 70

• **The Actuality of Military History**

- Historical Education within German Federal Military Forces at the beginning of the 21st Century – *Colonel of General Staff Dr. HANS HUBERTUS MACK, (Germany)* 86

• **Scientific Reports of the Institute for Political Studies of Defense and Military History**

- Seminar: 90 Years since the End of World War I – *GHEORGHE VARTIC* 91

• **News. Reviews –** *MIRCEA SOREANU* 92

***COPERTA I: Veşnică recunoştinţă Eroului Necunoscut* (foto: Eugen Mihai)**
Coperta a-IV-a: Cimitirele Militare şi insemnele memoriale de la Signy l'Abbay* (Franţa), *Worms şi Mannheim* (Germania), *Branik* (Slovenia) *şi Budapesta* (Ungaria) *sunt doar câteva mărturii ale jertfelor româneşti pe fronturile europene ale Primului Război Mondial

• GHEORGHE VARTIC, redactor-şef
• MONA-ELENA SIMINIUC, redactor
• LIVIA MANOLE, corector • MARIANA BĂHNĂREANU, culegere computerizată
• ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată
• Responsabil de număr: dr. MIRCEA SOREANU

Adresa redacţiei: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, Bucureşti, sector 1,
telefon: 3157827, telefax: 004021-3137955
www.ispaim.ro

Tiparul executat la Tipografia Filaret
B 136/17.12.2008

1918 – 2008
90 DE ANI DE LA MAREA UNIRE A ROMÂNILOR

S-au împlinit în aceste zile 90 de ani de la înfăptuirea marilor idealuri naţionale ale României prin unirea provinciilor sale istorice aflate atunci în componenţa imperiilor austro-ungar şi ţarist. De la o suprafaţă de 139 078 kmp cu o populaţie de 7 771 341 de locuitori, cât însuma la intrarea sa în Primul Război Mondial, România a ajuns ca la sfârşitul anului 1918 să aibă o întindere de 295 049 kmp şi 15 541 428 de locuitori, situaţie care avea să fie consacrată internaţional prin sistemul tratatelor de pace din anii 1919-1920.

Cum s-a putut realiza acest măreţ deziderat care a adus rotunjirea graniţelor ţării, atât la Apus cât şi la Răsărit?

După declanşarea marii conflagraţii, pe măsura derulării acţiunilor militare dintre cele două tabere continentale, statul român a socotit că, la dimensiunea şi resursele sale, este bine să aştepte

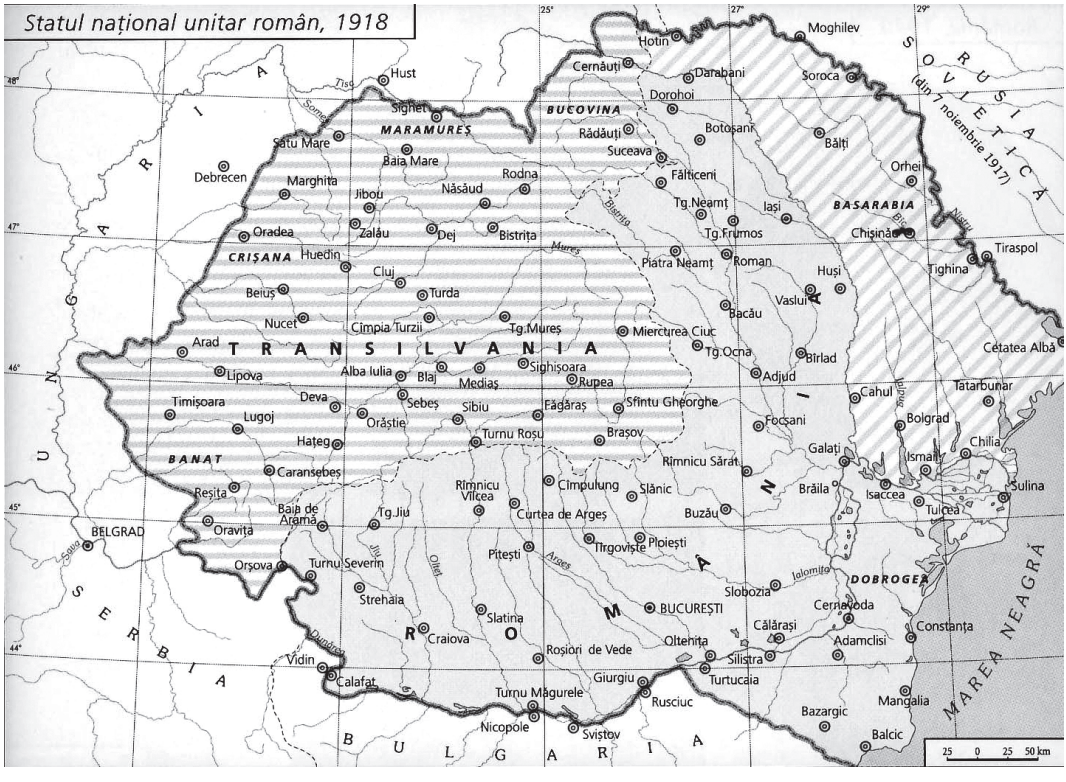

▪ **România după Marea Unire din 1918**

ACTUL UNIRII

VOTAT DE SFATUL ȚĂRII
LA 27 MARTIE ST. V. 1918.

IN NUMELE POPORULUI BASARABICI, SFATUL ȚĂRII DECLARĂ: REPUBLICA DEMOCRATICĂ MOLDOVENEASCĂ (BASARABIA), ÎN HOTARELE EI DINTRE PRUT, NISTRU, DUNĂRE, MAREA NEAGRĂ ȘI VECHILE GRANIȚE CU AUSTRIA, RUPTĂ DE RUSIA ACUM O SUTĂ ȘI MAI BINE DE ANI DIN TRUPUL VECHII MOLDOVE, ÎN PUTEREA DREPTULUI ISTORIC ȘI DREPTULUI DE NEAM, PE BAZA PRINCIPIULUI CĂ NOROADELE SINGURE SĂ-ȘI HOTĂRĂSCĂ SOARTA LOR, DE AZI ÎNAINTE ȘI PENTRU TOTDEAUNA, SE UNEȘTE CU MAMA SA ROMÂNIA.

TRĂIASCĂ UNIREA BASARABICI - CU ROMÂNIA DE-A PURURI ȘI TOTDEAUNA!

PREȘEDINTELE SFATULUI ȚĂRII,
ION INCULEȚ.
VICE-PREȘEDINTE
PAN. HALIPPA.
SECRETARUL SFATULUI ȚĂRII
I. BUZDUGAN.

▪ **Actul Unirii Basarabiei cu România**

un moment prielnic pentru a se angaja în luptă de partea acelor puteri aliate care ar accepta să-i recunoască şi să-l susţină în realizarea revendicărilor sale naţionale legitime. Momentul favorabil s-a ivit în vara anului 1916 când, la solicitarea imperativă a Antantei, România se decide să intre în război împotriva Austro-Ungariei, decretând mobilizarea armatei la 14/27 august şi punând astfel la dispoziţia aliaţilor aproape 700 000 de oameni înrolaţi în trupele de operaţii. Dar conaţionalii săi sortiţi să trăiască în afara hotarelor ţării au fost înrolaţi chiar de la începutul conflictului în unităţile armatelor imperiilor austro-ungar sau ţarist şi au fost prezenţi pe majoritatea fronturilor europene.

Înfruntările militare din campania anului 1916 s-au încheiat, după cum se ştie, într-un mod nefericit, armata română, slab înarmată şi echipată fiind nevoită să se retragă din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea. Regele Ferdinand, guvernul şi Parlamentul ţării s-au refugiat la Iaşi.

A urmat o perioadă de refacere a armatei cu sprijinul Misiunii Militare Franceze şi reangajarea ei în vara anului 1917, pe frontul din Moldova, unde a obţinut marile izbânzi de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz care au stopat încercarea de înaintare a trupelor germano-austro-ungare.

Pe fondul unei conjuncturi internaţionale schimbătoare şi imprevizibile marcate de succesul loviturii de stat bolşevice de la Petrograd şi ieşirea ulterioară a Rusiei din război, România avea să urmeze, de la sfârşitul anului 1917 până la finele anului următor, un parcurs istoric de la agonie la extaz. Cu aproximativ 2/3 din teritoriu aflat sub ocupaţie germană şi cu o armată pusă în situaţia imposibilă de „a ţine" cu 17 divizii un front întins din nordul Carpaţilor Orientali până la Marea Neagră şi nevoită, pe deasupra, să facă faţă stării de anarhie provocată de trupele ruseşti contaminate de bolşevism, România acceptă condiţiile înrobitoare ale Păcii de la Bucureşti din mai 1918. De fapt, România încetase temporar ostilităţile cu Puterile Centrale, dar se afla într-o stare de război cu Rusia sovietică.

„Cele 14 puncte" ale preşedintelui american Woodrow Wilson, prin care se recunoştea dreptul naţiunilor oprimate din Imperiul Austro-Ungar de a-şi alege singure forma de guvernământ, au avut ca efect impulsionarea procesului de redeşteptare naţională şi de dezmembrare a imperiilor în faţa dorinţei de autodeterminare a popoarelor.

Ca urmare a pericolului pe care îl reprezentau trupele ruse concentrate în spaţiul dintre Prut şi Nistru, care ameninţau cursul legitim spre autonomie a Republicii Democratice Moldoveneşti, la cererea autorităţilor de la Chişinău, România a decis să acorde protecţie Sfatului Ţării şi organelor administrative din Basarabia. La 24 ianuarie/6 februarie 1918, Sfatul Ţării a proclamat independenţa Republicii Democratice Moldoveneşti, iar la 27 martie/9 aprilie, acelaşi organism politic legitim, reprezentativ şi democratic ales hotărăşte că Basarabia „între hotarele sale dintre Prut, Nistru, Dunăre şi Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului

istoric şi a dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor, de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu mama sa, România". Regele Ferdinand trimite o telegramă de felicitare pentru decizia istorică luată la Chişinău.

În pofida semnării păcii umilitoare, dar şi pragmatice de la Bucureşti, pe care suveranul nu a ratificat-o niciodată, România nu a încetat să creadă şi să se lupte pentru îndeplinirea năzuinţelor sale de întregire naţională pentru care se angajase în război.

Declanşarea ofensivei Armatei aliate de Orient în Macedonia a determinat ieşirea Bulgariei din război şi apoi a Turciei şi a creat condiţiile ca Armata de Dunăre comandată de generalul Berthelot să intre pe teritoriul României. În faţa acestei oportunităţi, guvernul de la Bucureşti a adoptat la 21 octombrie/4 noiembrie, hotărârea de a denunţa „Tratatul de pace" de la Bucureşti şi de a reintra în război alături de Antantă. La 27 octombrie/10 noiembrie 1918, regele Ferdinand ordonă a doua mobilizare a armatei române adresându-i îndemnul: „Regele vostru vă cheamă la luptă ca să înfăptuiţi visul vostru de atâtea veacuri: Unirea tuturor românilor".

Semnarea armistiţiului de la Rethondes din 28 octombrie/11 noiembrie 1918 punea capăt primei conflagraţii mondiale în condiţiile în care România reintrase în luptă alături de forţele Antantei în vederea îndeplinirii deziderateler sale înscrise în Convenţia politico-militară din 14/27 august 1916. Primul Război Mondial se încheia, dar războiul României avea să mai continue.

Trupele române trec din nou la ofensivă prin trecătorile Carpaţilor pentru eliberarea străvechilor teritorii.

Congresul General al Bucovinei, desfăşurat la Cernăuţi în ziua de 15/28 noiembrie 1918, a hotărât „Unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colaciu şi Nistru în Regatul României".

Românii transilvăneni, mobilizaţi de Consiliul Naţional Român Central, răspund cu entuziasm chemării la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 care hotărăşte: unirea „tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească şi a tuturor teritoriilor locuite de dânşii cu România".

Se înfăptuia astfel România Mare care adunase între hotarele sale legitime pe toţi fiii săi credincioşi, dornici de a edifica împreună un stat puternic prin potenţialul său economic şi demografic, un stat guvernat de legi şi instituţii democratice, în măsură să-şi aducă o contribuţie la stabilitatea şi securitatea în această regiune a Europei.

Acţiunile militare desfăşurate de armata română după 1 Decembrie 1918 şi până în vara anului următor au avut menirea să apere şi să consolideze împlinirile istorice de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia.

Recunoaşterea internaţională a hotărârilor de unire a provinciilor româneşti cu Ţara avea să însemne o altă bătălie, de data aceasta în plan diplomatic, bătălie soldată cu o izbândă, chiar dacă nu în totalitate. Sistemul tratatelor de pace de la Versailles-Paris din anii 1919-1920 a recunoscut oficial unirea Bucovinei şi a Transilvaniei cu România, lăsând însă deschisă reglementarea problemei Basarabiei. Cu toate imperfecţiunile sale,

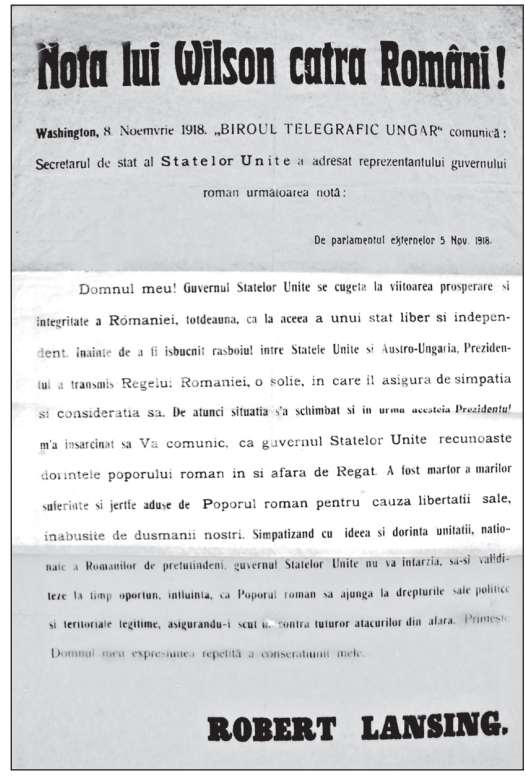

Nota lui Wilson catra Români!

Washington, 8 Noemvrie 1918. „BIROUL TELEGRAFIC UNGAR" comunică: Secretarul de stat al **Statelor Unite** a adresat reprezentantului guvernului roman urmatoarea nota:

De parlamentul exfernelor 5 Nov. 1918.

Domnul meu! Guvernul Statelor Unite se cugeta la viitoarea prosperare si integritate a Romaniei, totdeauna, ca la aceea a unui stat liber si independent, inainte de a fi isbucnit rasboiul intre Statele Unite si Austro-Ungaria. Presidentul a transmis Regelui Romaniei, o solie, in care il asigura de simpatia si consideratia sa. De atunci situatia s'a schimbat si in urma acesteia Presidentul m'a insarcinat sa Va comunic, ca guvernul Statelor Unite recunoaste dorintele poporului roman in si afara de Regat. A fost martor a marilor suferinte si jertfe aduse de Poporul roman pentru cauza libertatii sale, inabusite de dusmanii nostri. Simpatizand cu ideea si dorinta unitatii, nationale a Romanilor de pretutindeni, guvernul Statelor Unite nu va intarzia, sa-si valideze la timp oportun, intluinta, ca Poporul roman sa ajunga la drepturile sale politice si teritoriale legitime, asigurandu-i scut si contra tuturor atacurilor din afara. Primeste Domnul meu expresiunea repetită a consideratiunii mele.

ROBERT LANSING.

▪ **Nota preşedintelui SUA, Woodrow Wilson**

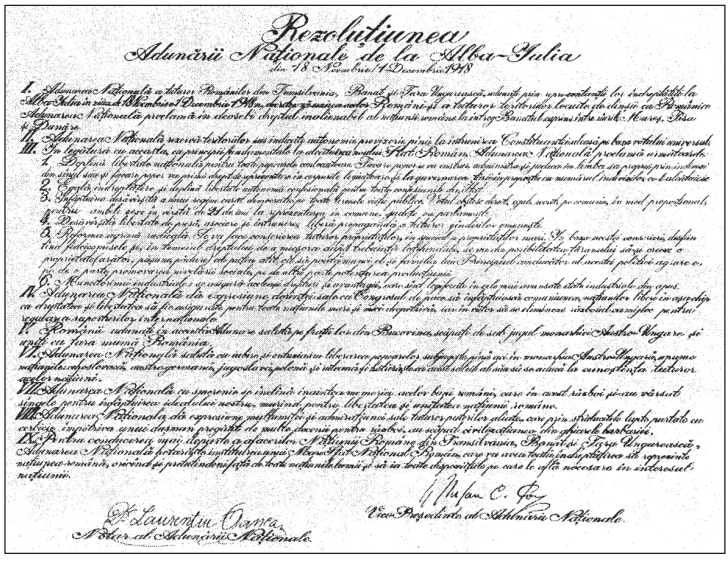

Rezoluțiunea
Adunării Naționale de la Alba-Iulia
din 18 Noembrie/1 Decembrie 1918

▪ Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba Iulia

sistemul versaillez a aşezat principiul naţional la baza construirii noii arhitecturi europene de după Primul Război Mondial.

România, interesată de conservarea statu-quo-ului postbelic, s-a orientat în anii care au urmat, spre încheierea unui sistem de alianţe externe menit a-i garanta securitatea frontierelor. Ascensiunea revizionismului în Europa, în fruntea căruia s-au situat deopotrivă Germania şi Uniunea Sovietică, a împins continentul către un al doilea război mondial, precedat de ciuntirea teritorială a ţării, silită în vara dramatică a anului 1940 să cedeze aproape 100 000 kmp cu aproape 7 milioane de oameni. După trei ani de război, de astă dată alături de Germania, România se raliază taberei Naţiunilor Unite care o sprijină în refacerea frontierei de la vest, dar eşuează în sfera de influenţă sovietică instaurată în estul european.

După căderea Cortinei de Fier şi prăbuşirea comunismului, ţara se angajează decisiv într-un amplu proces de transformare politică, economică şi socială, fundamentat pe valorile democraţiilor occidentale.

Aniversarea a 90 de ani de la înfăptuirea Marii Uniri găseşte România cu statutul de membru deplin al NATO şi al Uniunii Europene, statut care îi garantează deopotrivă securitatea şi prosperitatea, pentru construirea unui viitor sigur şi durabil.

REDACŢIA

1918-2008
90 YEARS SINCE THE GREAT UNION OF THE ROMANIANS

Following the signing of the armistice of Rethondes on October 28/November 11, 1918, World War I came to an end. Romania's participation in this world war on the side of the Entente and the course of the international events of 1918 allowed for the development of the legitimate, representative gatherings of Chişinău (on March 27/April 9, 1918), Cernăuţi (on November 15/28, 1918) and Alba Iulia (on December 1, 1918) where the decision of the unification of the Romanian provinces – Bessarabia, Bucovina, Transylvania and Banat – with the mother country was made.

The system of peace treaties of Versailles firmly established the international recognition of the Great Unification of 1918.

PLANIFICAREA OPERATIV-STRATEGICĂ GERMANĂ PE FRONTURILE DE EST ŞI SUD-EST ÎNTRE ANII 1914-1916

locotenent-colonel dr. GERHARD P. GROSS, Germania

La începutul războiului din 1914, operaţiile terestre şi navale germane erau concentrate asupra Frontului de Vest şi a Mării Nordului. În timp ce Marina Imperială a concentrat Flota Maritimă pentru bătălia decisivă de la Wilhelmshaven, Statul Major General a planificat desfăşurarea războiului pe două fronturi: mai întâi contele Alfred von Schlieffen urma să atace Franţa cu grosul forţelor armatei germane şi apoi, după obţinerea presupusei victorii, să înfrângă armata rusă cu unităţi disponibilizate de pe Frontul de Vest[1]. În viziunea lor strategică, conducătorii militari ai Imperiului German priveau Frontul de Est ca pe un teatru secundar de război. În 1913, Şeful Statului Major General al Armatei terestre, generalul Helmuth von Moltke (cel tânăr), chiar a întrerupt lucrul la *Ostaufmarsch* (planul de desfăşurare a forţelor estice)[2]. De aceea, nu este surprinzător că nu există o descriere sumară a bătăliilor de pe Frontul de Est între anii 1914 şi 1918. Pentru a înţelege luptele din Est, trebuie să ne bazăm pe publicaţii anglo-saxone[3], cu câteva excepţii[4], sau să ne mulţumim cu lucrările germane scrise între anii 1920 şi 1930[5].

În august 1914, şapte optimi din forţele terestre germane erau dislocate la Vest şi doar o optime la Est. Puterile Centrale nu aveau niciun plan coordonat de operaţii pentru ducerea războiului împotriva forţelor armate ruse în cazul desfăşurării unui război pe mai multe fronturi şi nici nu pregăteau un comandament suprem pentru operaţii întrunite.

Aliaţii şi-au planificat acţiunile separat şi se informau reciproc sumar. Spre exemplu, abia în 1909 Moltke a explicat şefului Statului Major General Regal şi Imperial, feldmareşalul Franz Freiherr Conrad von Hötzendorf, că germanii şi-au stabilit punctul de concentrare a eforturilor în Vest şi că, în funcţie de evoluţia situaţiei, ar sprijini planificata ofensivă austriacă în Galiţia doar printr-un atac palid împotriva Armatei de Narev[6].

Până la sosirea întăririlor de pe Frontul de Vest, Armata Regală şi Imperială trebuia să ducă tot greul războiului. Partea germană nu a mai făcut niciun fel de aranjamente militare cu România, care fusese un aliat al Imperiului German şi al Austro-Ungariei încă din 1883. Această situaţie este probabil rezultatul atât al faptului că înainte de 1914 România s-a orientat tot mai mult către Rusia şi Franţa, devenind astfel imprevizibilă ca aliată a Puterilor Centrale, cât şi al convingerii Statului Major General german că, datorită poziţiei geografice, aranjamente militare specifice puteau fi făcute doar între România şi Austro-Ungaria.

Germanii se aşteptau ca un atac să fie lansat asupra Prusiei Orientale chiar înainte ca Rusia să-şi încheie mobilizarea, cu două armate ruseşti compuse din 360 000 de oameni operând separat şi care să fie divizate datorită zonei Lacurilor Mazuriene. Bazându-şi acţiunile pe această estimare a serviciilor de informaţii, Armata 8, care era compusă din patru corpuri de armată, fiecare constituit din şase divizii de infanterie, trei divizii de rezervă[7] şi una de cavalerie, aflate sub comanda generalului-colonel Maximilian Graf von Prittwitz şi Gaffron, şi a cărei misiune era de a apăra cei peste 900 de km ai frontierei estice, s-a desfăşurat

cu circa 120 000 de militari în zonele de la est de Vistula. Sectorul de front rămas până la Silezia era apărat de câteva unități *teritoriale* şi *de completare*[8], care trebuiau să acopere aripa stângă a ofensivei austro-ungare la începutul războiului. Unitățile germane au fost depăşite numeric de forțele ruseşti în proporție de circa unu la trei.

Cum plănuiau comandanții germani să apere frontiera de est a Germaniei având în vedere acest raport de forțe? Atitudinea Statului Major General față de armata rusă era un amestec de respect şi dispreț. În timp ce recunoştea că soldații ruşi erau capabili de susținere a unei apărări tenace, considera că abilitățile de comandă tactică şi operațională, precum şi cele de control ale corpului ofițerilor erau mai degrabă moderate. În acelaşi timp, forțele armate ruse păreau a fi adecvate în privința echipării, antrenamentului şi armamentului. Cât priveşte capacitatea combativă, totuşi, diviziile de infanterie germane, numărând 13 000 de militari, erau considerate a fi sensibil superioare celor ruseşti, care cuprindeau 17 000 de soldați, deoarece aveau arme mai bune, în special piesele de artilerie grea[9]. Un memorandum din octombrie 1913 afirma despre comandanții ruşi că erau lenți în metodele lor, aveau o preferință pentru războiul de tranşee şi doar o eficiență limitată în tacticile armelor întrunite. Întrucât mişcările trupelor ruseşti erau foarte încete, unitățile ruseşti erau considerate a fi incapabile de a trece rapid de la apărare la atac. Rezultatul a fost următoarea evaluare a situației: când forțele germane se ciocnesc cu cele ruse, comandanții germani sunt capabili să riște mişcări pe care nu şi le-ar fi permis în fața unui adversar egal[10]. „Pornind de la această estimare a situației, comandanții germani plănuiau să acorde în mod clar prioritate acțiunii ofensive şi manevrei şi să înfrângă armatele ruseşti printr-o serie de atacuri, bazându-se pe rețeaua bine dezvoltată de căi ferate germane şi exploatând abil liniile interne[11].

După planul Schlieffen, personalul Statului Major General a desfăşurat câteva acțiuni potrivit acestui scenariu, dar nu a elaborat un plan detaliat de apărare[12]. Dimpotrivă, Directiva de desfăşurare pentru Armata 8 sublinia explicit că desfăşurarea operațiilor ar trebui să fie la discreția comandantului suprem[13]. Armata trebuia să protejeze provinciile estice şi să oprească puternicele unități ruseşti. Trebuia asigurată cooperarea cu armata austro-ungară, iar ofensiva către Narev, promisă lui Conrad, avea să aibă loc doar dacă ruşii rămâneau în defensivă. Indiferent ce s-ar fi întâmplat, Prittwitz urma să hotărască ce acțiune va fi întreprinsă, sau după cum îi comunicase Moltke explicit: „Dacă ruşii vin – nu defensivă, ci ofensivă, ofensivă, ofensivă”[14]. Era permisă abandonarea Prusiei Orientale şi retragerea unităților germane spre linia Vistulei doar dacă Armata 8 ar fi fost amenințată cu anihilarea[15].

La izbucnirea Primului Război Mondial, în iulie 1914, prin declarația de război a Austro-Ungariei împotriva Serbiei, membrele Triplei Alianțe, Italia şi România, şi-au declarat neutralitatea, deoarece, conform Tratatului Triplei Alianțe, ele erau obligate să ofere asistență militară doar în cazul unui atac împotriva Austro-Ungariei.

În timp ce armata germană şi-a început ofensiva vestică la începutul lui august şi a invadat Belgia, Armata rusă de Njemen sub comanda generalului Paul Rennenkampf a avansat la nord de Lacurile Mazuriene înainte de 15 august, mult mai repede decât era de aşteptat, fapt datorat nu în ultimul rând presiunii francezilor[16].

Separată de lanțul de lacuri, Armata de Narev, condusă de generalul Alexander Samsonov, a avansat către granița Prusiei Orientale dinspre sud cu o întârziere de doar câteva zile. În această situație, Prittwitz a decis să atace primul Armata de Njemen cu grosul forțelor Armatei 8. Corpul XX armată a fost singura unitate capabilă să asigure protecția de flanc împotriva înaintării Armatei de Narev în apropiere de Ordelsburg în sudul Prusiei. La 20 august 1914, Prittwitz a atacat Armata de Njemen, care între timp avansase către Gumbinnen[17].

În timp ce bătălia părea a se desfăşura favorabil, în ciuda unor serioase obstacole izolate, acesta a primit informația că Armata de Narev şi-a terminat dislocarea şi era pregătită să atace spre vest mai departe decât fusese anticipat. Pericolul de încercuire l-a determinat pe Prittwitz să întrerupă bătălia curentă şi să se retragă cu unitățile sale pe linia Vistulei. Deşi acest ordin era în spiritul Direcției de desfăşurare, Moltke l-a înlocuit, la 22 august, pe Prittwitz şi pe şeful Statului Major General, generalul-maior von Georg Graf von Waldersee, cu generalul feldmareşal Paul von Beneckendorff şi von Hindenburg şi, respectiv, cu generalul Erich Ludendorff. Acesta a fost începutul ascen-

siunii a doi bărbați care erau puțin cunoscuți în afara instituției militare. Dar lucrurile aveau să se schimbe rapid, pentru că la 31 august noul comandant suprem al Armatei 8 l-a informat pe Kaizer despre distrugerea Armatei de Narev.

Bazându-se pe desfășurarea de forțe împotriva Armatei de Narev care începuse sub comanda lui Prittwitz şi pe excelenta cunoaştere a mişcărilor inamicului datorată recunoaşterilor aeriene şi radio, Ludendorff şi Hindenburg şi-au repliat toate forțele, cu excepția unei mici grupări de cavalerie, în spatele frontului înaintea Armatei de Njemen care înainta lent către Königsberg[18]. Masându-şi toate rezervele, au atacat flancurile Armatei de Narev, au încercuit-o şi au distrus-o complet din 26 până în 30 august[19].

Această victorie triumfală a Germaniei a sosit la momentul potrivit. Era dovada pentru aliatul austro-ungar şi pentru fostele aliate, Italia şi România, care erau pe punctul de a se alătura Antantei, că în ciuda înfrângerii sale de pe Marna şi a eşecului ofensivei vestice, armata germană nu era bătută, iar o victorie a Puterilor Centrale asupra Antantei era cu certitudine posibilă.

Din punct de vedere militar, ruşii au suferit o înfrângere serioasă, iar tăvălugul rusesc a fost oprit. Victoria a avut totuşi efecte adânci pe termen lung în privința mentalității şi strategiei. Sentimentul latent de superioritate al soldaților germani şi al comandanților acestora față de soldații ruşi şi comandanții lor, care existase încă înainte de începutul războiului, a fost confirmat şi a continuat să-şi manifeste efectul până în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În acelaşi timp, triumful operațional a ascuns înfrângerea strategică intrinsecă a Imperiului. Confruntat cu iminenta catastrofă din Est, Moltke a ordonat celor două corpuri de armată de pe aripa dreaptă să se deplaseze de pe Frontul de Vest către cel de Est[20]. În timpul bătăliei de la Tannenberg, cele două corpuri de armată se aflau în redislocare, pe calea ferată, simțindu-li-se lipsa în bătăliile de pe Marna. Aşadar, francezii avuseseră dreptate. Atacul rusesc timpuriu a forțat Comandamentul Suprem al Armatei să transfere rezervele către Est şi l-a împiedicat în stabilirea punctului strategic al efortului principal cerut de Schlieffen şi căutat de Moltke.

Care era situația pe Frontul de Est după victoria de la Tannenberg?

▪ Feldmareşalul Conrad von Hötzendorf, şeful Statului Major General Regal şi Imperial

Armata de Njemen trecuse la apărare. În Galiția, armata austro-ungară fusese, între timp, forțată să treacă în defensivă şi se confrunta cu un dezastru iminent[21]. Din perspectiva acestei evoluții a situației, Conrad a cerut ca ofensiva promisă împotriva Armatei de Narev să aibă loc. Nemții, totuşi, au considerat acest atac a fi prea riscant fără ca pericolul de flanc reprezentat de Armata de Njemen să fi fost îndepărtat. De aceea, au decis să treacă peste dezacordul Austriei şi să-l scoată mai întâi pe Rennenkampf afară din Prusia Orientală.

După sosirea întăririlor de pe Frontul de Vest, Armata 8 s-a deplasat împotriva Armatei de Njemen, atacând-o pe 7 septembrie. Cu toate că ofensiva nu a produs un succes răsunător, Rennenkampf a întrerupt bătălia deoarece se temea de o învăluire şi s-a retras în spatele Njemenului, suferind pierderi de 45 000 de oameni şi peste 200 de tunuri[22]. Aceasta însemna că pericolul pentru Prusia Orientală dispăruse pentru moment, iar elemente ale Armatei 8 deveneau disponibile pentru operațiile viitoare.

▪ **Feldmareşalul Paul von Hindenburg**

În lumina zdrobitoarei înfrângeri a armatei austro-ungare în Galiția, Conrad s-a simțit folosit şi abandonat şi a cerut sprijin german imediat[23]. Deoarece „goana către Mare" de pe Frontul de Vest a exclus orice posibilitate de desfăşurare a altor trupe germane în Est, Comandamentul Suprem al Armatei a decis să utilizeze grosul forțelor Armatei 8 în sprijinul Armatei 9 din Silezia Superioară. Kaizerul l-a numit pe Hindenburg comandant al acelei armate şi în acelaşi timp i-a atribuit comanda generală a tuturor operațiilor din Est[24]. Cu toate că forțele aliate nu aveau o comandă supremă unică, Armata 9[25] trebuia să avanseze împotriva unităților ruseşti de la sud de Varşovia în strânsă cooperare cu Armata 1 austro-ungară pentru a uşura efortul austriecilor în Galiția. La 28 septembrie, atacul a fost lansat având ca obiectiv stabilizarea Armatei austro-ungare şi astfel a Monarhiei Dunării după înfrângerea sa dezastruoasă din Galiția. În felul acesta se prevenea schimbarea poziției României prin alăturarea la Antantă.

Atacul rusesc în Galiția putea fi oprit, dar după eşecul atacurilor austriece de lângă Ivangorod şi ca urmare a pericolului de încercuire a flancului drept[26], unitățile germane au întrerupt ofensiva în octombrie după lupte grele şi s-au retras la frontiera Imperiului german.

Pentru forțele germane, înaintarea devenise un coşmar. După cum prevăzuse Statul Major General, după trecerea frontierei comanda forțelor a fost confruntată „cu noi condiții datorate naturii teatrului de război"[27]. Drumurile erau în condiții proaste, iar ploaia continuă le-a transformat într-un deşert de noroi. Pentru prima dată, comandanții germani erau nevoiți să recunoască că operațiile manevriere erau posibile în Rusia doar în limite foarte restrânse.

Situația strategică dificilă a forțat armata să-şi reorganizeze lanțul de comandă în Est. La 1 noiembrie, Hindenburg a fost numit Comandant Suprem al tuturor forțelor germane din Est, iar Ludendorff a devenit şeful său de Stat Major[28]. Din nou, Puterile Centrale nu dispuneau de o comandă supremă multinațională. Întrucât o apărare statică împotriva înaintării forțelor ruseşti superioare nu promitea succesul şi cum existau puține rezerve disponibile din cauza ofensivei lui Falkenhayn din Flandra, Hindenburg şi Ludendorff au decis să continue apărarea, dar folosind manevra şi atacurile. Toate forțele disponibile ale Armatelor 8 şi 9 – un total de nouă divizii de infanterie şi trei de călărie – au fost concentrate lângă Thorn şi pregătite pentru lansarea atacului spre Sud-Est asupra aripii drepte a ruşilor pentru a opri atacul acestora.

Atacul a fost lansat la 11 noiembrie şi a forțat unitățile ruseşti să se retragă spre nodul de cale ferată Lodz, unde unele dintre ele au fost încercuite, totuşi au reuşit să scape. Datorită rezervelor care fuseseră mutate de pe frontul din Flandra, unitățile germane au reuşit, pe parcursul săptămânilor următoare, să-i împingă pe ruşi înapoi către Varşovia[29].

Ulterior bătăliei de la Lodz, o ruptură ireparabilă s-a produs între noua Comandă Supremă a armatei a lui Erich von Falkenhayn şi Hindenburg şi Ludendorff asupra viitoarei strategii de război a Imperiului German. În timp ce Falkenhayn dorea obținerea victoriei hotărâtoare în Vest în spiritul lui Schlieffen – în ciuda războiului pe două fronturi, devenit, acum, inevitabil – şi să ducă o apărare latentă în Est[30], Hindenburg şi Ludendorff susțineau o ofensivă decisivă pe Frontul de Est.

Această dispută strategică între „vestici" şi „estici", care a răbufnit repetat în privinţa folosirii puţinelor rezerve operative, a dus la criza conducerii militare din iarna lui 1914/1915 şi a culminat cu încercarea lui Hindenburg şi Ludendorff de a-l înlocui pe Falkenhayn[31]. Kaizerul Wilhelm al II-lea a respins însă categoric această idee. Decizia lui Falkenhayn de a face disponibile nou formatele corpuri de rezervişti (OberOst) pentru o ofensivă în Prusia Orientală a uşurat situaţia doar la suprafaţă. Nu au fost schimbări ale poziţiilor de bază, pentru că, în contrast cu OberOst, Falkenhayn tot nu credea că o victorie care ar decide soarta războiului putea fi obţinută împotriva Rusiei şi aştepta doar „succese locale majore". După ce nou formatele corpuri de rezervişti au înfrânt Armata 10 rusă, iarna, în bătălia de la Lacurile Mazuriene, armată care invadase din nou Prusia Orientală, forţele din Est s-au întors la războiul de tranşee[32].

Marele succes operaţional anunţat de OberOst a eşuat din nou, rezerva armată fiind folosită pentru un succes tactic. Falkenhayn şi-a văzut confirmată convingerea că nu va fi posibil să înfrângă total Rusia prin mijloace militare. Hoffmann a ajuns, de asemenea, să realizeze că: „Nu va fi posibil să înfrângem armata rusă complet; am fi putut să o facem doar dacă angajam un război numai cu Rusia"[33]. În ciuda succesului din Est, presiunea Rusiei asupra armatei austro-ungare nu a scăzut, iar fortăreaţa Przemysl s-a predat la 22 martie.

Cum viitoarele înfrângeri ale Monarhiei Dunării în Munţii Carpaţi puteau determina România şi Italia să intre în război de partea Antantei, o ofensivă în Est putea să slăbească presiunea militară şi politică asupra Austro-Ungariei. Rezerva operaţională a armatei, care fusese înfiinţată de curând prin mijloace de reorganizare[34] internă, nu a fost folosită pentru operaţii ofensive împotriva Serbiei, sau în Vest, dar a fost concentrată în majoritate lângă Gorlice-Tarnow, producând mutarea centrului de greutate al efortului militar german către Frontul de Est[35]. Procedând astfel, Comandamentul Suprem al Armatei a obţinut o sensibilă superioritate locală în infanterie şi o dominanţă în piese de artilerie, în special artilerie grea, în punctul principal de atac[36]. Nou formata Armată 11 germană comandată de August von Mackensen – cu un total de opt divizii[37] de infanterie – precum şi Armata 4 austro-ungară

▪ **Generalul Erich Ludendorff**

au fost însărcinate cu misiunea de a desfăşura o operaţie ofensivă în spatele frontului Carpaţilor ruseşti pentru a-i cauza colapsul[38].

Pentru ca atacul să fie un succes, trebuia produsă o străpungere tactică prin ostilul sistem de tranşee. Dar acesta era chiar motivul pentru care eşuase ofensiva germană în Flandra. Totuşi, atacul reuşit de lângă Soisson, din ianuarie 1915 – care mai târziu a fost considerat un model de atac limitat în tranşeele războiului –, a confirmat speranţa Comandamentului Suprem al Armatei că o pătrundere era încă posibilă prin poziţionări eşalonate. Ulterior, colonelul Hans von Seeckt, şeful Statului Major al Corpului III armată şi creierul din spatele acestei misiuni, a fost numit de către Falkenhayn şeful Statului Major al Armatei 11 şi desemnat să pregătească planul pentru străpungere.

După câteva ore sub foc de artilerie grea, unităţile germane şi austriece au străpuns pe 2 mai poziţiile inamice şi au lărgit pătrunderea pe o lăţime

de 16 km în numai trei zile[39]. Deşi soldaţii ruşi au ripostat cu o rezistenţă feroce după ce au depăşit şocul iniţial, ei nu au putut preveni străpungerea tactică[40]. În zilele şi săptămânile următoare, s-a lansat o ofensivă majoră a Puterilor Centrale, alimentată constant prin aducerea de noi rezerve, în ciuda atacurilor inamice şi a faptului că italienii intraseră în război. După ce a fost atinsă linia San-Nistru şi Przemysl recapturat, Lembergul a căzut la 22 iunie. Falkenhayn a decis apoi să ordone Armatei 11 să atace la nord, iar corpurile de rezervă să atace dincolo de Narev cu scopul de a cauza colapsul frontului rusesc Narev-Vistula. Cleştele format pe cele două aripi avea să se strângă la nord de Varşovia pentru a încercui unităţile ruseşti. Conflictul încă mocnind între Falkenhayn şi OberOst a izbucnit din nou asupra acestei probleme. Hindenburg şi Ludendorff credeau că planul de operaţii pe flancuri al Comandamentului Suprem al Armatei era greşit. În schimb, ei au propus o operaţie mai largă de învăluire prin Kovno, obiectivul fiind de a ataca armata rusă din spate şi de a obţine victoria care ar fi decis soarta războiului[41]. Chiar şi aşa, Falkenhayn, cel care a estimat puterea de rezistenţă a ruşilor ca fiind mai mare decât cea a OberOst, a reuşit să-şi facă planurile acceptate de Kaizer[42]. Săptămânile următoare au confirmat scepticismul său. La fel ca în Prusia Orientală, ruşii s-au retras cu pricepere, distrugând drumurile pe măsură ce se deplasau şi au organizat o rezistenţă acerbă în urma căreia forţele germane au înaintat cu greu, fiind epuizate, iar situaţia aprovizionării s-a deteriorat dramatic din cauza rutelor prea lungi de aprovizionare.

Încercuirea armatelor ruseşti a eşuat, iar, în locul planificatei operaţii de învăluire, forţele ruseşti au fost împinse înapoi spre est. Nici măcar ofensiva asupra Njemen-ului, lansată de OberOst în august, în cursul căreia Kovno a fost ocupat, nu a schimbat nimic. La sfârşitul anului 1915, forţele Puterilor Centrale se întindeau aproximativ pe o linie între Riga şi Cernăuţi şi erau în defensivă. Deşi în săptămânile următoare a început dezvoltarea unui sistem nou de tranşee în Est, acesta nu a atins niciodată impenetrabilitatea şi tăria celui din Vest. Aceasta se datora, în particular, condiţiilor geografice şi meteorologice. Condiţiile de sol şi de climă au afectat şi împiedicat lucrul în teren la sistemul de tranşee în cea mai mare parte a anului. În plus, regiunile mlăştinoase extinse, precum cele ale Pripetului în sectorul central al Frontului de Est nu au permis stabilirea unei linii de front continue.

Deşi părţile beligerante au utilizat mai puţine forţe pe kilometru în Est şi infrastructura proastă de transport a făcut mai dificilă blocarea pătrunderii, o străpungere era teoretic mai uşor de obţinut în Est decât în Vest. Ofensiva Puterilor Centrale din 1915 a fost un prim exemplu al faptului că, din cauza drumurilor proaste, atacatorul a fost cu greu în stare să înfrângă unităţile care se retrăgeau în adâncime.

Cum arăta situaţia din Est la sfârşitul lui 1915 pentru comandanţii germani? În timpul acestei ofensive, armatele ruseşti au pierdut peste 2,3 milioane de soldaţi. Atacurile repetate din Vest au împiedicat stabilirea unui centru de gravitaţie pe termen lung, care ar fi făcut posibil un succes strategic. De aceea, armata rusă a fost înfrântă, dar nu distrusă, şi, în ciuda pierderilor sale consierabile, şi-a păstrat esenţa. Puterile Centrale obţinuseră cel mai mare succes operaţional al Războiului Mondial, dar nu o victorie distructivă[43]. Dar aceasta nici nu fusese intenţia Comandamentului Suprem. Falkenhayn, în opinia căruia cursul operaţiilor în Est confirmase convingerea sa că ruşii vor evita bătăliile decisive retrăgându-se în interiorul ţării, „unde Puterile Centrale nu-i puteau urmări[44]", a considerat că avusese dreptate, la sfârşitul lui 1915, că victoria putea fi obţinută doar în Vest[45]. Prin contrast cu Hindenburg şi Ludendorff, care acuzau Comandamentul Suprem al armatei de eşec strategic şi şanse irosite, Falkenhayn nu a vrut să folosească ofensiva din Est pentru a obţine o victorie strategică distructivă, ci pentru a distruge capabilităţile de atac ale armatei ruse pe o perioadă medie de timp şi a crea şanse pentru o posibilă pace negociată cu Rusia.

Deşi victoriile din Est nu au împins Rusia la încheierea unui tratat de pace, acestea au avut un considerabil impact strategic asupra războiului în general. Austro-Ungaria a devenit stabilă în pofida intrării în război a Italiei, iar România a continuat să rămână pe poziţia sa de neutralitate. În plus, succesul militar din Est a determinat Bulgaria să intre în război de partea Puterilor Centrale[46]. În consecinţă, Puterile Centrale – sprijinite de Armatele 1 şi 2 bulgare – au atacat Serbia cu Grupul de armate Mackensen (Armata 11 şi 3 austro-

ungară) pe 6 octombrie 1915. Primul atac s-a desfăşurat pe direcţia Sud, de-a lungul liniei Dunăre-Sava. După ce au trecut Dunărea cu succes, trupele Puterilor Centrale au avansat către sud. Intenţia de încercuire a armatei sârbe a eşuat din cauza înaintării lente a armatelor bulgare, care atacau dinspre est, şi a forţelor germane şi austro-ungare care veneau dinspre nord, întâmpinând dificultăţi serioase de deplasare în teren şi de aprovizionare. Ca urmare a ofensivei Puterilor Centrale, Antanta a început, în prima parte a lunii octombrie, să aducă trupe britanice şi franceze care fuseseră retrase din Gallipoli în Salonic. Acestea însă nu au fost în stare să prevină înfrângerea Serbiei. Forţele sârbe s-au retras către sud-vest şi au reuşit să scape din încercuirea Puterilor Centrale, dar şi-au pierdut întregul echipament şi s-au regrupat pe insula Corfu[47]. În lunile următoare, unităţile sârbeşti au fost reorganizate acolo, iar pe parcursul anilor următori ai războiului au devenit parte importantă a nou formatei Armate aliate de Salonic, care ţineau în loc părţi considerabile ale armatei bulgare până la sfârşitul războiului în 1918.

Victoria asupra Serbiei a deschis calea de aprovizionare spre Turcia şi a contribuit considerabil la stabilizarea poziţiei Puterilor Centrale în Sud-Est. S-a apreciat că România nu va intra în război de partea Antantei în următoarele luni datorită intrării Bulgariei în război şi înfrângerii Serbiei. Până spre sfârşitul anului 1915, Puterile Centrale ocupaseră o poziţie importantă, ceea ce a făcut posibilă stabilirea unui punct de efort principal în Vest în 1916, aşa cum dorise Falkenhayn[48]. La 21 februarie 1916, a început ofensiva germană lângă Verdun. Obiectivul acestei operaţii nu era acela de a obţine o victorie distructivă, aşa cum prevăzuse Schlieffen, ci de a lăsa armata franceză să sângereze şi astfel să distrugă pe termen mediu paloşul continental britanic (*Festlandsdegen*)[49]. Austro-Ungaria a folosit situaţia presupus calmă din Est şi a lansat o ofensivă împotriva Italiei în Tirolul de Sud, la 15 mai 1916, cu puternicele divizii retrase de pe Frontul de Est[50]. Germanii şi austriecii, totuşi, au subestimat resursele armatei ruse şi capacitatea acesteia de a se reorganiza[51]. Oferind ajutor greu încercaţilor francezi, ruşii au atacat poziţiile Armatei 10 de lângă lacul Naroci pe 18 martie 1916. După numai câteva zile, s-a oprit ofensiva rusă, nu în ultimul rând din cauza condiţiilor de vreme rea, ruşii suferind pierderi grele. Terenul câştigat de ruşi în cazuri izolate era imediat reocupat prin contraatacuri de Armata 10[52]. Faptul că ofensiva rusă a fost înfrântă fără serioase dificultăţi a făcut Comandamentul Suprem al armatei să creadă eronat că ar fi în stare să înfrângă atacurile aşteptate în vara anului 1916, tot fără efort. La insistenţa italienilor, ruşii, sub conducerea generalului Aleksei Brusilov, au lansat o ofensivă de proporţii pe un front larg împotriva unităţilor austro-ungare la sud de mlaştinile Pripetului la 4 iunie 1916[53]. Trupele ruse deţineau doar la limită superioritatea în materiale şi personal, dar au folosit tactici noi de infanterie şi artilerie[54]. În doar câteva zile, Armatele 8 şi 9 ruse au distrus complet Armatele 4 şi 7 austro-ungare. Până la 12 iunie, ruşii luaseră mai mult de 200 000 de prizonieri, majoritatea austro-ungari, şi capturaseră mai mult de 200 de tunuri. Astfel, capacitatea de luptă a forţelor austro-ungare s-a înjumătăţit în numai câteva zile. Trupele austro-ungare rămase s-au retras spre vest fără a se opri şi în completă dezorganizare, cu excepţia Grupului de armate Böhm-Ermolli şi al Armatei

▪ **Generalul Erich von Falkenhayn**

▪ **Feldmareşalul August von Mackensen**

de Sud germană[55]. În faţa situaţiei dramatice, Conrad a oprit imediat ofensiva din Tirol şi a mutat divizii puternice în est. Ruşii, de asemenea, au pornit la atac la nord de mlaştinile Pripetului. O ofensivă puternică rusească, lansată la 13 iunie asupra nodului de cale ferată de importanţă strategică de la Baranovici, a fost respinsă de detaşamentul de armată al generalului-colonel Woyrsch, acesta fiind nevoit să-şi utilizeze toate forţele şi rezervele[56]. Puţinele forţe germane angajate în sectorul de sud al frontului pentru a sprijini aliaţii austrieci au fost întărite cu unităţi retrase de pe Frontul de Vest. Aceste unităţi, care fuseseră strânse în mare grabă, au fost aruncate în spărturile frontului, imediat după sosirea lor în zona de luptă, pentru a preveni dezintegrarea în continuare a trupelor austro-ungare şi pentru a stabiliza frontul. Dar ele nu au fost capabile să oprească ofensiva rusească, ci doar au încetinit-o. Contraatacuri precum cel de lângă Kovel de la 16 iunie au stabilizat situaţia doar temporar, dar nu au putut determina încheierea bătăliei în favoarea Puterilor Centrale[57]. Când britanicii au lansat ofensiva lor pe Somme la începutul lui iulie[58], ruşii şi-au continuat atacurile împotriva Armatelor 10 şi 12 la nord de mlaştinile Pripetului, iar Brusilov şi-a continuat ofensiva în sectorul de sud al frontului, Puterile Centrale confruntându-se cu o criză strategică[59]. Aceasta a fost agravată de diferenţele considerabile de opinii între aliaţi. În timp ce Falkenhayn îl acuza pe Conrad că persistă să reţină trupe combatante eficiente pe frontul italian, austriecii pretindeau că OberOst va fi în măsură să furnizeze în continuare rezerve pentru presatul sector sudic. În perspectiva evoluţiei situaţiei, nemţii, a căror încredere în aliaţi fusese serios zdruncinată, insistau pentru stabilirea unei comenzi germane supreme pe Frontul de Est şi luarea de măsuri drastice pentru refacerea capacităţii combative a unităţilor austro-ungare. Scopul general era de a creşte influenţa Germaniei asupra armatei austro-ungare. Ambele măsuri, totuşi, au fost respinse vehement de austrieci[60].

Târziu, în iulie, ruşii au renunţat la atacul lipsit de succes din sectorul de nord al Frontului de Est şi şi-au mutat complet concentrarea asupra atacului din Sud[61]. Acest atac avea două scopuri: în termeni militari, scopul era de a distruge complet armata austro-ungară, iar în termeni politici se spera că succesul ofensivei va determina, în final, intrarea României în război de partea Antantei. Falkenhayn a recunoscut urgenţa situaţiei şi a continuat să disloce trupe în sectoarele puternic presate din Galiţia de sud-est, unde ruşii avansaseră prin trecătorile din Carpaţi şi spre sectorul de front din preajma nodului de cale ferată de la Kovel, pe care îl atacaseră de săptămâni întregi cu un număr enorm de forţe, în ciuda crizei permanente de pe Somme[62].

Situaţia s-a stabilizat treptat în favoarea Puterilor Centrale. Aceasta s-a datorat şi faptului că la începutul lunii august, Hindenburg a preluat comanda supremă a întregului Front de Est, la nord de sectorul destinat Grupului de armate Erzherzog Karl.

Cu sprijinul diviziilor turce, unităţile – între timp mixte germano-austro-ungare la nivel de batalion şi mai sus – au reuşit să menţină frontul.

Ruşii au progresat din ce în ce mai puţin cu atacurile lor. Capacitatea lor de luptă a început să scadă. Armata rusă făcuse cuceriri teritoriale mari

prin ofensiva din 1916. Totuşi, ruşii nu au înfrânt decisiv Puterile Centrale. Ei au obținut succese cu prețul unor mari pierderi în oameni şi materiale şi astfel şi-au diminuat capacitatea combativă a armatei.

Criza din est părea rezolvată când România a intrat în război de partea Antantei, la 27 august 1916. Falkenhayn era complet surprins de pasul făcut de România, nemaiaşteptându-se ca România să intre în război la acea vreme datorită evoluției situației militare[63]. Kaizerul a fost puternic şocat de neaşteptata situație[64]. Copleşit, el l-a concediat pe Falkenhayn şi l-a numit, la 29 august, pe Hindenburg şef al Statului Major General, iar pe Ludendorff şeful Operațiilor. Adversarii lui Falkenhayn şi-au atins în sfârşit scopul[65]. Deşi intrarea României în război era motivul aparent pentru demiterea lui Falkenhayn, el a căzut în cele din urmă din cauza bătăliei de la Verdun şi, la fel ca Ludendorff în 1918, ca urmare a insuccesului în Vest.

Ca urmare a numirilor lui Hindenburg şi Ludendorff, Puterile Centrale au căzut de acord, la 6 septembrie, ca din acel moment Kaizerul – şi prin el Comandamentul Suprem al Armatei germane – să conducă operațiile aliate[66].

Noul Comandament Suprem al Armatei germane a decis lansarea unei ofensive împotriva României în pofida situației critice de pe Frontul de Vest[67]. Forțele bulgare şi câteva forțe germane au fost redislocate de pe Frontul de la Salonic spre frontiera nordică a Bulgariei unde o armată – mai degrabă slabă – de unități bulgare, turce şi germane a fost formată sub conducerea generalului feldmareşal August von Mackensen[68]. Această Armată de Dunăre a ocupat chiar în primele zile de luptă fortăreața românească de la Turtucaia şi apoi a avansat spre nord în Dobrogea[69]. Între timp, românii au atacat în Transilvania şi au depăşit slabele trupe austro-ungare de frontieră. Ofensiva lui Mackensen, însă, a forțat armata română să se regrupeze spre sud. Aceasta a avut o tentativă de trecere a Dunării la sud de Bucureşti pentru a-l ataca pe Mackensen din spate, dar a eşuat. Mackensen a fost în măsură să-şi continue înaintarea fără întrerupere şi să ocupe mari părți din Dobrogea în ciuda unor dificultăți logistice majore[70]. Pentru a reocupa Transilvania, Comandamentul Suprem al armatei a concentrat Armata 9 sub comanda supremă a lui Falkenhayn în apropiere de Sibiu[71]. Acesta a oprit atacul românilor şi a lansat un contraatac. Unitățile româneşti au fost înfrânte[72]. Încercarea de a tăia retragerea trupelor române la Turnu Roşu a eşuat datorită apărării românilor. Armata 9 a avansat către est, la nord de Carpați şi, în final, a scos trupele române afară din Transilvania în bătăliile de la Perşani şi de lângă Braşov pe 6/7 octombrie[73]. Falkenhayn a încercat apoi să penetreze către sud prin munți pentru a învălui şi distruge armata română din Muntenia în cooperare cu Mackensen. Toate încercările de a prelua controlul asupra trecătorilor montane din nord şi de a crea baza operațională pentru încercuirea armatei române au eşuat. Unitățile româneşti au apărat cu succes trecătorile din munți şi implicit ruta directă către Bucureşti şi către câmpurile petrolifere româneşti de lângă Ploieşti, împotriva tuturor atacurilor germane[74]. Pentru a grăbi luarea unei decizii, Falkenhayn a atacat în continuare spre vest, în apropiere de trecătoarea Surduc. Între 11 şi 14 noiembrie, diviziile germane au forțat trecerea prin pasul Surduc în condiții de iarnă extrem de potrivnice[75]. Imediat după străpungere, unități puternice de cavalerie ale Puterilor Centrale au avansat spre sud pe direcția Bucureşti[76]. În acelaşi timp, grosul Armatei 9 mărşăluia spre est. În numai câteva zile, înaintarea nemților a determinat căderea frontului românesc din Carpați. Germanii şi-au coordonat acțiunile ulterioare. La 25 noiembrie, Mackensen a trecut Dunărea şi a înaintat spre nord către Bucureşti cu forțe slabe[77], în timp ce trupele lui Falkenhayn, acum sub comanda lui Mackensen, au înaintat către capitala României dinspre vest. Românii au încercat să înfrângă Armata de Dunăre înainte de sosirea Armatei 9. Această manevră inteligentă a eşuat, deoarece Falkenhayn a intrat în luptă la timp pentru a-l sprijini pe Mackensen şi a decis astfel soarta bătăliei în favoarea Puterilor Centrale, chiar în apropierea Bucureştiului[78]. Drumul către Bucureşti era acum liber. La 5 decembrie 1916, capitala României a fost ocupată; câteva zile mai târziu, câmpurile petrolifere de la Ploieşti erau cucerite. O parte considerabilă a armatei române a reuşit să evite distrugerea, repliindu-se către est şi formând un nou front de tranşee în Moldova, alături de forțele ruseşti. După reorganizare, acestea au devenit un factor de putere pe Frontul de Sud-Est, care nu era de subestimat. Nici încercările ruşilor de a sprijini

forţele române pe frontul sudic[79], nici ofensiva aliaţilor pe Frontul de la Salonic nu au putut preveni ofensiva neaşteptată a Puterilor Centrale şi înfrângerea României. Puterile Centrale aveau acum acces la câmpurile petrolifere de la Ploieşti şi la resursele de hrană ale României. Cu victoria lor asupra României, aliaţii, sub conducerea Germaniei, au stabilizat în final situaţia pe Frontul de Est la sfârşitul anului 1916, în pofida marilor pierderi suferite şi au gestionat criza severă a acelui an. Planificarea strategică a lui Falkenhayn pentru 1916 a eşuat însă, el fiind nevoit să recunoască în faţa Kaizerului Wilhelm al II-lea, nu în ultimul rând din cauza succesului ofensivei ruseşti şi a colapsului armatei austro-ungare: „Până acum, întreaga noastră luptă a avut la bază următoarea idee simplă: având în vedere condiţiile din Rusia în est, părea a fi fost suficient, în principiu, să fie menţinut ceea ce fusese câştigat în anul precedent. În vest am fost determinaţi să-i dăm Franţei motiv să sângereze. Am dorit să facem ca Anglia să treacă la acţiuni ofensive care – speram noi – îi vor aduce pierderi grele, dar nu un succes decisiv, dându-ne nouă posibilitatea unei contraofensive într-o etapă ulterioară. În acest fel, speram să facem principalii inamici să-şi piardă dorinţa de a continua războiul, astfel încât acest sentiment ne va permite nouă să încheiem o pace victorioasă într-un fel sau altul. Cât de bine a lucrat această idee este confirmat de negocierile secrete conduse de Camera franceză. Din păcate, acele planuri au fost năruite de colapsul armatei austro-ungare[80]".

Având în vedere războiul dus pe două fronturi şi enorma povară pe care acesta a pus-o pe trupele germane, Comandamentul Suprem al armatei a reuşit doar să stabilizeze situaţia pe Frontul de Est, deoarece a folosit toate forţele disponibile şi a stabilit un punct principal de efort pe termen scurt. O decizie strategică în Est nu putea fi materializată în acest mod. Întrebarea dacă aceasta ar fi fost totuşi posibilă a divizat comandanţii germani în două tabere, ani de zile. Intrarea României în război a avut loc într-un moment în care Falkenhayn nu se aştepta ca aceasta să decidă rezultatul luptei interne pentru putere în favoarea adversarilor săi, „pro esticii", Hindenburg şi Ludendorff. Asemenea predecesorilor lor, ei au concentrat efortul de război al Germaniei în ultimii doi ani de luptă pe Frontul de Vest, nu pe cel de Est, aşa cum au declarat întotdeauna cu convingere că ar face. De îndată ce au primit responsabilitatea militară generală, şi ei au trebuit să accepte situaţia strategică de ansamblu şi să înţeleagă că având în vedere condiţiile operaţionale de bază, o decizie strategică putea fi luată în Est numai pe temeiul considerentelor politice. Acest fapt s-a realizat prin trecerea lui Lenin prin Imperiul german în 1917 şi prin revoluţia bolşevică din octombrie.

Traducere şi adaptare
MONA ELENA SIMINIUC

---

[1] Pentru mai multe informaţii asupra strategiei generale a Germaniei, vezi: *Der Schlieffenplan. Analysen und Dokumente*, ed. de Hans Ehlert, Michael Epkenhans şi Gerhard P. Groß, ediţia a 2-a revizuită, Paderborn et al 2007 (*Zeitalter der Weltkriege*, vol. 2). În particular, articolele de Annika Mombauer, Robert T. Foley, Günther Kronenbitter şi Gerhard P. Groß.

[2] Annika Mombauer, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War*, Cambridge 2001, pp. 102-104.

[3] În completarea studiilor individuale despre bătălia de la Tannenberg vezi: Franz Uhle-Wettler, *Höhe- und Wendepunkte deutscher Militärgeschichte*, ediţie nouă revizuită, Mainz 2000, pp. 201-253 – operaţiile din Est sunt doar tematizate în biografiile lui Erich Ludendorff. Vezi Franz Uhle-Wettler, *Erich Ludendorff in seiner Zeit. Soldat, Stratege, Revolutionär. Eine Neubewertung*, Berg 1995; Wolfgang Venohr, *Ludendorff. Legende und Wirklichkeit*, Berlin 1993. În contrast, există un număr de studii anglo-saxone despre bătăliile din Est. Cf. John Keegan, *Der Erste Weltkrieg. Eine europäische Tragödie*, noiembrie 2000, pp. 201-247 şi 324-331; Dennis E. Showalter, „Even generals wet their pants: The first three weeks in East Prussia August 1914", în *War & Society*, 2 (1984), pp. 60-86; Dennis E. Showalter, „The eastern front and the German military planning, 1871-1914 - some observations", în *East European Quarterly*, 15 (1981), pp. 163-180; Dennis E. Showalter, „Tannenberg Clash of empires", Hamden, 1991; William C. Jr. Fuller, „Die Ostfront", în *Der Erste Weltkrieg und das 20. Jahrhundert* ed. de Jay Winter, Geoffrey Parker şi Mary R. Habek, Hamburg 2002, pp. 34-70; Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, Londra 1975; Hew Strachan, *The First World War. Volume I, To Arms*, Oxford 2001,

pp. 281-373; Hew Strachan. *Der Erste Weltkrieg, Eine neue illustrierte Geschichte*, München 2003, pp. 163-186.

[4] Pentru detalii asupra războiului pe Frontul de Est, vezi *Die vergessene Front. Der Osten 1914/15. Ereignis, Wirkung, Nachwirkung*, ed. de Gerhard P. Groß, Paderborn, 2006 (*Zeitalter der Weltkriege*, vol. 1). Studiul prezent este bazat pe articolul autorului „Im Schatten des Westens. Die deutsche Kriegführung an der Ostfront bis Ende 1915" (*În umbra vestului. Războiul german pe Frontul de Est până la sfârşitul lui 1915*) în acel volum.

[5] Cf. Walter Elze, *Tannenberg. Das Deutsche Heer von 1914. Seine Grundzüge und deren Auswirkungen im Sieg an der Ostfront*, Breslau, 1928; Hermann von Kuhl, *Der Weltkrieg 1914-1918*; vol. 1, Berlin, 1929; *Der Weltkrieg 1914-1918*, ed. în Arhiva Reichului, vol. 2. *Die Befreiung Ostpreußens*, Berlin, 1925; vol. 5. *Der Herbstfeldzug 1914. Im Westen bis zum Stellungskrieg. Im Osten bis zum Rückzug*, Berlin, 1929; vol. 6. *Der Herbstfeldzug 1914. der Abschluss der Operationen im Westen und Osten*, Berlin 1929; vol. 7. *Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Winter und Frühjahr*, Berlin 1931; vol. 8. *Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen Frühjahr und Sommer, im Osten vom Frühjahr bis zum Jahresschluss*, Berlin 1932.

[6] Cf. Lothar Höbelt, „Schlieffen, Beck, Potiorek und das Ende der gemeinsamen deutsch-österreichisch-ungarischen Aufmarschpläne im Osten", în *MGM* (1984), H. 2, pp. 7-30; John H. Maurer, *The outbreak of the First World War: Strategic planning, crisis decision making and deterrence failure*, Westport 1995; Hans Meier-Welcker, „Strategische Planungen und Vereinbarungen der Mittelmächte für den Mehrfrontenkrieg", în *ÖMZ* (1964), H. Sonderheft II, pp. 15-22; Helmut Otto, „Zum strategisch-operativen Zusammenwirken des deutschen und österreichisch-ungarischen Generalstabes bei der Vorbereitung des ersten Weltkrieges", în *Zeitschrift für Militärgeschichte* (1963), pp. 423-440; Gerhard Ritter, „Die Zusammenarbeit der Generalstäbe Deutschlands und Österreich-Ungarns vor dem ersten Weltkrieg", în *Zur Geschichte und Problematik der Demokratie. Festgabe für Hans Herzfeld*, Berlin, 1958: Theobald von Schäfer, „Deutsche Offensive aus Ostpreußen über den Narew auf Siedlec", în *Militärwissenschaftliche Mitteilungen*, Sonderabdruck aus Heft 11/12 (1930), pp. 1-16; Gerhard Seyfert, *Die militärischen Beziehungen und Vereinbarungen zwischen dem deutschen und dem österreichischen Generalstab vor und bei Beginn des Weltkrieges*, Leipzig, 1934.

[7] La începutul războiului, Armata 8 a fost structurată astfel: Corpul I armată incluzând diviziile 1 şi 2 de infanterie, Corpul XVII armată cuprinzând diviziile de infanterie 35 şi 36, Corpul XX armată cuprinzând diviziile 37 şi 41 infanterie, Corpul I de rezervă cuprinzând diviziile de rezervă 1 şi 36. În plus, mai erau trei divizii de rezervă, Divizia I cavalerie şi Divizia 4 de geniu. Doar 6 divizii din 13 erau unităţi active. Pentru o listă detaliată a unităţilor germane implicate, vezi *Weltkrieg*, vol. 2, pp. 358-365.

[8] Personalul şi echipamentul unităţilor germane era foarte eterogen. O divizie de rezervă, de exemplu, avea considerabil mai puţină artilerie la dispoziţie decât o divizie activă de infanterie. *Landwehr* şi unităţile de fortificaţii nu erau potrivite pentru operaţii independente, nici în termeni de personal, nici de materiale. Nu le lipseau echipamentul de geniu, comunicaţiile, unităţile de aprovizionare şi medicale precum şi artileria şi mitralierele. Cf. *Weltkrieg*, vol. 2, pp. 364-365.

[9] Pentru detalii asupra organizării unităţilor germane şi comparaţia în eficacitatea de luptă, vezi *Weltkrieg*, vol. 2, Anexa 1, pp. 364-365 şi Anexa 2.

[10] „Geheime Denkschrift des Großen Generalstabes aus dem Jahre 1913: Mitteilungen über russische Taktik", în Elze, *Tannenberg*, pp. 165-182, re: p. 168.

[11] Pentru doctrina tactică şi operativă a armatei germane înainte de 1914 şi în timpul războiului, vezi Gerhard P. Groß, „Das Dogma der Beweglichkeit. Überlegungen zur Genese der deutschen Heerestaktik im Zeitalter der Weltkrieg", în *Erster Weltkrieg Zweiter Weltkrieg. Ein Vergleich. Krieg, Kriegserlebnis, Kriegserfahrung in Deutschland*, ed. de Bruno Thoß şi Hans-Erich Volkmann pentru Militärgeschichtliches Forschungsamt von, Paderborn et al. 2002, pp. 143-166.

[12] Cf. Generaloberst Graf von Schlieffen, *Die großen Generalstabsreisen – Ost – aus den Jahren 1891-1905,Dienstschriften des Chefs des Generalstabes der Armee Generalfeldmarschall Graf von Schlieffen*, vol. 2, ed. de Generalstab des Heeres 7. (Kriegswissenschaftliche) Abteilung, Berlin, 1938

[13] „The supreme commander of 8th Army must direct the operations at his own discretion, Aufmarschanweisung 1914/15 für Oberkommando des 8. Armee", în Elze, *Tannenberg*, pp. 185-197, citat p. 193.

[14] *Weltkrieg*, vol. 2, p. 45.

[15] Vezi „Aufmarschanweisung 1914/15 für Oberkommando der 8. Armee, în Elze, *Tannenberg*, p. 195.

[16] Cf. Stone, *Front*, pp. 47-49; Strachan, *Arms*, pp. 307-309.

[17] Pentru detalii asupra cursului bătăliei, vezi Elze, *Tannenberg* pp. 93-110; Showalter, *Tannenberg*, pp. 172-210; *Weltkrieg*, vol. 2, pp. 79-102.

[18] Pentru detalii, vezi Hans Meier-Welcker, „Die Rückendeckung der 8. Amee während der Schlacht bei Tannenberg. Was können wir heute noch daraus lernen?", în *Militär-Wochenblatt* (1936), pp. 166-170.

[19] Pentru o descriere detaliată a cursului bătăliei, vezi Elze, *Tannenberg*, pp. 116-148, Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*, Berlin 1919, pp. 32-44; Showalter, *Tannenberg*; pp. 213-319, Strachan, *Arms*, pp. 324-334; Venohr, *Ludendorff*, pp. 32-52; Uhle-Wettler, *Tannenberg*, pp. 201-253.

[20] În primele zile din septembrie, Corpul de Armată de Gardă de rezervă, Divizia 3 de infanterie şi Divizia 1 de rezervă, Corpul XI de armată, diviziile 22 şi 38 de infanterie şi Divizia 8 de cavalerie au ajuns în Prusia Orientală. Aceste unităţi au fost puse în mişcare de Moltke în noaptea de 28/29 august 1914. Vezi *Weltkrieg*, vol. 2, p. 207. De asemenea, vezi Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen 1914-1918*, Berlin 1919, p. 45.

[21] Pentru detalii asupra războiului Monarhiei Dunării cf. Lothar Höbelt, „«So wie wir haben nicht einmal die Japaner angegriffen» Österreich-Ungarns Nordfront 1914/15", în *Die vergessene Front*, pp. 87-119.

[22] Asupra cursului bătăliei, vezi Ludendorff, *Kriegserinnerungen*, pp: 48-52; Venohr, *Ludendorff*, pp. 53-66; *Weltkrieg*, pp. 2, 247-317.

[23] Pentru detalii asupra relaţiei dintre cei doi aliaţi, vezi Günther Kronenbitter, „Von «Schweinehunden» und «Waffenbrüdern». Der Koalitionskrieg der Mittelmächte 1914/15 zwischen Sachzwang und Ressentiment", în *Die vergessene Front*, pp. 121-143.

[24] Cf. *Weltkrieg*, vol. 5, p. 409.

[25] Armata 9 a fost întărită cu Corpurile XI, XVII şi XX de armată, Corpul de armată de Gardă de rezervă, Corpurile *Landwehr*, Rezerva principală Posen şi Divizia 8 cavalerie, în total 11 divizii de infanterie şi una de cavalerie.

[26] Pentru detalii asupra operaţiilor ruseşti, vezi Stone, *Front*, pp. 97-100.

[27] „Mitteilungen über russische Taktik", în Elze, *Tannenberg*, p. 180.

[28] Pentru detalii asupra reorganizării lanţului de comandă în Est, vezi *Weltkrieg*, vol. 6, pp. 37-38.

[29] Pentru o detaliată descriere a luptei: Venohr, pp. 86-107 *Weltkrieg*, vol. 6, pp.98-226.

[30] În acest context, Falkenhayn a scris la 26 noiembrie 1914 către OberOst: „Orice victorie din Est obţinută prin compromiterea poziţiilor noastre din Vest este inutilă", *Weltkrieg*, vol. 6, p. 254.

[31] Pentru detalii asupra crizei conducerii militare din iarna 1914/15 cf. Holger Afflerbach, *Falkenhayn. Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich*, Munich, 1994, pp. 211-223; Ekkehart P. Guth, „Der Gegensatz zwischen dem Oberbefehlshaber Ost und dem Chef des Generalstabes des Feldheeres 1914/15. Die Rolle des Major v. Haeften im Spannungsfeld zwischen Hindenburg, Ludendorff und Falkenhayn", în *Militärgeschichtliche Mitteilungen* (1984), pp. 75-111; Gerhard Ritter, *Staatskunst und Kriegshandwerk. Das Problem des „Militarismus" in Deutschland.* vol. 3. *Die Tragödie der Staatskunst Bethmann Hollweg als Kriegskanzler* (1914-1917), München 1964, pp. 63-72.

[32] Pentru detalii asupra bătăliei de iarnă de la Lacurile Mazuriene, vezi *Weltkrieg*, vol. 2, pp. 172-242.

[33] Nowak, *Hoffmann*, p. 64.

[34] Ca rezultat al reorganizării Armatei de Vest – fiecare divizie trebuia să renunţe la cel de-al patrulea regiment de infanterie – a fost formată o rezervă operativă de 14 divizii.

[35] Vezi: Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 287-292: Erich von Falkenhayn, *Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entschließungen*, Berlin 1920, pp. 62-69; Friedrich Carl Scheibe, „Marne und Gorlice: Zur Kriegsdeutung Hans Delbrücks", în *Militärgeschichtliche Mitteilungen* (1994) pp. 355-376, aici pp. 366-368.

[36] 675 tunuri uşoare ruseşti şi 4 grele au înfruntat 1 275 tunuri uşoare şi 334 grele ale Puterilor Centrale. În plus, Puterile Centrale aveau 96 de lansatoare de mine din care ruşii nu aveau nici măcar unul. Numărul de mitraliere (660 la 607) era aproximativ egal. Cifre citate în *Deutschland im ersten Weltkrieg*, ed. de o echipă de autori de la Zentralinstituts für Geschichte der DDR, a doua ediţie. Berlin 1970, vol. 2, p. 75. asupra problemelor armamentului rusesc cf. Fuller, *Ostfront*, pp. 45-46.

[37] Armata 11 era structurată după cum urmează: 4 Corpuri de Armată germane, cuprinzând opt divizii germane de infanterie – Corpul de Gardă, incluzând diviziile 1 şi 2 de gardă, Corpul Kneußl, Diviziile 119 şi 1 infanterie bavareze, Corpul X Armată, diviziile de infanterie 19 şi 20 şi Corpul XXXXI de rezervă, diviziile 81 şi 82 de rezervă –, Corpul VI de armată austro-ungar, inclusiv Divizia 12 de infanterie austro-ungară, Divizia 39 de infanterie Honvezi, precum şi Divizia 10 de cavalerie austro-ungară.

[38] Pentru detalii asupra disputei legate de proprietatea intelectuală a străpungerii de lângă Gorlice vezi Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 287-290.

[39] Străpungerea e descrisă în detaliu în jurnalul de război al Diviziei 11 infanterie bavareză (transcriptul jurnalului de război al Diviziei 11 infanterie bavareză 24.4-30.6.1915; BA-MA, PH 8I/442) şi la nivelul armatei în jurnalul de război al Armatei a 11-a (Kriegstagebuch des Oberkommandos der 11, Armee; BA-MA , PH 5II/303).

[40] Pentru o descriere detaliată a bătăliei, vezi *Weltkrieg*, vol. 7, pp. 346-443; *Der große Krieg 1914-1918*, ed. de Max Schwarte, vol. 2, *Der deutsche Landkrieg. Vom Frühjahr 1915 bis zum Winter 1916/1917.* Leipzig 1923, pp. 124-150. Din perspectiva Rusiei, cf. Stone, *Front*, pp. 135-143.

[41] Pentru o analiză detaliată a perspectivelor de succes ale celor două variante, vezi Max von Gallwitz, *Meine Führertätigkeit im Weltkrieg 1914/1916. Belgien – Osten – Balkan.* Berlin 1929, pp. 373-378. Un sumar al discuției este oferit de Venohr, *Ludendorff*, pp. 116-133.

[42] Pentru o descriere detaliată a diferențelor dintre variantele OberOst şi Falkenhayn, cf. Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 305-313; Volker Ullrich, „Entscheidung im Osten oder Sicherung der Dardanellen: das Ringen um den Serbienfeldzug 1915. Beitrag zum Verhältnis von Politik und Kriegführung im ersten Weltkrieg", în *Militärgeschichtliche Mitteilungen* (1982), pp. 45-63, aici pp. 50-52.

[43] Pentru o descriere detaliată a ofensivei Puterilor Centrale până la sfârşitul anului 1915, vezi Schwarte, *Krieg*, pp. 143-228; *Weltkrieg*, vol. 8, pp. 103-597.

[44] Afflerbach, *Falkenhayn*, p. 307.

[45] Pentru detalii, vezi de asemenea Wolfgang Foerster, *West- oder Ostenendscheidung im Winter 1915?* Disponibilă ca manuscris la BA-MA sub catalogarea W-10/51315.

[46] Pentru detalii, vezi Ullrich, *Entscheidung*, pp. 45-62.

[47] Pentru detalii asupra campaniei din Serbia şi structura organizațională a unităților, vezi *Der Weltkrieg 1914-1918*, vol. 9 *Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen und auf dem Balkan vom Sommer bis zum Jahresschluß*, Berlin 1933, pp. 196-291.

[48] Cf. Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 294-295. Asupra strategiei lui Falkenhayn, vezi Burkhard Köster, „Ermattungs- oder Vernichtungsstrategie. Die Kriegführung der 2. und 3. Obersten Heeresleitung", în *Militärgeschichte. Zeitschrift für historische Bildung* H. 2, (2008), pp. 10-13.

[49] Pentru detalii asupra bătăliei de la Verdun, vezi Robert T Foley, *German Strategy and the Path to Verdun. Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition 1870-1916*, Cambridge 2005; Matti Münch, *Verdun. Mythos und Alltag einer Schlacht*, München, 2006 (Forum Deutsche Geschichte 11).

[50] Pentru detalii asupra planificării şi desfăşurării ofensivei, vezi Gerhard Artl: *Die österreichisch-ungarische Südtiroloffensive 1916*, Viena 1983. Mai include o listă a unităților austro-ungare relocate de pe Frontul de Est, Manfried Rauchensteiner, *Der Tod des Doppeladlers*, Graz 1993, pp. 339-343.

[51] Pentru detalii cf. Stone, *Eastern Front*, pp. 194-225.

[52] Pentru detalii asupra desfăşurării bătăliei vezi Stone, *Front*, pp. 227-231; *Der Weltkrieg 1914-1918*, vol.10: *Die Operationen des Jahres 1916 bis zum Wechsel in der Obersten Heeresleitung* , Berlin 1936, pp. 433-437; *Die russische Frühjahrsoffensive 1916, im Auftrag des Generalstabes des Feldheeres*, Oldenburg 1918 (Der große Krieg in Einzelschriften, H. 31).

[53] 600 000 de soldați ruşi au înfruntat 500 000 de soldați ai Puterilor Centrale, majoritatea unități austro-ungare. Cu privire la artileria de câmp, ruşii au avut doar o uşoară superioritate. 1 770 de tunuri s-au opus altor 1 301. Cât priveşte artileria grea, Puterile Centrale au avut o superioritate de 545 tunuri la 168.

[54] Brusilov a atacat traversând un sector de front de câteva sute de kilometri pentru a preveni o utilizare coordonată a rezervelor. Şi-a adus rezervele în fața liniei de front a sistemului de tranşee. Obiectivul principal nu era un atac de artilerie, ci unul de infanterie. Infanteria a condus atacul cu mici grupuri de luptă ca unități de infiltrare şi de asemenea ca un atac în masă. Pentru a furniza elementul-surpriză, atacul a fost precedat de o scurtă lovitură de artilerie focalizată pe ținte selectate.

[55] Pentru detalii asupra bătăliei, vezi Stone, *Front*, pp. 232-256; Ludendorff, *Kriegserinnerungen*, pp. 173-177.

[56] Pentru detalii, vezi: *Die Kämpfe um Baranowitschi Sommer 1916*, a doua ediție., Oldenburg/Berlin 1924 (*Schlachten des Weltkrieges*, vol. 9).

[57] Vezi *Weltkrieg*, vol. 10, pp. 473-479.

[58] Pentru detalii asupra strategiei britanice în lupta de la Somme, vezi Elizabeth Greenhalgh, „Why the British Were on the Somme in 1916", în *War in History*, 6 (1999), H. 2, pp. 147-173; Hew Strachan, „The Battle of the Somme and British Strategy", în *Journal of Strategic Studies*, 21 (1998), pp. 79-95.

[59] Cf. Stone, *Front*, pp. 259-263.

[60] Cf. Rauchensteiner, *Doppeladler*, pp. 352-354.

[61] Pentru detalii, vezi *Weltkrieg*, vol. 10, pp. 538-558.

[62] Cf. Ludendorff, *Kriegserinnerungen*, pp. 180-187.

[63] Pentru detalii asupra estimării Comandamentului Suprem al Armatei germane a situației din săptămânile premergătoare intrării României în război, vezi Holger Afflerbach, *Falkenhayn. Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich*, München, 1994 (*Beiträge zur Militärgeschichte*, vol. 42), pp. 446-448.

[64] În timp ce juca scat, Kaizerului i s-au dat veşti absolut surprinzătoare despre declarația de război a României, care l-au şocat. În opinia sa, războiul era pierdut şi dorea să inițieze imediat negocieri de pace. Cf. Afflerbach, *Falkenhayn*, p. 447

[65] Pentru detalii asupra şanselor în comanda supremă, vezi Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 437-450.

[66] Cf. Rauchensteiner, *Doppeladler*, pp. 362-370.

[67] Pentru detalii asupra procesului de decizie al Comandamentului Suprem al Armatei germane în planificarea operațională, vezi *Der Weltkrieg 1914-1918*. vol. 11. *Die Kriegführung im Herbst 1916 und im Winter 1916/17*, Berlin 1938, pp. 193-200.

[68] Inițial, Mackensen a avut comanda Armatei 3 bulgare, inclusiv diviziile 1 şi 4 infanterie bulgare şi elemente din Divizia 6 infanterie bulgară, 1 Divizion de cavalerie bulgar, un batalion german şi Divizia 12 infanterie germană – care era încă în formare şi nefiind gata de luptă oferea protecție la frontiera Dunării – şi Flotila austro-ungară a Dunării. Unități turceşti au fost anunțate. Cf. Mackensen. *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, ed. de Wolfgang Foerster, Leipzig 1938, pp. 280-284.

[69] Cf. Mackensen, *Briefe*, pp. 285-290.

[70] Cf. *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 201-207.

[71] Pentru detalii, vezi Erich von Falkenhayn, *Der Feldzug der 9. Armee gegen Rumänien und Russen 1916/17. Der Siegeszug durch Siebenbürgen*, Berlin 1921, pp. 9-31. Mai cuprinde o detaliere a structurii de forțe a unităților Armatei 9.

[72] Pentru detalii asupra luptelor, vezi Falkenhayn, *Siebenbürgen*, pp. 39-77; *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 216-232.

[73] Vezi Falkenhayn, *Siebenbürgen*, pp. 78-96; *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 233-242.

[74] Pentru detalii asupra luptei, vezi Erich von Falkenhayn, *Der Feldzug der 9. Armee gegen Rumänien und Russen 1916/17. Zweiter Teil: Die Kämpfe und Sieg in Rumänien*, Berlin, 1921, pp. 1-33, *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 243-258.

[75] Partea germană a angajat Grupul Kühne incluzând diviziile 41, 109, 301 infanterie, Divizia 11 infanterie bavareză, Corpul de cavalerie Schmettow (diviziile 6 şi 7 cavalerie) şi Batalionul de vânători de munte Württenberg. Pentru detalii asupra bătăliilor, vezi Falkenhayn, *Rumänien*, pp. 39-46.

[76] Vezi *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 266-270.

[77] Cf. *Weltkrieg*, vol. 11, pp. 284-286.

[78] Pentru detalii, vezi Falkenhayn, *Rumänien*, pp. 77-92.

[79] Pentru detalii, vezi Stone, *Eastern Front*, pp. 264-281.

[80] Afflerbach, *Falkenhayn*, pp. 420-421.

GERMAN OPERATIONAL AND STRATEGIC PLANNING ON THE EASTERN AND SOUTHEASTERN FRONTS IN THE YEARS FROM 1914 TO 1916

At the beginning of the World War One seven eighths of the German ground forces deployed to the West and only one eighth to the East. The Central Powers had neither a coordinated operation plan for waging war against the Russian armed forces in the event of a multi-front war because Germany an Austro-Hungary planned their own wars separately and received only vague information from each other.

During the display of operations, a stategical dispute emerged at level of the Supreme Headquarters of the German army between those who sustained the necesity to direct the war effort mainly to the Western Front and those who were in favor of the Eastern Front. This dispute led to a military crisis.

The crisis in the East seemed resolved when Romania joined the war on the side of the Entente on 27 August 1916. Falkenhayn was completely surprised by the Romania's step, having no longer expected Romania to enter the war at the time in view of the development of the military situation.

After their victory over Romania, the allies under Germany's lead eventually stabilized the situation on the Eastern Front in late 1916 in spite of their great losses and mastered the severe crises of that year.

On account of the two-front war and the enormous burden this placed on the German troops, OHL only succeeded in stabilizing the situation on the Eastern Front because it used all the forces available and established a point of main effort for a short while. A strategic decision in the East could not be brought about this way. The question of whether this would be at all possible had divided the German commanders into two camps for years. Romania's joining the war at a time at which Falkenhayn had not expected it decided the internal struggle for power in favor of his opponents, the "easterners" Hindenburg and Ludendorff. Like their predecessors, they focused Germany's war effort in the last two years of the war on the West and not on the East as they had always wholeheartedly proclaimed they would do.

ROMÂNII ARDELENI DE LA LOIALITATEA DINASTICĂ LA LOIALITATEA NAȚIONALĂ

prof. univ. dr. LIVIU MAIOR

Românii transilvăneni, sortiți să trăiască între granițele Imperiului Habsburgic sau Austro-Ungar până la 1918, au sperat de fiecare dată în îmbunătățirea statutului lor social, politic şi cultural, preferând însă loialitatea față de dinastie în detrimentul exacerbării naționalismului. Cu atât mai mult s-a manifestat această orientare la cei care slujeau armata, biserica, şcoala, administrația sau justiția. Îndeplinirea cu conştiinciozitate a serviciului militar era o modalitate de afirmare a ataşamentului față de „bunul împărat". Românii din Imperiul Habsburgic s-au comportat ca o minoritate națională, căutând în ultimă instanță să-şi conserve identitatea. De aceea, natural, au fost obligați de împrejurări să adopte o linie politică rezultată din acest statut. Specificul românesc a generat o luptă acerbă pentru autonomia Transilvaniei care ar fi dus la schimbarea situației lor din minoritari în majoritari. Nu au reuşit şi de aceea au abandonat autonomismul în favoarea autodeterminării, ca o premisă a unificării spațiului românesc în stat național propriu, eveniment care a avut loc în 1918. Judecați strict din punct de vedere al onoarei militare, ei nu sunt cu nimic mai prejos decât ceilalți ostaşi români de dincolo de Carpați care şi-au făcut datoria față de patrie. Inscripțiile de pe numeroase monumente din satele şi oraşele Transilvaniei, dedicate celor care şi-au pierdut viața ca soldați ai armatei imperiale, le eternizează memoria. E drept că grănicerii şi soldații români transilvăneni au luptat într-o armată multinațională. Dar au dovedit, întotdeauna, loialitate, încredere şi respect față de legile militare şi jurământul depus odată cu intrarea pe poarta cazărmii. Acelaşi lucru se petrece şi în zilele noastre, când militarii români îşi fac cu prisosință datoria față de patria lor, participând la misiuni internaționale în teatrele de operații sub egida ONU sau a NATO. Este adevărat că ostaşii ardeleni erau însuflețiți până la 1918 de loialitatea dinastică, însă astăzi loialitatea militarilor români se exprimă față de generoasele idei ale libertății şi democrației reale. Şi într-un caz şi în altul avem de-a face cu un numitor comun – sentimentul loialității.

Începutul Primului Război Mondial şi mobilizarea din 1914 au însemnat momente cruciale pentru românii din armata austro-ungară. Reacția pozitivă a românilor față de mobilizare a întrecut aşteptările autorităților. Primul ministru István Tisza, surprins de atitudinea românească, o caracterizează ca pe o „mare victorie pe frontul intern al monarhiei dualiste"[1]. Era un răspuns concordant cu loialismul dinastic cultivat de mai bine de un secol. Aproape 72 000 de români transilvăneni au fost chemați sub arme în unități combatante. Mobilizarea a decurs fără împotriviri sau incidente majore. Ca şi ungurii sau saşii, ei au crezut că va fi un război de scurtă durată şi că de Sfintele Sărbători de Crăciun vor fi acasă. Nu puteau să-şi imagineze că Serbia va rezista cu succes şi că dintr-un război regional se va ajunge la unul mondial, de lungă durată. Plecarea pe front s-a desfăşurat într-o atmosferă ciudată, amestec de veselie şi teamă.

Autoritățile administrativ-politice din Transilvania au depus eforturi deosebite pentru a da

▪ **Împăratul Franz Josef**

speranțe românilor mobilizați, acordându-le satisfacții minore pentru a le ridica moralul. A fost permisă, încă din primele zile, purtarea cocardelor tricolore, iar cântecul „Deșteaptă-te, române!" era intonat chiar de fanfara regimentelor. Ordinele de mobilizare, apelurile și decretele guvernamentale au fost publicate în limba română, pentru prima dată după 1867, ceea ce îi impresiona și pe intelectualii români, care revendicaseră de mai bine de un secol acordarea de drepturi naționale românilor. Mai mult, în orașele și satele transilvănene s-a permis arborarea drapelului național român, autoritățile explicându-le celor contrariați de această decizie că România era aliata și prietena Austro-Ungariei. Entuziasmul primelor săptămâni de război a fost determinat de convingerea soldaților români că sunt chemați să răzbune asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, de la care așteptaseră „îmbunătățirea dreaptă a situației lor"[2].

Nu problema națională a afectat armata în primele luni de război. Problema ei era incapacitatea și incompetența comenzii supreme întruchipată de arhiducele Friederich.

În intervalul 1 august 1914-1 noiembrie 1918, din rândul transilvănenilor – români, unguri, sași, evrei, țigani și alții – au fost chemați sub arme 926 500 de soldați și ofițeri. Raportat la populația Transilvaniei de 5 598 996 locuitori, conform recensământului din 1910, procentajul celor care au participat direct la operațiunile militare a fost de 16,5%. Pe naționalități, situația se prezintă astfel: români – 487 924 (52,27%); maghiari – 257 110 (27,75%); germani – 87 500 (9,44%); alții (evrei, ruteni, slovaci, țigani etc.) – 10,52%.

Din punct de vedere militar, cei aproape un milion de soldați și ofițeri, la care se mai adăugau așa-numiții *glotași*, au fost încadrați în 624 de batalioane din K.u.K.[3], iar în armata de honvezi, în 228 de batalioane. Regimentele, aproape în exclusivitate, au fost trimise în prima linie. O proporție covârșitoare au făcut parte din infanterie, la cavalerie și artilerie fiind un număr mai redus. Aproximativ 2 000 au fost încorporați în marina militară imperială.

Structura etnică a regimentelor din care au făcut parte și românii relevă date de mare importanță pentru comportamentul, atitudinea soldaților și ofițerilor români față de camarazii lor de altă naționalitate sau religie – unguri, germani (sași sau șvabi), sârbi, slovaci, sloveni, ruteni, evrei, țigani. Rapoartele autorităților speciale de supraveghere nu au înregistrat conflicte, revolte, scandaluri etc. în rândul lor. În structurile etnice amalgamate, soldații și ofițerii români s-au dovedit a fi buni camarazi, au trecut ușor peste barierele de limbă și confesiune. Iată cum arăta componența regimentelor respective, atât în K.u.K., cât și la honvezi sau landwehr, în ceea ce privește etnia majoritară:

– Regimente exclusiv românești; 30; 63; 64.

– Regimente cu peste 50% români: 2; 3; 4; 8; 28; 31; 41; 50; 51; 85.

– Regimente cu peste 50% maghiari: 5; 37; 39; 62.

– Regimente cu peste 50% germani: 29; 61.

– Regiment româno-german: 21 (românii majoritari).

– Regiment sloveno-român (slovenii majoritari).

– Regiment româno-sârbo-german: 301 (românii peste 50%).

– Regimente româno-slovaco-maghiare: 13, 23.

– Regiment româno-sârbo-croat: 43.

– Regimente ruteano-române: 22; 41.

– Regiment ruteano-româno-german: 84 etc.[4]

Acest mozaic etnic a reușit să funcționeze fără convulsii majore și datorită condițiilor extreme generate de război, când apare solidaritatea umană,

element determinant în construcția camaraderiei. Oricum, comportamentul românilor într-o armată multinațională a fost unul demn de reținut, dar nu se poate afirma acelaşi lucru despre ofițerii în majoritate germani sau unguri. Deşi în primele luni ale războiului, odată cu înfrângerile suferite de armata imperială, au avut o atitudine camaraderească, de bună înțelegere, în special ungurii – dovadă: decorațiile, avansările care au „curs" şi pentru care au recomandat un mare număr de români, aproape 44 000 – comportamentul lor era totuşi schimbător, inegal, mai ales în perioadele ce urmau victoriilor, când deveneau duri, insolenți şi disprețuitori cu masa soldaților, indiferent de apartenența lor etnică. Încetul cu încetul între ei şi soldați se năştea o prăpastie care se adâncea ca urmare a suspiciunilor şi resentimentelor pe care ofițerimea, rezerviştii în special, nu şi le puteau controla.

Între soldații şi ofițerii de diferite naționalități, liantul îl reprezenta loialitatea dinastică. Regimentele atât de mozaicate etnic şi confesional erau, în fond, expresia duplicării structurilor interne ale monarhiei. Criteriul fundamental în numirea ofițerilor, în avansarea lor, era loialitatea. La începutul războiului, armata a fost, aşa cum am văzut, o combinație de regimente integrale (unități dintr-o singură etnie) sau mixte din punct de vedere național. Integrarea a atins nivelul companiilor şi batalioanelor, mai puțin eşaloanele superioare.

În momentul intrării în cazarmă, recruții depuneau jurământul de credință împăratului, iar înainte de plecarea spre front îl repetau în fața capelanilor militari. În general, erau transferați în zone diferite, autoritățile urmărind să fie cât mai departe de casele lor pentru a nu dezerta, pentru a nu fraterniza cu civilii. Au crezut că prin astfel de măsuri îşi vor asigura loialitatea acestora.

Dar starea generală a armatei din punct de vedere al bugetului era precară. Lipsurile erau resimțite la toate nivelurile, la toate tipurile de arme. Austro-Ungaria a cheltuit pentru armată cel mai puțin comparativ cu celelalte mari puteri ale timpului. Ea avea un buget militar mai mic decât Italia. De aceea, înzestrarea era insuficientă, iar serviciile de intendență, cele sanitare – sub orice critică.

Pe lângă problemele de natură materială, cele de comandă erau de-a dreptul grave. Existau, în paralel, două cancelarii militare – a împăratului şi a arhiducelui moştenitor –, ceea ce a condus la lipsa de unitate în pregătirea armatei pentru război. Au existat generali, ca de exemplu Conrad von Hötzendorf, care au oscilat între cele două cancelarii. Unitatea de comandă era ca şi inexistentă. În general, ea nu a strălucit prin idei inovatoare, era plină de prejudecăți şi conservatoare. Deciziile, lipsite de unitate şi calitatea corpului generalilor erau net inferioare celor germane. De aceea, armata imperială, faimosul K.u.K. nu a dispărut din cauza înfrângerii ei ca structură militară, ci pentru că scăzuse simțitor loialitatea. Nu mai era suficientă pentru a menține imperiul în ansamblul său.

Regimentele româneşti au manifestat de la bun început preferință pentru comandanți superiori proveniți din armata germană, aceasta ca urmare a neîncrederii în generalii austrieci. Regimentul 50 (Alba Iulia) a fost favorizat din acest punct de vedere. Comportamentul lor pe frontul ruso-polon a fost distins de împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, cu ordinul „Crucea de fier"[5].

Pierderile suferite pe acest front au fost extrem de ridicate. Astfel, numai din Regimentul 23 honvezi, unde se afla şi Octav Tăzlăuanu, din cei 3 500 de soldați se mai aflau pe câmpul de luptă doar 170 până la sfârşitul lunii noiembrie, iar regimentele 51 (Cluj), 2 (Braşov) şi 50 (Alba Iulia) au rămas cu aproximativ 85% din efective.

Pe lângă pierderile umane suferite, îngrijorătoare au devenit şi stările tensionate manifestate în rândurile unităților armatei imperiale, ceea ce a determinat Marele Stat Major să decidă transferul unor regimente în zone cât mai îndepărtate de locul de origine al soldaților. Nu trebuie să trecem cu vederea redislocarea de trupe românești în Cehia şi Slovacia, în locul unor unități deja aflate într-o stare de revoltă endemică. A fost o hotărâre care dovedeşte păstrarea încrederii eşaloanelor superioare în români. Astfel, Regimentele 2 (Braşov) şi 51 (Cluj) au preluat garnizoana Praga, Regimentul 35 pe cea de la Lain, iar la Brno a fost dislocat Regimentul 31 (Sibiu). În schimbul acestor unități au fost transferate în Transilvania Regimentul 71 slovac de la Trenčin în oraşul Bistrița şi Regimentul 22 croato-sârb, la Alba Iulia.

Evenimentele de pe front, înfrângerile suferite de armata imperială, înrăutățirea situației interne, prelungirea războiului, poziția de neutralitate adoptată de România, toate la un loc au dus la accelerarea procesului de erodare a loialismului dinastic.

După doi ani de neutralitate, păstrată cu multă dificultate, România a intrat în războiul mondial în

▪ **Legiunea voluntarilor români din Italia**

august 1916 de partea Antantei. La sfârşitul acelei luni, armata română a trecut deja Carpaţii, generând entuziasm în rândul populaţiei româneşti din sud-estul Transilvaniei, care spera în unirea acesteia cu România. Trupele române au avansat până în apropierea Sibiului, au ocupat oraşele Orşova, Petroşani, Odorhei şi Braşov. Evenimentele au avut un impact enorm, aşa cum era de aşteptat, şi asupra soldaţilor şi ofiţerilor de pe frontul din Galiţia. Ca urmare, a crescut brusc numărul celor care dezertau. Dacă în 1914 fuseseră prinşi 6 700 dezertori, 26 200 în 1915, în anul 1916 numărul acestora a ajuns la 38 000 şi a continuat să crească până la 81 800 în 1917, pentru ca numai în primele trei luni ale anului 1918 să fie prinşi 44 000[6].

Aproape 39 000 de dezertori s-au predat ruşilor. După declaraţia de război, Marele Stat Major al armatei române a lansat un manifest adresat soldaţilor şi ofiţerilor români din K.u.K. şi Honvedseg, în care se spune: „De astăzi locul vostru nu este în armata austro-ungară, părăsiţi rândurile sale, veniţi sub steagul român fără rezerve, să luptaţi împreună pentru fericirea noastră şi a voastră. Veniţi să înfăptuim România Mare[7]. Ofiţerii rezervişti, proveniţi din rândul intelectualităţii, şi-au însuşit mesajul devenind foarte activi şi îndemnându-i pe soldaţi să dezerteze împreună cu ei. Cele mai numeroase „treceri la inamic" s-au produs în Regimentul 64, Orăştie. Un ofiţer român din acest regiment, aflat la Gorodişte, descrie reacţia lor la aflarea veştii: „Am aflat la popota ofiţerilor că România a declarat război Puterilor Centrale şi că armata română a început lupta pentru dezrobirea românilor de sub stăpânirea Habsburgilor. În noua situaţie am înţeles că a lupta împotriva ruşilor însemna a lupta indirect contra României, deci contra intereselor noastre proprii". Din iniţiativa a doi ofiţeri, Branga Ioan şi Boca Romulus, un grup din regiment s-a predat ruşilor. Ştirea intrării României în război a stârnit agitaţie şi printre prizonierii români din Rusia. În consecinţă, fenomenul voluntariatului s-a amplificat în săptămânile următoare. Din cei aproximativ 120 000 de prizonieri, conform datelor ruseşti, aproape 40 000 au cerut înrolarea în armata română. Numai în intervalul august-septembrie 1916, autorităţile ruse au primit 3 500 de cereri de încadrare în unităţi speciale care să lupte alături de trupele române.

Cel mai important număr de prizonieri români se afla în Rusia, ca urmare a prezenţei regimentelor transilvănene pe frontul de Est, unde condiţiile şi înfrângerile grele au favorizat fenomenul dezertării, al prizonieratului.

Intrarea României în război alături de Antantă a determinat amplificarea voluntariatului în mijlocul prizonierilor din Rusia. La aceasta a contribuit şi

decizia autorităților ruse de a-i elibera pe foștii soldați și ofițeri din armata austro-ungară de origine română. Localitatea Darnița din apropierea Kievului a fost desemnată ca centrul în care aceştia urmau să fie concentrați. Până la începutul anului 1917 s-a desfăşurat un proces de organizare a unei „legiuni" care urma să fie încadrată în armata română, lucru care nu a fost deloc uşor.

Ofițerii români de carieră și cei proveniți din rândul rezerviştilor s-au angajat într-o dezbatere şocantă. Educația în spiritul loialității față de împărat i-a determinat pe primii, chiar în timpul prizonieratului, să manifeste rezerve față de această inițiativă. Nu credeau că imperiul va ajunge la disoluția rapidă şi spectaculoasă din toamna anului 1918. Pompiliu Nistor, unul din principalii organizatori ai prizonierilor români din Rusia, mărturiseşte această stare tensionată atunci când relatează despre existența unei astfel de atitudini, reminiscență a „patriotismului dinastic", „credința că nu se va schimba nimic în susținătoarea carierei lor, în atotputernicia monarhiei habsburgice". La Darnița, un grup de 180 de ofițeri a fost acuzat de „trădarea idealului nostru național"[8], ca urmare a refuzului de a încălca jurământul de ofițeri depus în fața împăratului. În schimb, majoritatea ofițerilor şi soldaților rezervişti a avut o altă atitudine; la sfârşitul lunii decembrie 1916 au plecat spre Moldova, unde au intrat în componența armatei române. Cei rămaşi în continuare la Darnița au adoptat, în ziua de 26 aprilie 1917, o Proclamație, prima de acest fel, în care şi-au făcut cunoscut ca obiectiv prioritar înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România. A fost primul document politic de această natură elaborat de românii ardeleni.

Până la sfârşitul anului 1917, au plecat de la Darnița spre Iaşi un număr de 450 de ofițeri şi 8 063 soldați organizați milităreşte. Ei vor fi încadrați în Regimentele 3 (Olt), 19 (Caracal) şi 26 (Rovine) din Corpul I al armatei române.

Înfrângerea României în campania anului 1916 şi încheierea păcii de la Bucureşti cu Puterile Centrale au avut efecte neplăcute pentru mulți dintre prizonierii români eliberați de autoritățile ruseşti. Au fost din nou nevoiți să ia calea refugiului pentru a scăpa de Curțile Marțiale imperiale. Dar nu şi-au abandonat dorința de a lupta de partea Antantei în război, de aceea s-au îndreptat spre

▪ 1/14 noiembrie 1918. Sfințirea primului steag românesc în prezența ofițerilor și soldaților români din Viena

Franța și Italia, unde au căutat să se organizeze. Un grup de ofițeri și soldați a reușit să scape cu sprijinul Misiunii militare franceze a generalului Berthelot.

În Europa de Vest, pe frontul italian, fenomenul dezertărilor și al prizonieratului s-a amplificat după intrarea României în război. Au existat tentative de organizare, ca de altfel și solicitări pentru constituirea de unități militare care să se integreze în armata italiană. Aceleași demersuri s-au înregistrat și în Franța, dar schimbările din statutul României, devenită după Pacea de la București-Buftea inamic al Antantei, au dus la apariția suspiciunilor cu privire la fidelitatea acestor unități. Abia la începutul lunii iulie 1918, comandamentul suprem al armatei italiene a aprobat înființarea unei „legiuni" românești formată din 500 de voluntari, care a participat la luptele din toamna anului 1918, încheiate cu victoria de lângă Veneția.

În Franța, ca și în Italia, parcursul voluntarilor n-a fost deloc simplu. N-au reușit să se organizeze în unități distincte, dar au fost acceptați în armata franceză, mai ales cei care se pregătiseră în Anglia pentru a deveni aviatori militari. La fel s-au petrecut lucrurile și în S.U.A. sau în Canada, unde emigranții originari din Transilvania și Bucovina s-au înscris voluntari în armata americană și, respectiv, cea canadiană.

Încheierea păcii de la Brest-Litovsk, de la începutul anului 1918, a coincis cu sfârșitul operațiilor militare pe frontul de Est. Consecutiv acesteia a avut loc un adevărat exod al prizonierilor de război dinspre Rusia spre Imperiul Austro-Ungar, dar și o creștere spectaculoasă a dezertărilor. Odată ajunși la casele lor, foștii combatanți s-au confruntat cu o situație economică mai dificilă decât și-au imaginat-o pe frontul estic sau în timpul prizonieratului. Foametea, epidemiile, noile mobilizări etc. au generat o radicalizare a populației, concretizată printr-un număr tot mai mare de revolte, demonstrații, rezistență armată, greve, care au pus în imposibilitate autoritățile statului de a asigura și controla „liniștea" internă.

Armata imperială, din cauza pierderilor grele suplinite prin mobilizări peste mobilizări, a intrat într-un proces continuu de deteriorare a disciplinei interne, a coeziunii sale. Înființarea unei Direcții speciale în Ministerul de Război, pentru a preveni actele de nesupunere, a fost tardivă. Dezertările luaseră amploare. Fenomenul în sine era cauzat de împletirea problemei naționale cu ideile revoluției ruse, de prelungirea războiului și, poate, mai mult decât orice, de situația internă, de veștile pe care le primeau de acasă.

Regimentele românești de pe front au fost și ele afectate de evenimentele interne. Alarmați de veștile primite de acasă, de situația lor precară din toate punctele de vedere, ostașii încep să se manifeste împotriva războiului, refuză executarea ordinelor. Soldații din Regimentul 63 Bistrița, cunoscut pentru loialitatea sa tradițională, au declarat ofițerilor: „că ei la prima încercare de a-i trimite înainte vor depune armele", iar militari români din Regimentul 43 Caransebeș au distribuit, la începutul lunii mai, manifeste cu caracter antiimperialist, pacifiste. Cei peste 1 700 de marinari și personal auxiliar din flota Mării Adriatice au aderat, sub conducerea ofițerilor V. Serdan și Alexandru Rusu, la răscoala din porturile Cataro, Pola, Fiume și Split. Procesul de dezintegrare a armatei a continuat într-un ritm accelerat. S-au răsculat soldații români aflați la Kraguievac (Serbia) ca și cei din localitatea Larici, de pe frontul italian. Armata austro-ungară înceta să mai existe.

Regimentele românești își păstrează însă coeziunea, ceea ce le-a permis să le acorde un sprijin real cehilor, slovacilor, austriecilor și ungurilor în procesul de constituire a statelor naționale. Separarea cehilor de monarhie, proclamată la 28 octombrie, a fost susținută de cele trei regimente românești aflate la Praga. Sub comanda căpitanului Alexandru Simeon și a locotenentului Zeno Herbay, au refuzat să execute ordinele superiorilor și au trecut la dezarmarea trupelor comandate de generalii Kastranek și Stutsche. Au oferit arme și muniții detașamentelor de sokoli cehi. Au cooperat, pe baza unor legături stabilite, cu unitățile militare românești de sub comanda generalului Ioan Boeriu și a locotenentului Iuliu Maniu, care staționau la Viena.

În capitala imperiului se aflau aproximativ 40 000 de soldați și ofițeri români, majoritatea cantonați în cazărmile de la Wiener Neustadt. Solidare, păstrându-și structura militară intactă, unitățile românești au asigurat menținerea ordinii în Viena, au împrăștiat o demonstrație de tip bolșevic la cererea expresă a Ministerului de Război.

În același timp, preoții militari aveau o preocupare simbolică ce semnifica sfârșitul loialismului dinastic în rândul conaționalilor lor. Oficiau zilnic un serviciu religios, prin care îi „eliberau" de jurământul depus față de împărat. De data aceasta jurau față de regele României. Era un sfârșit de drum previzibil din anii războiului. Aceleași ceremonii

▪ **Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia**

s-au desfăşurat la cazărmile din Praga, unde se aflau aproximativ 20 000 de soldaţi şi ofiţerii români[9].

Solidaritatea, ce e drept de scurtă durată, născută în zilele şi anii războiului între români, cehi, slovaci, polonezi etc., a permis acordarea unui sprijin direct, eficient, în lunile noiembrie-decembrie 1918 forţelor politice progresiste din Praga, Viena şi chiar Budapesta.

Unităţile româneşti au acordat asistenţă noilor autorităţi budapestane. Regimentul 50 (Alba Iulia) a ocupat cazarma ofiţerilor regalişti, proimperiali, favorizând forţele politice democratice din capitala Ungariei. Marinarii din porturile Mării Adriatice au sprijinit procesul de constituire a statului sârbo-croato-sloven. În ziua de 13 noiembrie 1918, marinarii români din portul Pola au preluat un vas militar pe care au arborat tricolorul românesc. Printr-o declaraţie publică s-au subordonat Consiliului Naţional Român de la Arad.

Procesul de divizare a regimentelor fostei armate imperiale pe criterii etnice a decurs, în general, în mod paşnic. Regimentul 64 (Orăştie), în care românii erau majoritari, le-a permis camarazilor de altă naţionalitate să-şi decidă singuri soarta. Chiar şi despărţirea de comandantul german al regimentului a decurs în termeni civilizaţi. El a predat comanda căpitanului Octavian Loichiţa, după care s-a trecut la operaţiunea de „dezlegare" de jurământ în ziua de 3 noiembrie, iar titulatura unităţii specifica din acel moment apartenenţa sa etnică românească.

Contribuţia esenţială a soldaţilor şi ofiţerilor români din fosta armată austro-ungară a fost implicarea lor directă în înlăturarea administraţiei, în anihilarea unităţilor militare rămase fidele fostului regim şi, nu în ultimul rând, în realizarea unirii Transilvaniei cu România.

Prin sosirea în Transilvania a fostelor regimente, cu toate dificultăţile întâmpinate şi staţionarea soldaţilor în principalele oraşe, s-a asigurat securitatea procesului unionist. Ofiţerii străini au fost înlăturaţi de la comandă, ca şi jandarmeria şi poliţia imperială, iar deţinuţii politici au fost eliberaţi din închisori. Primele unităţi care nu s-au mai supus ordinelor au fost cele din jurul Aradului. În noaptea de 30 spre 31 octombrie 1918, sute de soldaţi au dezarmat şi degradat ofiţerii şi subofiţerii, după care au părăsit cazarma înarmaţi. Au atacat închisoarea militară, de unde au eliberat aproape 900 de deţinuţi,

foşti militari condamnaţi pentru nesupunere. Exemplul lor a fost urmat peste două zile de cei din garnizoana Sibiu, sediul fostului comandament general al armatei imperiale pentru Transilvania, Corpul XII armată, ca şi de cei de la Arad, unde, pe lângă deţinuţi, au fost puşi în libertate şi prizonierii de război ruşi. Ofiţerii superiori au fost degradaţi. La Cluj, Dej şi Oradea au părăsit cazărmile înarmaţi, îndreptându-se spre casele lor. Nu au lipsit nici incidentele sângeroase, determinate de rezistenţa jandarmeriei şi a grupurilor de ofiţeri ostili instaurării controlului politico-militar românesc asupra Transilvaniei.

Întregul proces de pregătire a zilei de 1 Decembrie 1918 a scos în evidenţă implicarea profundă a foştilor ofiţeri români din K.u.K. Astfel, Consiliul Naţional Român din Tg. Mureş a fost organizat de căpitanul Nicolae Candrea (Regimentul 62); coloneii Ioan Hidu şi Ioan Telia preluau comanda garnizoanei din Cluj, iar colonelul Miron Şerb organiza din punct de vedere militar zona de sud-vest a Banatului. În general, mulţimea s-a raliat repede în jurul lor, le-a recunoscut autoritatea şi prestigiul, cu toate că serviseră în armata austro-ungară. Odată ajunşi în satele lor, soldaţii şi ofiţerii români înarmaţi s-au pus la dispoziţia noilor autorităţi româneşti, au participat la constituirea gărzilor naţionale, pregătind astfel momentul 1 Decembrie de la Alba Iulia. Era sfârşitul loialităţii imperiale, a patriotismului dinastic, prăbuşit sub presiunea celei naţionale.

Anul 1918 a consfinţit victoria naţiunii, a loialităţii naţionale. A fost un proces îndelungat, care a lăsat urme în conştiinţa românilor ardeleni. Mulţi dintre ei, la scurt timp, vor îmbrăca din nou haina militară. De data aceasta a armatei României Mari. Dintre foştii ofiţeri, unii ajung generali, personalităţi remarcabile în istoria militară a ţării noastre. Pentru mulţi dintre soldaţii şi subofiţerii care au supravieţuit celor patru ani de război, calvarul nu s-a încheiat odată cu anul 1918, ei fiind nevoiţi să participe la următoarea conflagraţie mondială. Au răspuns, animaţi şi de această dată de patriotism, şi de loialitate faţă de ţara şi naţiunea lor.

---

[1] P. Nemoianu, *Prizonier la ruşi, rob la unguri*, Bucureşti, f.a., pp. 5-6.

[2] *1918 la români*, Bucureşti, vol. I, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 598.

[3] Organica armatei imperiale.

[4] J.S. Lucas, *Austro-Hungarian Infantry 1914-1918*, Almark Publishing Co. Ltd., London, 1973, pp. 102-109.

[5] *1918 la români*, I, p. 598.

[6] A. Siklos, *The internal situation in the Austro-Ungarian Monarchy in the spring and summer of 1918*, în „Etudes historique hongroises", 1985, p. 290.

[7] *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900-1918*, Bucureşti, 1964, p. 143.

[8] Pompiliu Nistor, „Gazeta Transilvaniei" nr. 176-198 (1922); P. Nemoianu, *op. cit.*

[9] V. Tilea, *Memorii*, p. 31.

TRANSYLVANIAN ROMANIANS FROM DYNASTIC LOYALTY TO NATIONAL LOYALTY

At the beginnig of World War I, in the Austria-Hungary army the glue keeping together soldiers and officers of various nationalities was dynastic loyalty.

In August 1916, after two years of neutrality, Romania joined the world war on the Entente side. The event carried an enormous impact on te Romanian soldiers and officers from Transylvania fighting on the Galician front – almost 39 000 of them turned themselves in to the Russians. In Darnitza POW camp (Ukraine) most of the officers and soldiers headed for Moldova, in late December 1916, where they joined the Romanian army. On the Italian front, there were more and more Romanian from Transylvania deserters after Romania joined the WWI.

Owing to the heavy losses, the Imperial army experienced the decay of its internal discipline and cohesion. But Romanian regiments retained their cohesion, which enabled them support the Czechs, Slovaks, Austrians and Hungarians in the process of setting up national states.

Having reached their villages, armed soldiers and officers placed themselves under the command of the new Romanian authorities and participated in the establishment of national guards, thus preparing the Alba Iulia event of December 1st 1918. It was the end of imperial loyalty and dynastic patriotism, crushed under the pressure of national loyalty. The year 1918 consecrated the victory of the nation, the victory of national loyalty.

CHIPUL SOLDATULUI ROMÂN ÎN MEMORIALISTICA GERMANĂ A PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

lector univ. dr. SORIN CRISTESCU

Intrarea României în Primul Război Mondial la 14/27 august 1916 în urma notelor ultimative ale puterilor Antantei din iunie-iulie 1916 a avut un impact deosebit asupra Germaniei atât din punct de vedere militar cât şi politic. Cei doi factori s-au întrepătruns în sensul că în urma presiunilor exercitate de cancelarul Bethmann Hollveg şi de majoritatea membrilor Reichstag-ului, împăratul Wilhelm al II-lea a acceptat, cu greu, să-l destituie pe generalul Falkenhayn din funcţia de şef al Marelui Stat Major şi să aducă în fruntea armatei germane, practic a armatelor Puterilor Centrale, pe cei doi generali care comandaseră până atunci numai Frontul de Est – feldmareşalul Hindenburg şi generalul Ludendorff – favoriţii opiniei publice germane. Incapabil să facă faţă situaţiei create, împăratul Wilhelm al II-lea a ştiut din primul moment că acestor doi generali urma să li se încredinţeze şi decizia politică; de aceea a acceptat această numire cu lacrimi în ochi, la 29 august 1916, la 48 de ore după ce s-a aflat despre declaraţia de război a României[1] (adresată numai Austro-Ungariei). Consecinţele politice ale acestei numiri au fost catastrofale atât pentru Germania, cât şi pentru viitorul Europei.

Declaraţia de război a României a adus deprimare şi în rândul comandanţilor militari germani ai unor mari sectoare operative. Astfel, comandantul trupelor germano-bulgare, feldmareşalul August von Mackensen, scria chiar la 27 august: *„Dacă războiul va mai dura multă vreme asta depinde de atitudinea României. Dacă aceasta intră în război atunci sfârşitul nu mai este previzibil”*[2].

Ulterior, în memoriile sale, feldmareşalul Paul von Hindenburg avea să noteze că *„declaraţia de război a României... ne-a găsit aproape complet dezarmaţi în faţa noului nostru inamic”*, scriind apoi despre *„Originile marii crize în care ne-am găsit după declaraţia de război a României. Campania ulterioară fiind pentru noi victorioasă, nu există motiv pentru a contesta faptul că această criză a avut loc”* [3].

Riposta Puterilor Centrale a fost dură: germanii au luat trupe de pe frontul de vest[4] – aşa cum sperau Aliaţii – şi au lovit năprasnic în România. Rezultatul se cunoaşte. După o sută de zile de lupte grele, la 6 decembrie 1916, Bucureştiul a fost ocupat de trupele inamice. Armata română, guvernul, parlamentul şi monarhia s-au refugiat în Moldova, iar la începutul lui ianuarie 1917 linia frontului s-a stabilizat pe valea Siretului între Oituz, Focşani şi Galaţi.

Mai puţin cunoscut este răsunetul căderii capitalei României: în Germania au sunat clopotele victoriei, acreditându-se ideea falsă a înfrângerii definitive a României, iar la 12 decembrie 1916 cancelarul Bethmann Hollweg a considerat că a venit vremea să propună tratative de pace Aliaţilor. Momentul a fost anume ales după această victorie, ca să nu fie interpretat de Aliaţi drept un semn de slăbiciune al Puterilor Centrale. După cum se ştie, oferta de pace a Germaniei, formulată în termeni vagi, a fost respinsă de Aliaţi la 30 decembrie 1916[5].

Dacă din punct de vedere militar, intrarea României în război a dat o grea lovitură planurilor de luptă germane, ulterior, cucerirea teritoriului de la sud de Carpaţi de către trupele Puterilor

Centrale a adus importante avantaje economice acestora din urmă prin exploatarea şi jefuirea de către ocupanţi a grânelor şi petrolului românesc. Ludendorff avea să scrie fără echivoc în 1919: „*România singură ne-a ţinut pe linia de plutire în anul 1917 şi pe noi, şi pe Austro-Ungaria, şi Constantinopolul*”[6].

În vara anului 1917, armata română, refăcută cu ajutorul Misiunii militare franceze condusă de generalul Berthelot, a dat o replică eroică armatelor germane în bătăliile celebre din iulie-august – Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz –, zădărnicind planul operativ german de cucerire a Moldovei. Însă la începutul lui decembrie 1917, sub presiunea evenimentelor din Rusia – lovitura de stat bolşevică de la 7 noiembrie 1917 – România a trebuit să accepte încheierea unui armistiţiu, la fel ca şi armata aliaţilor ruşi, armistiţiu urmat de încheierea păcii separate de la Buftea-Bucureşti, la 7 mai 1918.

Aceste evenimente şi-au găsit ecou, cum era şi firesc, în scrierile germane despre război. Mai întâi, în anii 1917-1918, a apărut o literatură propagandistică deşănţată, creaţie mai ales a jurnaliştilor angajaţi de armata germană, care prezintă în mod denigrator militarii români; la fel există o literatură propagandistică împotriva celorlalţi adversari ai Puterilor Centrale: ruşi, italieni, francezi, englezi. Acestea sunt lucrări mai puţin cunoscute. Şi merită o abordare specială ulterioară[7].

În perioada interbelică, în anii ’20, dar mai ales în anii ’30, a apărut literatura memorialistică propriu-zisă a generalilor şi ofiţerilor germani. Nici aceasta nu este lipsită de accente propagandistice – glorificarea Germaniei şi a soldaţilor ei care s-au „apărat” vreme de patru ani de asaltul lumii întregi – dar de aici putem desprinde chipul veridic al elementului decisiv al războiului: soldatul român.

Lucrările militarilor la care ne vom referi au în general o schemă standard de desfăşurare: o prezentare exhaustivă a campaniei din 1916 încheiată cu ocuparea Bucureştiului şi a teritoriului până la cursul inferior al Siretului, unde se vorbeşte pe larg de superioritatea zdrobitoare în armament greu şi mitraliere a armatei germane, dar se sugerează că victoria ei este expresia superiorităţii morale a militarilor. Apoi o parte mult mai realistă – care uneori lipseşte – unde se prezintă rezumativ luptele din vara lui 1917, menţionându-se în treacăt riposta eroică a românilor, ca rezultat al înarmării realizată de Misiunea militară franceză.

Cum este văzut soldatul român în aceste lucrări? În primul rând ca înfăţişare; să-i dăm cuvântul medicului militar Hans Carossa, cunoscut ulterior ca un respectat scriitor al epocii interbelice: „[Românii] *sunt cu toţii băieţi tineri cu feţe plăcute, durdulii. Ce slabi, zbârciţi, îmbolnăviţi înainte de vreme par pe lângă ei tinerii soldaţi germani!*”[8].

Explicabil acest lucru prin lipsurile alimentare pe care le sufereau germanii din cauza blocadei navale britanice. În Germania au murit de inaniţie sute de mii de oameni (femei, copii, bătrâni); nici soldaţii nu o duceau mult mai bine. Gerhard Velburg arată cum s-au comportat militarii germani într-un restaurant din Craiova: au comandat, pur şi simplu, rând pe rând, toate meniurile de pe lista de bucate, uluiţi de atâta abundenţă[9]. Generalul Curt von Morgen a redus raţia de pâine a soldaţilor săi de la 700 la 600 gr. după încetarea luptelor din iarna lui 1916-1917. La protestele soldaţilor, el a răspuns amintindu-le de suferinţele celor de acasă şi a obligat fiecare militar să trimită lunar familiei cel puţin 12 kg alimente, interzicându-le să se întoarcă din permisie, din Germania, cu alimente în raniţă[10].

Cum se prezintă soldaţii români sub aspectul echipamentului? Aici toţi cei care i-au văzut vorbesc despre uniformele noi, inclusiv încălţămintea sau corturile. Hans Carossa scrie: „*Poartă capelă cu două colţuri, căreia îi lipseşte doar nasturele auriu din faţă ca să semene cu tichiile clovnilor germani din vechime. Toţi au haine nou nouţe. În picioare opinci. După echipament judecând descoperi ceva: comandanţii lor au crezut că vor obţine victoria repede*” (însemnare din 4 noiembrie 1916)[11].

Cum luptă românii? În fond sunt nişte ţărani luaţi de pe câmp, înarmaţi cu o puşcă şi susţinuţi de un număr foarte mic de tunuri grele sau de mitraliere, comparativ cu germanii. În faţa superiorităţii copleşitoare în materie de tehnică de luptă a adversarilor lor, românii se luptă eroic, numai că eroismul lor se manifestă de cele mai multe ori într-un singur fel: prin dispreţ faţă de moarte, ca în toate războaiele purtate de-a lungul istoriei şi printr-o îndârjire fără margini.

Scrie Hans Carossa: „*E ora 4 şi românii au dat al şaptelea asalt ca să cucerească iar colina* [Lespezile]. *Ai noştri admiră marele dispreţ de moarte al adversarilor; spun însă că sunt cam nesocotiţi şi n-au experienţă. Ori de câte ori plănuiesc atacul, auzim cum un comandant le ţine discurs de îmbărbătare, după care, în sunetul unui marş vijelios, pornesc îmbărbătaţi, nebuneşte, la luptă. Băgăm de seamă că mica movilă de piatră*

ne-a costat mai multe jertfe decât am bănuit; amânăm strângerea răniților pe mâine dimineață" (însemnare din 11 noiembrie 1916)[12]. Câteva zile mai târziu: „*Tot mai cad soldați imprudenți* [germani] *pradă ochitorilor inamici care s-au ascuns în copaci. Zile întregi stau la pândă cu nesfârşită răbdare, lovind pe aceia care ies din întărituri. Război de feline pentru care soldatul german este cel mai puțin pregătit* " (însemnare din 20 noiembrie 1916)[13].

Generalul Ernst Kabisch reuneşte în cartea sa despre războiul din România – numai campania din 1916 – ample relatări ale celor care au luptat cu soldații români. Povestirile lor simple, fără înfloriturii literare dau o imagine vie a felului cum românii ştiu să lupte şi să moară. Astfel, Elstermann von Elster, în octombrie 1916, comandantul Regimentului 76, descrie respingerea unui contratac românesc pe înălțimile de lângă Braşov: „*Primul val al infanteriei inamice cobora lent dinspre cota 620. A urmat al doilea şi apoi al treilea, la intervale mici. Treptat, liniile de atac inamice s-au întins pe ambele versante ale dealului. Au apărut şi alte linii de trăgători inamici – situația devine tot mai tensionată. Din partea noastră niciun foc de artilerie, aşteptăm să mai apară şi mai mulți infanteriști, care vor fi ținte sigure pentru tunarii noştri. O linişte nefirească domnea pe tot câmpul viitoarei lupte.... Când am socotit că sunt destui, s-a dat ordinul aşteptat cu încordare de toată lumea: a fost ca izbucnirea unei furtuni, a fost un bubuit asurzitor nesfârşit cu toate gurile de foc – tunuri de câmp, obuziere şi mortiere – trăgând într-un ritm infernal. Când vântul mai alunga norii de fum şi de praf se puteau vedea cum alergă românii disperați sub grindina de oțel, căutând zadarnic adăpost. Îi vedeam căzând sau alergând dezorientați încoace şi încolo. Alții se rostogoleau pe partea dealului, doar or găsi vreun loc mai ferit.*

Măreață privelişte, entuziasmantă pentru soldați, îngrozitoare pentru oameni. Dar cu tot acest foc nimicitor, o parte din români s-au luptat cu admirabilă tenacitate şi curaj, asta trebuie să recunoaştem. Relativ puțini au ajuns până la 50 de metri de calea ferată unde şi-au găsit moartea sub focul precis al mitraliorilor noştri. A doua zi i-am văzut zăcând morți, şiruri, şiruri, la calea ferată de lângă dealul Şinca" [14].

Românii sunt bine instalați pe crestele munților la începutul lui noiembrie 1916. Ca să-i anihileze, sunt aduse trupele speciale ale vânătorilor alpini, conduse de generalul Konrad Krafft von Dellmensingen, ce vor străpunge pasul Surduc. Printre ofițeri, un tânăr locotenent menit unui destin glorios şi tragic deopotrivă: Erwin Rommel, viitorul feldmareşal. Compania lui Rommel se întâlneşte cu

▪ **Români împuşcați pe terasamentul căii ferate de lângă Braşov**

câțiva soldați rătăciți dintr-o unitate bavareză: „*Din povestirile lor reiese că au trăit momente cumplite în timpul luptelor desfăşurate în ceața munților. Majoritatea camarazilor lor a fost măcelărită de români în lupte corp la corp. Zile în şir supraviețuitorii, puțini la număr, au rătăcit rupți de foame prin păduri până au reuşit să treacă de partea cealaltă a versantului. Despre români spun că sunt inamici sălbatici şi foarte periculoşi*”[15].

Supraviețuitorii pe care îi întâlnise Rommel făceau parte din trupele generalului Kneussl – cuceritorul cetății Przemysl în 1915 – care eşuase în încercarea lui de a cuceri pasul Vulcan, înregistrând pierderi grele. A fost probabil singurul moment din campania din 1916 când germanii nu şi-au asigurat superioritatea în tehnică de luptă. Generalul Falkenhayn, comandantul Armatei a 9-a germane, hotărăşte să repete operațiunea de străpungere, convins fiind că-i va surprinde pe români. Atacul va avea loc la 11 noiembrie 1916. Cum s-au desfăşurat luptele, ne povesteşte Helmut Schittenhelm: românii au contraatacat vitejeşte iar „*compania a 4-a de vânători alpini a sublocotenentului Wahrenberger a trebuit să reziste cu disperare, ajungând de mai multe ori în pericol să fie copleşită de români. Țevile armelor s-au făcut incandescente, camarazii noştri se prăbuşeau unul după altul, fie răniți, fie morți. Au terminat-o cu viața. Alte mase albastru-cenuşii se reped asupra lor, dar şvabii noştri nu se clintesc. Rămân acolo unde le-au ordonat ofițerii lor.*

Ceața s-a ridicat. În sfârşit, tunarii noştri pornesc focul asupra coloanelor de români. Un atac declanşat în ultima clipă de un locțiitor de ofițer. Michael Schild dă ajutor greu încercatei companii a 4-a, fie doar şi pentru scurtă vreme. Apoi a venit ultima probă, cea mai grea. Pământul se cutremura de obuzele românilor; însângerați şi sfâşiați, şvabii se ascund în adăposturi improvizate. Un soldat se ridică în picioare urlând că n-a mai putut să reziste! «Nu vă retrageți! Pentru numele lui Dumnezeu nu vă retrageți» strigă Schild, dar vede şi el că în jurul lui nu se mai află decât morți şi răniți. Compania trebuie să plece din iadul acesta! Dacă suntem meniți morții, măcar să n-o aşteptăm! Nimeni n-a ştiut vreodată cine a fost cel care s-a ridicat cel dintâi şi i-a făcut pe toți camarazii săi să-l urmeze într-un gest de disperată vitejie. S-au aruncat asupra românilor care veneau spre ei, au împuşcat, au lovit şi au urlat, s-au încleştat cu dinții de duşmanul care, în fața acestei dezlănțuiri turbate, s-a oprit şi apoi a luat-o la fugă. Curajul şi disprețul de moarte ale unui singur soldat, rămas necunoscut, au decis lupta [...]

Soarele alungă ceața. Câmpul de bătălie se limpezeşte. Dacă nu ni s-ar termina gloanțele aşa de repede! Exact la momentul oportun vestea cea bună trece din om în om: a venit muniția! De la Lupeni, sublocotenentul Gulden vine cu 60 000 de gloanțe, încărcate pe animale de povară. A traversat munții forțând la maximum şi oamenii şi catârii.

Acum tragem cu toate armele. Şi când soldații noştri, într-o clipă de răgaz privesc în urmă, spre culmile munților, li se oferă o privelişte măreață: mai multe coloane, trupele generalului Kühne, coboară pantele înspre noi: infanteriști, cavaleriști, artilerie. Companii, batalioane, regimente, escadroane şi baterii. Să rezistăm! Încă două ceasuri şi camarazii noştri sunt aici!”[16].

Numai această desfăşurare de forțe aduce victoria germanilor şi românii abandonează pasul Vulcan, după ce îl apăraseră cu atâta îndârjire.

Nu lipsesc nici acuzații calomnioase la adresa românilor care „*măcelăresc răniții rămaşi în pozițiile lor şi îi jefuiesc*”. Prințul de Hessa, rănit în luptă, „*este găsit cu gâtul tăiat, pumnalul pătat de sânge i se mai află pe piept (?). I-au smuls epoleții şi cizmele de călărie*”[17]. Din lipsă de muniție, românii folosesc adesea arme albe, baionete. Iar jefuirea cadavrelor o practică toți soldații din toate timpurile, inclusiv germanii.

La baionetă trebuie să lupte şi soldații generalului von Morgen, la 3 decembrie 1916, la vest de Târgoviște: „*Aici inamicul a trecut la contraatacuri furibunde şi nu a putut fi respins decât prin luptă la baionetă*”[18].

Abandonarea Bucureştiului ca urmare a înfrângerii în bătălia de pe Argeş – feldmareşalul Mackensen recunoaşte în memoriile sale că planurile româneşti de luptă capturate de soldații lui au avut o mare importanță pentru deznodământul bătăliei[19] – precipită retragerea în dezordine a trupelor române spre Moldova. Zeci de mii de români cad prizonieri. Rommel povesteşte cum a capturat el singur 15 soldați cu care s-a întâlnit din întâmplare lângă Găgeşti-Vrancea[20].

Cum arată prizonierii români? Să-i dăm cuvântul lui Adolf Köster, corespondent de război atașat trupelor generalului Falkenhayn: „*În Tălmaşul am văzut primii prizonieri* [români]. *Un grup de 24 de inşi cu aspect fizic diferit. Translatorul întreabă câți dintre ei ştiu să scrie şi să citească. Cinci ridică mâna sus. În continuare, translatorul îi întreabă*

dacă ei cred cu adevărat că urmează să fie spânzurați. Când face un semn cu mâna în jurul gâtului, un flăcău tuciuriu începe să plângă în hohote. Cu greu putem să-l liniştim. Îi dăm o ţigară, şi-o vâră în gură, dar brusc începe iar să plângă. Mulți dintre românii aceştia sunt chiar ca nişte copii mici. De curând, o țărancă frumoasă şi-a condus soțul mobilizat la gară. Când bărbatul s-a urcat în tren femeia a început să urle ca un animal, ca un bebeluş, fără demnitate, fără ruşine.

Mai târziu apar şi mai mulți prizonieri. Sunt sute. Printre ei, un locotenent tânăr – băiat simpatic. A fost capturat de bavarezi la sud de Câineni cu tot batalionul. Vorbeşte un pic de germană. Nevastă-sa i-a scris că la Bucureşti vin zeppelinele în fiecare noapte, capitala arde şi cei bogați au început să părăsească oraşul. Regimentul său era un aşa-numit regiment de grăniceri. La întrebarea obişnuită ce şanse de victorie mai are țara lui, el ridică stânjenit din umeri, o atitudine deloc franțuzească: «Dacă Germania porneşte serios împotriva noastră...» Aici se bagă în vorbă o apariție ciudată, un civil luat prizonier. Un negustor care ni se prezintă drept «intendent» al batalionului. În civil? Sigur că da, la ei se obişnuieşte – numai «intendenții» marilor unități poartă uniformă. Omul acesta este un zdrențăros, poartă o pălărie cu boruri pleoştite şi umbrelă – la fel ca vânzătorii ambulanți care în primele săptămâni ale războiului mondial veneau în urma armatelor şi îi speculau pe soldați cu lucruri proaste la prețuri mari. Acest «intendent» se vâră în discuție. Ştie precis că mulți ofițeri români sunt de partea Germaniei în sinea lor, că România este de pe acum pierdută căci Germania nu ştie de glumă, că în curând la Bucureşti şi în țară va izbucni o mare revoluție. Dar este un individ jegos, servil, pus pe afaceri. Tânărul ofițer cu şapcă cenuşie italienească pare să se ruşineze de insul acesta.

Uitându-mă la acest prim ofițer român ajuns prizonier îmi vine în minte figura fostului ataşat militar român de la Marele Cartier General. În prima iarnă a războiului, am stat de atâtea ori de vorbă cu colonelul [Ludovic] *Mircescu în micul castel de pe Meuse despre politica țării sale. Acum nici nu-mi vine să cred că acel om inteligent se află de partea cealaltă a baricadei şi dă ordin să se tragă asupra soldaților germani pe care atât de mult îi admira"* (însemnare din 4 octombrie 1916)[21].

Fireşte, niciun cuvânt despre tratamentul îngrozitor aplicat prizonierilor români în lagărele morții prin înfometare de la Stralsund, Breesen, Neisse. Un celebru prizonier a fost scriitorul Gheorghe Brăescu (1871-1949), cunoscut mai ales pentru nuvelele sale inspirate din viața militară. Grav rănit în Transilvania, maiorul Brăescu a fost dus la Bucureşti, unde i s-a amputat brațul drept la Spitalul Colțea. Acolo a fost găsit de germani în decembrie 1916 şi pentru că refuzat să semneze o declarație că nu va mai lupta niciodată împotriva lor, a fost considerat prizonier şi trimis în lagăr, deşi era invalid de război. Ulterior, scriitorul îşi va povesti experiența prizonieratului în interviuri acordate în anii 1925-1926[22].

▪ Prizonieri români transportând un camarad rănit

Memorialistica germană ne prezintă pe larg înaintarea soldaților Puterilor Centrale prin Muntenia, un marş triumfal, de nestăvilit, dar care totuşi se opreşte brusc, la 7 ianuarie 1917, pe linia care merge de la nord de Focşani până la Galați. Deja trupele ruse le înlocuiseră pe cele româneşti trimise la refacere în spatele frontului. De ce s-a oprit înaintarea germană? „*Din ordinul eşalonului cel mai înalt*", notează sec generalul Curt von Morgen[23]. La fel, Mackensen: „*Am atins linia pe care ne-am propus-o şi o vom fortifica cu cele mai moderne tehnici de luptă. Războiul de poziții va caracteriza şi situația de aici până când Înaltul Comandament îmi va da noi ordine*"[24]. Alte explicații nu se dau.

Bătăliile de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz din vara anului 1917 sunt descrise sumar în memoriile

celor doi generali. Amândoi vorbesc despre succese, ce-i drept locale, şi despre pierderile grele provocate inamicului, adică românilor. De ce nu s-a spart frontul din Moldova în urma acestor „succese"? Mackensen scrie: „*Ruşii şi românii se bat mai bine decât ne-am fi aşteptat după comportarea lor din ultima vreme. Românii s-au refăcut după înfrângere şi trupele lor au fost bine înarmate şi instruite cu ajutorul francezilor şi englezilor... La cel mai înalt nivel s-a hotărât că Ţările Baltice sunt mai importante decât Moldova; poate că au dreptate. În orice caz, ofensiva mea a fost oprită din ordinul eşalonului cel mai înalt*"[25].

Curt von Morgen notează laconic eşecul atacului „*îndreptat spre vârful munţilor*" [Oituz] şi trecerea la războiul de poziţii. Apoi: „*Luptele din august au adus un succes local, dar nu decisiv. S-a văzut că românii au devenit adversari mai respectabili. După şase luni de instrucţie sub conducere franceză, în spatele frontului, s-au bătut mai bine, erau şi mai bine conduşi. Mai ales infanteria şi artileria conlucrau mult mai eficient decât la începutul campaniei*"[26].

Cât de mult se schimbaseră în realitate lucrurile ne-o spun relatările lui Rommel şi Schittenhelm, care participă la bătălia de la Oituz (august 1917). Cel dintâi află chiar în momentul sosirii cum stau lucrurile: „*Se spune că românii, contrar tuturor aşteptărilor se bat foarte vitejeşte şi apără cu o înverşunare dusă la extrem fiecare tranşee şi fiecare adăpost. La o străpungere a frontului inamic nu s-a ajuns*"[27].

Schittenhelm scrie: „*Experienţele primelor zile ale celei de-a doua campanii au arătat vânătorilor noştri că nu mai au în faţă adversarii din 1916, ci o trupă excelent înarmată şi comandată de ofiţeri francezi*"[28]. Aprecierea autorului în privinţa ofiţerilor francezi nu reflectă realitatea, aceştia erau destul de puţini la număr.

Cei doi memorialişti germani povestesc pe larg luptele sângeroase purtate la dealul Coşna, cucerit şi recucerit de români şi de germani. Schittenhelm înfăţişează dramatismul luptelor şi pierderile grele ale germanilor. Printre răniţi, un comandant de pluton din Regimentul 18 infanterie de rezervă – Rudolf Hess –, adjunctul de mai târziu al lui Hitler[29].

Rommel, rănit iniţial la braţ, descrie în finalul relatării sale ziua cea mai grea de luptă de pe dealul Coşna, 20 august 1917. Să-i dăm cuvântul: „*Ceas de ceas lupta devine tot mai aprigă. Nu mai puţin de douăzeci de ori inamicul trece la atacul poziţiilor noastre în cursul acestei zile şi de fiecare dată după o pregătire de artilerie... Focul artileriei inamice zdrobeşte spatele poziţiilor noastre. Dar vânătorii noştri nu se clintesc. În raport cu pierderile duşmanului, ale noastre sunt reduse: douăzeci de soldaţi în total.*

Sunt atât de epuizat de eforturile necontenite din ultimele zile, încât nu mai pot da ordine decât întins pe o targă. După-amiază delirez tot felul de aiureli, cuprins de o febră chinuitoare. Acum sunt în mod definitiv incapabil să mai conduc. Seara predau comanda căpitanului Gössler şi mai discut cu el elementele esenţiale. La lăsarea întunericului, cobor dealul până la punctul de comandă...

Batalionul de vânători alpini din Württenberg şi-a menţinut poziţia în faţa tuturor asalturilor românilor până la 25 august, când a fost înlocuit de Regimentul 11 infanterie...

Luptele din jurul dealului Coşna au impus trupelor noastre eforturi supraomeneşti. În două săptămâni şi jumătate au căzut 500 de soldaţi. 60 de vânători viteji au fost îngropaţi în pământul românesc. Chiar dacă obiectivul fixat al acestei ofensive – distrugerea aripii de sud a frontului de Est – nu a fost atins, vânătorii alpini s-au achitat exemplar de toate misiunile încredinţate şi asta ***în faţa unui inamic tenace, excelent înarmat şi care s-a bătut vitejeşte*** *(subl.ns.). Toată viaţa voi fi mândru că am fost comandantul acestor vânători.*

După zilele grele de la dealul Coşna, câteva săptămâni de concediu pe malul Mării Baltice m-au pus din nou pe picioare"[30].

Ce s-ar mai putea spune? Poate doar aprecierea conţinută într-un volum amplu, de strategie, scris în anii '40 şi destinat exclusiv studiului din şcolile militare de ofiţeri din Germania şi aflat astăzi în colecţia Bibliotecii Universităţii din München. Cauza eşecului german de pe frontul din Moldova rezidă în „subestimarea inamicului" (Unterschätzung des Feindes)

Toate aceste mărturii conturează chipul soldatului român aşa cum îl ştim: un viteaz, gata de orice sacrificiu până dincolo de limitele omeneşti. Sintagma „Pe aici nu se trece" din 1917 a fost o realitate scrisă cu sângele soldaţilor români.

La fel de clar se desprinde şi concluzia că eroismul este neputincios şi inutil în faţa superiorităţii de armament şi tehnică de luptă a adversarului. Germanii au aflat ei înşişi acest lucru, când, în vara anului 1918, în Franţa, trupelor franco-engleze li s-au alăturat un milion de soldaţi americani. În decurs de o sută de zile, la fel ca România în 1916, germanii au cedat în faţa unui inamic copleşitor şi

au acceptat armistiţiul din 11 noiembrie 1918, recunoscându-se învinşi. Napoleon Bonaparte avea dreptate când spunea: „Les gros bataillons on toujours raison”.

---

[1] Virginia Cowles, *The Kaiser*; ediţia germană *Wilhelm II. Der letzte deutsche Kaiser,* München, 1976, p. 346; vezi şi Admiral Alexander von Müller, *Regierte der Kaiser/*, Berlin, 1959, pag. 216-217. În româneşte: Sorin Cristescu, *Kaiserul Wilhelm al II-lea. Înaltul Comandament German şi România în anii Primului Război Mondial (1916-1917)* în „Revista de Istorie Militară”, nr. 1-2/2007, p. 62-68.

[2] August von Mackensen, *Briefe und Aufzeichnungen*, Leipzig, 1938, p. 279.

[3] Paul von Hindenburg, *Aus meinen Leben (Ma vie)*, Paris, 1924, p. 149.

[4] Erich von Falkenhayn, *Le Commandement Suprême de l'armée allemande 1914-1916 et ses decisions essentielles*, Paris, 1920, p. 214.

[5] Virginia Cowles, *op. cit.*, p. 348.

[6] Erich Ludendorff, *Meine Kriegserinnerungen*, 1919, p. 279.

[7] O listă aproape completă a acestor lucrări propagandistice o găsim în studiul istoricului german Günter Klein, *Militärische Innovation gegenmilitärische Rückständigkeit. Der Rumänien feldzug 1916/1917 aus deutscher Sicht*, în *Modernisierung auf Raten in Rumänien,* Heransgegeben von Krista Zach und Cornelius R. Zach, München, 2004, p. 249-270. Autorii menţionaţi sunt: Wilhelm Siemer, Alfred von Olberg, Adolf Köster, Fr. Willy Frerk şi l-am putea adăuga noi pe Karl Rosner. Lucrările lor se află în colecţiile Bibliotecii Academiei sau pot fi comandate pe internet de la diverse anticariate din Germania.

[8] Hans Carossa, *Jurnal de război în România*, o traducere de Virgil Tempeanu, Editura Contemporană, f.a., p. 125.

[9] Gerhard Velburg, *Rumänische Etappe. Der Weltkrieg, wie ich ihn sah*, Berlin, 1930, p. 23-24.

[10] Curt von Morgen, *Meiner Truppen Heldern Kämpfe*, Berlin, 1920, p. 120.

[11] Hans Carossa, *op. cit.*, p. 90.

[12] *Ibidem*, p. 99-100.

[13] *Ibidem*, p. 136.

[14] Ernst Kabische, *Der Rumänienkrieg 1916*, Berlin, 1938, p. 76.

[15] Erwin Rommel, *Infanterie greift an!*, Potsdam, 1942, p. 132-133.

[16] Helmut Schittenhelm, *Rasboi. Eine Soldatengeschichte aus dem Feldzug gegen Rumänien*, Stuttgart, 1937, p. 61-63.

[17] Ernst Kabisch, *op. cit.*, p. 49.

[18] Curt von Morgen, *op. cit.*, p. 113.

[19] August von Mackensen, *op. cit.*, p. 306-307.

[20] Erwin Rommel, *op.cit.*, p. 169.

[21] Dr. Adolf Köster, *Die Sturmscher Falkenhayns. Kriegsberichte aus Siebenbürgen und Rumänien*, München, 1917, p. 34-35.

[22] Niculae Gheran, *Gh. Brăescu*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1963 p. 48-51.

[23] Curt von Morgen, *op.cit.*, p. 116.

[24] August von Mackensen, *op. cit.*, p. 319.

[25] *Ibidem*, p. 335-337.

[26] Curt von Morgen, *op. cit.*, p. 125-126.

[27] Erwin Rommel, *op. cit.*, p. 176.

[28] Helmut Schittenhelm, *op. cit.*, p. 112.

[29] *Ibidem*, p. 104.

[30] Erwin Rommel, *op. cit.*, p. 251-252.

THE PORTRAIT OF THE ROMANIAN SOLDIER IN GERMAN MEMOIRS OF THE WORLD WAR I

Romania's entrance into the First World War on August 14/27, 1916, following the ultimatum notes from the powers of Entente from June-July 1916, had a strong impact on Germany both from a military and a political point of view. The two factors overlapped in the sense that, in the wake of the pressures coming from Chancellor Bethmann Hollweg and from most members of the Reichstag, Emperor Wilhelm II reluctantly accepted to dismiss the Chief of the General Staff, General Falkenhayn, and to bring at the lead of the German army – and, virtually, at the lead of the armies of the Central Powers – the two generals who had until then commanded only on the Eastern Front, namely field marshal Hindenburg and general Ludendorff, both of them highly regarded by the German public opinion.

The political consequences of this appointment were catastrophic not only for Germany, but also for the future of Europe.

In the interwar period, in the '20s and especially in the '30s, the real memoirs came to light from the German generals and officers. Also, these works are not empty of propagandistic effects – like the glorification of Germany and of its soldiers, who "defended themselves" for four years from the assault of the whole world – but, at least, we can infer the real face of the Romanian soldier, who was the decisive element of the war.

The young Rommel, initially wounded in Moldova at his arm, describes at the end of his account the toughest day on the Coşna hill, August 20, 1917 we faught „*a tenacious, well-armed and brave enemy*".

All these testimonies outline the face of the Romanian soldier as we know him: brave, ready to make any sacrifice beyond the human limits. The words "You shall not pass" from 1917 were a reality written with the blood of the Romanian soldiers.

Another clear conclusion is that heroism is powerless in face of the superiority in armament and equipment. The Germans learnt this at their turn when, in the summer of 1918, in France, the French-British troops were joined by one million American soldiers.

DOSARUL CONFIDENȚIAL AL MAREȘALULUI PREZAN

ADRIAN PANDEA

Unul din documentele cele mai prețioase păstrate de arhivele militare româneşti este memoriul mareşalului (la data întocmirii lui, general) Constantin Prezan*, intitulat *Fapte petrecute în marele nostru război pentru cari nu există acte.* El constituie piesa principală a unui dosar alcătuit de Serviciul Istoric al Marelui Stat Major, care mai cuprinde şi alte documente cu certă valoare istorică şi este cunoscut sub titulatura de *Dosarul confidențial al mareşalului Constantin Prezan,* atribuită în notele de subsol ale istoricului participării României la Primul Război Mondial, al cărui prim volum a apărut în 1934, sau de *Dosarul albastru,* nume sub care l-am făcut cunoscut publicului larg în trei numere succesive ale „Revistei de istorie", în anul 1987**.

Ce anume l-a determinat pe Prezan să se „destăinuie" posterității? O spune el însuşi, în deschiderea memoriului: „Este de la sine înțeles că pentru aproape totalitatea acțiunilor şi a tot ce s-a întâmplat în războiul unirei neamului există acte; ele se găsesc în posesiunea Marelui Stat-Major, unde se lucrează la clasarea lor şi [la] scrierea istoriei. Sunt însă anume fapte cari s-au petrecut în acel timp şi pentru cari nu există documente, dar cari, parte din ele, au avut o influență hotărâtoare – în bine sau în rău – în rezolvirea unor situațiuni importante. Am crezut că este bine să le arăt, atât pentru completarea istoricului războiului, cât şi pentru motivul că posteritatea ar putea trage din câteva oarecari învățăminte".

Aşadar, sprijinul pentru „scrierea istoricului războiului" a fost obiectivul principal urmărit de Prezan, o misiune pentru care bănuim că fusese solicitat şi de Serviciul Istoric. Interesant este că, judecând după rezoluțiile puse pe prima filă a

---

* **Constantin Prezan** (1861-1943), mareşal al României (1930). Studii militare în țară şi în Franța (Şcoala militară specială de artilerie şi geniu de la Fontainebleau – 1886). În 1895 a servit în statul-major al prințului Ferdinand; general de divizie (1914), la intrarea României în Primul Război Mondial a primit comanda Armatei de Nord; s-a găsit în fruntea Grupului de Armate al Armatei 1 şi al Grupului Apărării Dunării care a purtat bătălia de pe Argeş şi Neajlov (Bătălia Bucureştilor – 29 nov.-3 dec. 1916), ultima tentativă, eşuată, a comandamentului român de a stăvili înaintarea trupelor Puterilor Centrale. La 18 decembrie 1916 a primit şefia Marelui Cartier General, pe care a exercitat-o până în aprilie 1920, cu o pauză forțată pe perioada Păcii de la București (mai-nov. 1918). În perioada dintre Armistițiul de la Focşani şi Pacea de la București (nov. 1917-apr. 1918) a fost comandant-şef al armatei române, funcție în care a fost delegat de regele Ferdinand.

** Vezi şi Ion Pavelescu, Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, *Proba focului. Ultima treaptă spre Marea Unire. Dosare ale participării României la primul război mondial,* Edit. Globus, Bucureşti, 1991, pp. 29-85.

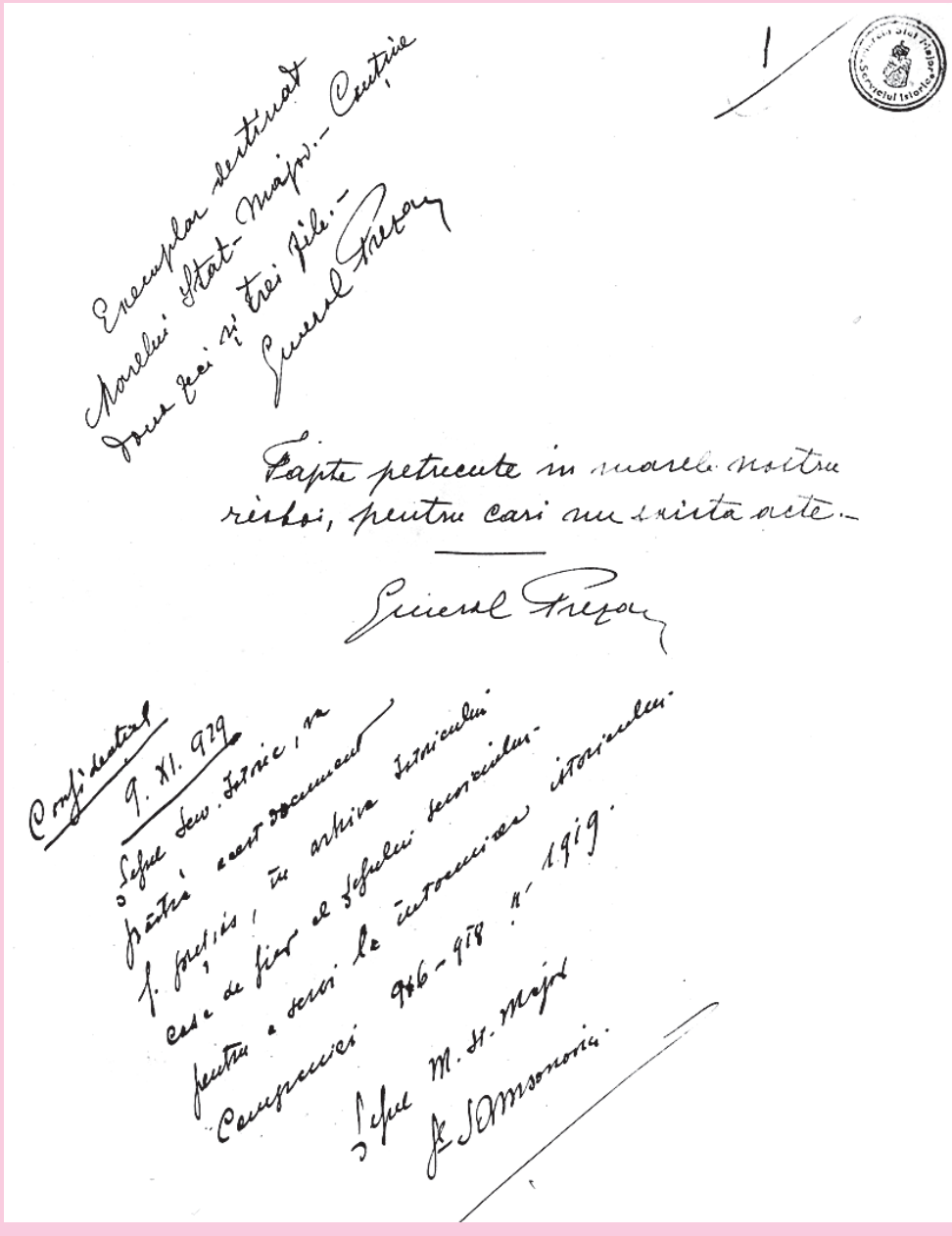
Exemplar certificat
Marelui Stat-Major.- Centrul
Două fețe și trei file.-
Generalul Prezan

Fapte petrecute în marele nostru
război, pentru cari am scris acele.-

Generalul Prezan

Confidențial
9. XI. 919
Șefule Secț. Istoric, în
fața acest document
l. predat, în arhiva Istoricului
cas de fiind de Șeful Secției-
pentru a servi la întocmirea istoricului
Campaniei 916-918 !' 1919.
Șeful M. St. Major
Gl. Samsonovici.

▪ **Prima filă a memoriului mareșalului Constantin Prezan**

Nu voesc a termina aceste note, fără a arăta perfecta armonie ce a existat între reprezentanții marilor noștri Aliați — Miniștri Plenipotențiari și Misiunea militare — și Marele Cartier General, pe tot timpul cât am avut onoarea să fiu în Capul lui. — Și special Misiunea franceză — al cărei membri, în frunte cu [redacted] generalul Berthelot, considerând țara noastră ca propria lor Patrie, mergând până la sacrificiu sângelui — ne-a adus reale servicii. — Le exprim aci, la toți recunoștința mea. — Ofițerii ce o compuneau au fost întrebuințați în toată armata ca sfătuitori — aducând cu ei experiența unui război de doi ani —, afară de aviație și artileria grea — for maținni noue pentru noi — unde au fost numiți chiar ca comandanți, achitându-se admirabil de însărcinarea lor. — La M. C. G., parte din ofițerii acestei Misiuni au avut rolul de Consilieri tehnici la diferitele birouri, afară de cel al operațiunilor unde nu am avut, ca șef al acestui birou, pe tot timpul războiului, de cât pe Colonelul Antonescu — încă de la gradul de Căpitan, pe când comandam armata de Nord — ofițer de o remarcabilă valoare militară — pentru vârsta lui de atunci — energie și o multă prevedere; am fost cu el în perfectă comunitate de idei în rezolvirea aproape a tuturor chestiunilor de resortul lui. —

General Prezan

„Schimbarea"
Septembrie 1927

Șters de cenzură
General Prezan

▪ Ultima filă este datată septembrie 1927

memoriului, dezvăluirile sale nu erau destinate a fi la îndemâna oricui. Memoriul este datat septembrie 1927, dar la 9 septembrie 1929 (deci, după doi ani), generalul Samsonovici, şeful Marelui Stat-Major, scrie pe prima filă a documentului: „Confidențial. Şeful Serviciului Istoric va păstra acest document f. prețios în arhiva Istoricului, casa de fier a şefului serviciului, pentru a servi la întocmirea istoricului campaniei 1916-1918 şi 1919", data până la care putem presupune că a fost deținut de Samsonovici.

A fost vorba, cel mai probabil, de un exces de zel al lui Samsonovici, un apropiat al lui Prezan, şef de stat-major la Armatei 1 pe timpul bătăliei de la Mărăşeşti, dar este cert că însemnările mareşalului, înregistrate de Serviciul Istoric abia în ianuarie 1930, au rămas necunoscute publicului, ca şi piesele care au fost adăugate ulterior „dosarului confidențial".

Un alt motiv care l-a animat pe Prezan a fost acela de a restabili adevărul despre desfăşurarea anumitor evenimente, distorsionat, în opinia sa, de alți memorialişti ai vremii. Într-o scrisoare adresată lui Samsonovici, datată 29 noiembrie 1929, el îşi exprima „teama ca după moartea mea să nu se mai repete aceste încercări de falsificare". Să nu uităm că, la acea dată, mare parte din personajele principale ale însemnărilor sale încetaseră din viață: Regele Ferdinand, Ionel Brătianu, generalii Constantin Christescu şi Eremia Grigorescu. Ei nu mai puteau confirma însemnările lui Prezan, dar, poate la fel de important, nici nu le mai puteau infirma sau adnota.

Documente au mai fost adăugate la dosar şi în 1936, pe timpul celui de-al doilea mandat al generalului Samsonovici la şefia M.St.M, dar şi în 1938, de când datează o adnotare a generalului Antonescu, pe atunci ministru al Apărării (ceea ce confirmă faptul că dosarul şi-a păstrat caracterul confidențial).

Care sunt însă momentele pentru care Prezan s-a considerat obligat să depună mărturie? Mai întâi, relatarea Consiliului de Război desfăşurat la Periş, la 2/15 septembrie 1916, când, sub impresia dezastrului de la Turtucaia, s-a luat hotărârea abandonării planului de operații inițial şi s-a decis ceea ce istoria avea să consemneze ca „trecerea de la Flămânda" – o operație la sud de Dunăre, concepută şi condusă de marele rival al lui Prezan, generalul (ulterior, mareşalul) Alexandru Averescu.

Cel de-al doilea episod relatează refuzul generalului rus Aliev de a-şi angaja trupele în Bătălia pentru Bucureşti, de la finele anului 1916, concepută şi condusă de Prezan.

Apoi, Prezan se simte dator să relateze faptul că atunci când a fost chemat de Regele Ferdinand la Bârlad pentru a fi numit în fruntea Marelui Cartier General, s-ar fi opus „mai bine de o jumătate de oră" deoarece îi era teamă ca va fi respins de ofițerii de la acest eşalon pe motiv ca nu lucrase niciodată la Marele Stat Major în timp de pace. Un prilej pentru Prezan de a le mulțumi subordonaților săi din acea vreme, dar şi de a răspunde astfel acuzațiilor care i s-au adus după război.

Consemnări mult mai consistente se referă la bătăliile din vara anului 1917, începând de la Conferința de la Moghilev, unde se găsea Stavka, în care s-au stabilit, în acord cu generalul Alekseev, detaliile ofensivei româno-ruse proiectate pentru vara acelui an, până la momentele dramatice ale bătăliei de la Mărăşeşti: ordinul de retragere dat de generalul rus Ragoza, înlocuirea generalului Christescu cu generalul Eremia Grigorescu, demiterea de la comandă a lui Ragoza şi stabilizarea frontului. „Pentru ca să restabilesc tot adevărul cu privire la bătălia de la Mărăşeşti – scrie Prezan – adaug că generalul Christescu nu a ordonat niciodată împuşcarea soldaților ruşi fugari şi nici comandamentul rus – Scerbacev – nu mi-a cerut vreodată luarea lui Christescu de acolo. Este o simplă legendă care s-a stabilit."

Apoi, însemnările lui Prezan se opresc asupra clipelor tensionate ale dezarmării trupelor ruseşti bolşevizate, care, de la Socola, amenințau autoritățile române ce se găseau la Iaşi. Sunt prezentate, de fapt, subterfugiile la care s-a recurs pentru ca operația să nu compromită poziția României față de aliații săi.

În ultima parte, Prezan descifrează pentru posteritate culisele deciziilor care au marcat campania din 1919, relatând episoade puțin cunoscute. De exemplu, este descris cu lux de amănunte dejunul de la „Capşa", din 13 decembrie 1918, oferit de contele de Saint Aulaire în onoarea generalului Franchet d'Esperey, la care mai participau Berthelot, Antonescu, alți ofițeri, la care

Prezan a încercat să-l convingă pe comandantul Armatei de Orient de necesitatea ca armata română să depăşească linia Mureşului („linia Diaz"), stabilită de Convenţia dintre Antantă şi Ungaria de la Belgrad (31 oct./13 nov. 1918). D'Esperey, care, cu un alt prilej, afirmase că la ora semnării acordului de la Belgrad nu avea cunoştinţă despre prevederile tratatului dintre România şi Antantă, s-a eschivat de la un răspuns, argumentând cu lipsa unor ordine în acest sens. După dejun, în salonul de la „Capşa" au rămas doar Saint Aulaire, d'Esperey, Berthelot şi Prezan. „Atacând din nou subiectul ce mă interesa şi explicând la toţi nedreptatea făcută, la un moment dat, generalul Berthelot – la care întotdeauna am constatat un înalt spirit de echitate şi frumoase sentimente pentru ţara noastră – îmi spune: «Allez-y, mon général». Mă uit la ceilalţi doi prezenţi, văd în expresiunea figurii lor că sunt de acord cu părerea generalului Berthelot, ies imediat pe sală şi spun locotenent-colonelului Antonescu – ce luase parte la dejun – să dea ordin de îndată trupelor să înainteze. Ordinul s-a dat fără întârziere, arătându-se că depăşirea liniei Mureşului se face cu aprobarea Aliaţilor".

Prezan îşi încheie memoriul cu evidenţierea „perfectei armonii" care a existat între Marele Cartier General român şi reprezentanţii marilor puteri aliate – miniştri şi misiuni militare –, cu un plus pentru Misiunea militară franceză, „ai cărei membri, în frunte cu generalul Berthelot, considerând ţara noastră ca propria lor Patrie, mergând până la sacrificiul sângelui".

Elogiul adus militarilor francezi îi conferă ocazia de a sublinia contribuţia lui Ion Antonescu, aflat în fruntea Biroului de Operaţii, departament la care nu au fost consilieri aliaţi pe timpul războiului.

Din scrisorile ulterioare, rezultă că mareşalul Prezan şi-ar fi dorit ca însemnările sale să fie publicate sau să servească la scrierea unei istorii adevărate. Din păcate, volumele elaborate de Serviciul Istoric al Marelui Stat Major au fost publicate numai până în 1946 (volumul 4, dedicat bătăliei de la Bucureşti), iar memoriile sale, despre a căror existenţă vorbeau descendenţii mareşalului, nu au fost descoperite/publicate până la această dată.

THE SECRET FILE OF MARSHAL PREZAN

The memoir of the Marshal Constatin Prezan entitled "Actions that occurred during our Great War and for which there are no documents" and dated September 1927 reveals Marshal' point of view regarding the display of the Romanian Army' participation in 1916-1917 and 1918 campaigns. It is an attempt to respond to the accusations brought by his rival General Alexandru Averescu after the war. As a conclusion, Marshal Prezan emphasizes the "perfect harmony" that existed between Romanian General Headquarters and the representatives of Great Allied Powers with a plus for French Military Mission.

UN OFIŢER AL ARMATEI ROMÂNE MARTOR AL EVENIMENTELOR DIN TRANSILVANIA DE DUPĂ MAREA UNIRE

În decembrie 1918, în Transilvania s-a aflat o Misiune militară franceză condusă de locotenent-colonelul Landrot, delegat special al generalului Henri Berthelot, comandant al Armatei de Dunăre. Scopul acestei misiuni era de a evalua situaţia din Transilvania, Banat şi Ungaria, de a reglementa raporturile dintre Aliaţi şi Ungaria şi dintre Ungaria şi România, precum şi de a realiza legături directe cu Franţa[1]. Misiunea s-a deplasat pe itinerarul Braşov-Sibiu-Arad, pentru ca ulterior să se îndrepte spre Budapesta (unde se afla la 3/16 decembrie 1918) şi Viena.

Din compunerea misiunii făcea parte şi maiorul Alexandru Dumitrescu, care, pe perioada activităţii sale în cadrul acesteia, a transmis mai multe rapoarte Secţiei Informaţii a Marelui Cartier General român privind situaţia din Transilvania şi Ungaria în ultimele săptămâni ale anului 1918.

Prezentăm mai jos raportul pe care ofiţerul român l-a transmis la 29 noiembrie/12 decembrie 1918 din Arad, în care este prezentată atmosfera tulbure din primele zile de după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 şi încercările Consiliului Dirigent (menţionat în document sub denumirea de „Comitetul Diriginte") de a pune bazele unei administraţii româneşti a Transilvaniei. Maiorul Alexandru Dumitrescu nu s-a mulţumit doar să fie un martor pasiv la acele evenimente, ci a intrat în contact direct cu reprezentanţii românilor transilvăneni.

De asemenea, ofiţerul român raportează Marelui Cartier General şi despre situaţia dramatică din Banat, acolo unde opresiunea maghiară asupra românilor fusese înlocuită cu cea exercitată de către sârbi.

Rolul ofiţerului român în cadrul Misiunii militare franceze merită a fi studiat mai aprofundat dacă ţinem seama de faptul că locotenent-colonelul Landrot a fost cel care, la 3/16 decembrie 1918, l-a informat pe locotenent-colonelul Vix, reprezentantul militar la Antantei pe lângă guvernul maghiar, despre dispoziţia generalului Berthelot de a se permite trecerea armatei române dincolo de linia de demarcaţie de la nord şi nord-vest de Mureş stabilită prin Convenţia de armistiţiu de la Belgrad din 31 octombrie/13 noiembrie 1918[2].

LUCIAN DRĂGHICI

MARELE CARTIER GENERAL
Secţia Informaţiilor

No. 4
MAIORUL DUMITRESCU ALEXANDRU
către
MARELE CARTIER GENERAL
(Secţia Inform.)

Asupra celor constatate în cursul drumului făcut între Sibiu-Arad, am onoarea a raporta următoarele:

1) Ca şi în regiunea Braşov-Sibiu şi în această parte a Transilvaniei românii şi-au constituit consilii naţionale şi gărzi naţionale în toate comunele. Organizarea şi tăria acestor organe variază foarte mult de la o localitate la alta şi în special în raport cu tăria curentului românesc din fiecare comună.

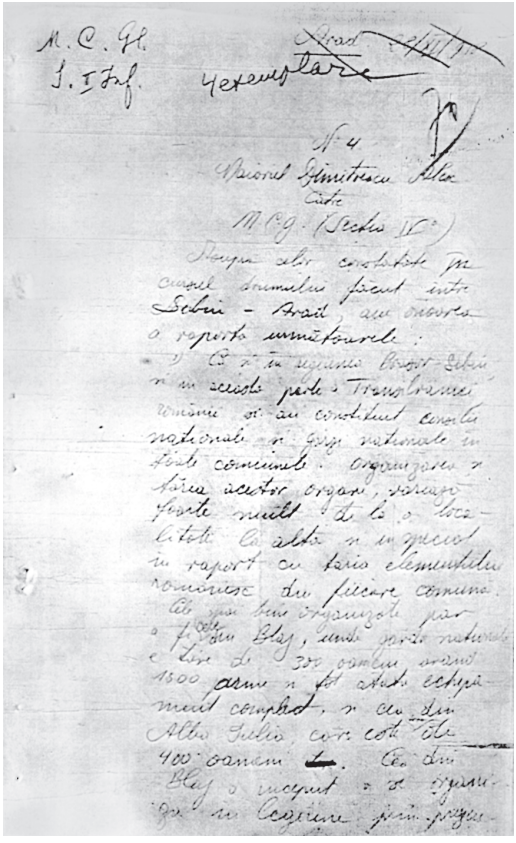

Cele mai bine organizate par a fi cele din Blaj, unde garda națională e tare de 300 oameni având 1 500 arme şi totodată echipament complet, şi cea din Alba-Iulia care este tare de 400 oameni. Cea din Blaj a început a se organiza în legiune prin prezentări voluntare.

În Arad, garda este numai de 150 oameni şi încă în curs de organizare.

2) Peste tot, atât comitetele naționale cât şi ofițerii gardelor naționale se plâng contra acestei organizări a gardelor, ce au fost siliți de împrejurări să o adopte, întrucât nu au nici o putere disciplinară asupra oamenilor – elemente nu din cele mai bune ale țării – şi care din zi în zi devin tot mai răi şi neascultători. Pedepse nu se pot aplica. Afară de aceasta, din lipsă de fonduri, cele mai multe nu pot plăti soldele promise (15-20 coroane pe zi de fiecare om) aşa că au greutăți şi din acest punct de vedere.

În rezumat, toți nu văd o îmbunătățire a situației decât în venirea cât mai urgentă a trupelor române, fie chiar şi efective mai mici. Autoritățile române cred că o întârziere prea mare (2 săptămâni) a trimiterii trupelor române – cel puțin până la linia de demarcație fixată – va da naştere în multe locuri la anarhism şi bolşevism.

Aceasta este cu atât mai mult de temut cu cât, în cea mai mare parte a Ardealului, autoritățile ungare şi jandarmii unguri au fugit, astfel că de fapt nu mai există nici un fel de autoritate. Astfel, în comitatul Aradului, prefectul intenționează a pune noui notari abia Duminică; cum prefectul – deşi ungur – este foarte prietenos românilor (el a fost ales după propunerile Comitetului Diriginte), aceste alegeri se vor face de către însuşi locuitorii fiecărei comune.

3) În Banat, unde trupele sârbe au pus stăpânire deplină peste tot (ocupațiune militară) este ordine complectă şi autoritățile rămase – conform cererii comandamentului francez, dar contra voinței sârbilor – îşi pot exercita puterea în toată liniştea. În schimb însă se duce de acum o luptă îndârjită – şi asemănătoare cu aceea pe care o duceau ungurii înainte – contra românilor; zilnic se fac internări şi arestări de români în diferite localități din Banat şi actualmente Aradul are un mare număr de români din Banat, refugiați de frica persecuției autorităților militare sârbe (informațiuni date de comitetul național din Arad; eu însumi am vorbit cu câțiva din aceşti refugiați, care mi-au confirmat cele de mai sus). Dacă situația rămâne aşa până la congresul păcii, apoi atunci cu greu Banatul îşi va putea exprima voința liberă asupra soartei lui.

4) Autoritățile ungare rămase încă la postul lor în Transilvania (gări, județ, comună), acolo unde elementul național este mai mare, sunt de fapt fără putere şi sub influența directă a consiliilor naționale române şi a gărzilor române.

De exemplu la Kis Kepus, a trebuit să dau funcționarilor din gară bilete de liberă circulație ca să nu mai fie stânjeniți de gardiştii români în îndeplinirea serviciului lor.

În prezent, după cum am arătat şi în raportul precedent, chestia funcționarilor unguri din Transilvania cere o rezolvare imediată. Ocupația militară română, probabil, este deocamdată cea mai bună.

5) Circulația pe căile ferate, şi în partea aceasta, prezintă puțină siguranță. În mare parte, cantonierii îşi părăsesc posturile – după cum spun ei – de teama de a nu fi atacați şi ucişi de populația de la țară, care în cea mai mare parte este armată cu puşti şi grenade de mână, cumpărate de la armata Mackensen ce se retrage pe aici.

Din informațiunile luate, atacuri izolate pe linie s-ar întâmpla aproape zilnic. Este însă probabil că, de multe ori, aceste atacuri sunt simple pretexte pentru ca funcționarii ce fug să-şi justifice lipsa de la post.

În general, funcționarii unguri de la gări se arată gata şi bucuroşi a-şi continua serviciul şi sub noua situație, cer însă oarecari asigurări.

O chestiune de o mare importanță pentru asigurarea circulației în Ardeal este şi aceea a cărbunilor. (a se vedea raportul detaliat asupra situației căilor ferate, trimis direct de Dl. Colonel Landrot).

De la Petroşani se extrag zilnic 250 vagoane cărbuni care se repartizează de la Arad; or, din cele constatate aici, toată această cantitate (cu mici excepții) se trimite numai spre Budapesta şi Debreczin.

6) Până la Arad am întâlnit 12 trenuri germane, resturile armatei Mackensen în retragere. Majoritatea aparțineau Comand. Bav. 83, care în ziua de 23 Noiembrie se găsea încă în Braşov.

Între Piski şi Arad, am întâlnit coloanele Diviziei 89 care mergeau pe jos. În jur de Arad sunt de asemenea un mare număr de unități germane care intenționează în cursul săptămânii acesteia să-şi continuie drumul spre Budapesta (pe jos, neputând primi trenuri).

7) În tot cursul drumului parcurs până la Arad, comisiunea a fost primită cu mult entuziasm de autoritățile române. Ofițerii francezi au fost puternic impresionați de toate aceste manifestațiuni de simpatie, care, în cele mai multe cazuri, au fost spontane.

În localitățile unde a trebuit să rămânem noaptea am găsit totdeauna cantonamente pregătite.

Aproape în toate gările, gărzile naționale sub comanda unui ofițer au dat onorurile. Col. Landrot şeful comisiunii, peste tot s-a dat jos şi a salutat garda strângând mâna comandantului, mulțumindu-i pentru onorul dat şi felicitându-l pentru frumoasa ținută a soldaților.

În prezent, drumul străbătut prin Transilvania a lăsat cea mai frumoasă impresie comisiunei franceze care a căpătat o justă şi favorabilă apreciere asupra cauzei româneşti; elementul românesc li s-a prezentat din toate punctele de vedere în modul cel mai avantajos posibil.

8) Rapoartele comisiunei, în privința misiunii propriu-zise, s-au înaintat direct comandantului Berthelot.

9) În ziua de 28 Noiembrie, Comitetul Național din Arad, a cerut prefectului, ca drept satisfacție pentru faptul că în cursul nopții ungurii au rupt tricolorul român la episcopat, să se arboreze tricolorul românesc chiar pe prefectură sub influența faptului că comisiunea noastră se găsea în timpul acesta în Arad. Prefectul a admis şi în dimineața de 28 Noiembrie s-a pus pe localul prefecturii tricolorul românesc alături însă de cel unguresc. De remarcat că nici unul din servitorii prefecturii n-au vrut să pună tricolorul român şi a trebuit să se cheme un român de la primărie.

Astăzi toate jurnalele şoviniste din Arad au protestat contra acestui fapt.

10) Mâine plecăm spre Budapesta; voi continua cu trimiterea rapoartelor dacă voi mai avea vreo ocazie de curier, ceea ce îmi pare puțin probabil.

Maior (ss) Al. Dumitrescu
Arad, 29.XI.918

---

[1] Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919,* Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 135.

[2] Detalii despre tentativele locotenet-colonelului Vix de a eluda deciziile generalului Berthelot pot fi găsite în capitolul 6 al lucrării lui Peter Pastor, *Hungary between Wilson and Lenin. The Hungarian Revolution of 1918-1919 and the Big Three,* Boulder, 1976, lucrare disponibilă pe internet la adresa web *http://www.hungarian-history.hu/lib/wils/.*

A ROMANIAN OFFICER – WITNESS OF THE EVENTS THAT TOOK PLACE IN TRANSYLVANIA AFTER THE GREAT UNION

Major Alexandru Dumitrescu, member of French Military Mission led by Lieutenant Colonel Landrot, special deputy of the General Henri Berthelot, has sent several reports to the Intelligence Department of the Romanian General Headquarters containing information about the situation in Transylvania and Hungary during the last weeks of 1918.

The report that was submitted on 29th November/12th December of 1918 in Arad presented the tense environment after the Great Union and the attempts of the Governing Council to establish a Romanian administration in Transylvania.

MEMORIALE ROMÂNEŞTI ALE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

colonel dr. CRISTIAN SCARLAT

Harta politică a Europei a cunoscut, la sfârşitul Primului Război Mondial, modificări semnificative, noile graniţe consfinţind dispariţia marilor imperii, dar şi apariţia unor noi state naţionale. Câteva state, printre care şi România, şi-au întregit teritoriul. Astfel, după sacrificiile anilor de război, din 1916-1919, regiunile locuite de români s-au reunit în cadrul Regatului României, stat ce îşi obţinuse independenţa, tot pe câmpul de luptă, în urmă cu patru decenii (1877/1878).

A fost dat şi românilor, ca şi altor popoare, să treacă în ultimele două secole prin mari încercări, care au fost depăşite cu bine, în schimbul unor imense sacrificii. Realizarea idealului unităţii naţionale a fost percepută ca o victorie istorică, obţinută de luptători ţărani, oameni simpli, cu preţul jertfei supreme.

Pierderile umane suferite de România în Primul Război Mondial se cifrează la 339 117 morţi, 200 000 răniţi şi 116 000 prizonieri, fără a adăuga victimele din rândul populaţiei civile. Dacă adunăm şi românii morţi ca militari ai armatelor austro-ungară şi ţaristă (de ordinul zecilor de mii), sacrificiul neamului a fost semnificativ.

Războiul, ca fenomen, a influenţat decisiv societatea, mentalitatea oamenilor, care au început să devină cetăţeni, conştienţi de drepturile şi obligaţiile pe care le au. O obligaţie şi o responsabilitate asumate de cei care au participat la război, ca şi de rudele victimelor acestuia au fost acelea de a le păstra memoria. Iar cea mai răspândită formă – fără o tradiţie bogată la noi – a reprezentat-o ridicarea de monumente comemorative de for public şi amenajarea cimitirelor eroilor, precum în întreaga Europă, ca respect pentru cei căzuţi, dar şi ca exemplu pentru generaţiile viitoare.

Faptul că o primă şi impozantă statuie – păstrată şi astăzi în Bucureşti – fusese ridicată (1874) în

■ Mausoleul Eroilor de la Mărăşti

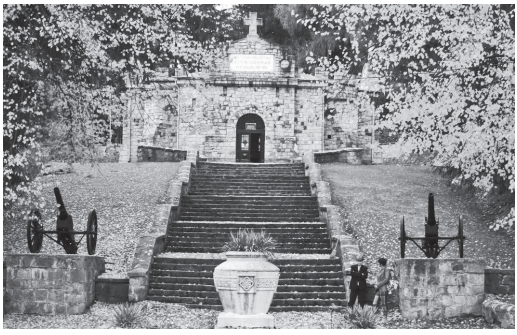

▪ **Mausoleul Eroilor de la Soveja**

▪ **Mausoleul Eroilor de la Mărăşeşti**

memoria celui dintâi conducător, Mihai Viteazul, care a reuşit să-i reunească, la 1600, pe românii din cele trei principate – Muntenia, Ardeal şi Moldova – este emblematic pentru istoria noastră.

Dacă aproape în fiecare localitate s-au constituit comitete de iniţiativă pentru ridicarea unor monumente dedicate fiilor comunei morţi pe front, coagulând astfel eforturile individuale, în 1919, ca dovadă de respect colectiv instituţionalizat, a fost înfiinţată, prin lege, *Societatea „Mormintele eroilor căzuţi în război”*, una dintre primele instituţii de acest gen din lume, cea care a reuşit să construiască în aproape toate regiunile ţării, în decurs de doar două decenii, zeci de cimitire ale eroilor.

Tot în spirit european, România a decis, în 1920, să-i comemoreze în fiecare an pe cei dispăruţi pe câmpurile de bătălie pentru Ţară, la 40 de zile după Sfintele Paşti, de Sărbătoarea Înălţării Domnului, Ziua Eroilor devenind sărbătoare naţională.

Un rol important în promovarea „Cultului Eroilor” şi celebrarea Zilei Eroilor, l-a avut *Societatea „Mormintele Eroilor Căzuţi în Război”*, devenită, din 1927, *Societatea „Cultul Eroilor”*, aflată sub înaltul patronaj al Reginei Maria şi conducerea Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române.

Datorită acestei societăţi, în 1923, în Parcul Carol I din Bucureşti, în faţa Muzeului Militar Naţional, a fost instalat *Mormântul Eroului Necunoscut* care, din acel moment, a devenit punctul central al manifestărilor dedicate comemorării eroilor neamului.

Cele mai multe construcţii memoriale, mausolee, cimitire de onoare şi monumente au fost ridicate, evident, acolo unde s-au înregistrat foarte multe victime, în zona frontului. Astfel, în regiunea Vrancei, unde s-au dat marile bătălii din vara anului 1917, sunt cele patru impozante mausolee, care adăpostesc osemintele a mii de soldaţi români, dar şi germani, ruşi sau aparţinând armatei austro-ungare: *Mărăşeşti*, *Mărăşti*, *Soveja* şi *Focşani*. Pentru cei care au pierit în campania din 1916 au fost construite mausoleele de la *Mateiaş* (judeţul Argeş), *Comana* şi *Giurgiu*, ambele în judetul Giurgiu. Dacă în cel de la Mateiaş, actualul *Ansamblu monumental Valea Mare – Pravăţ*, au fost aduse osemintele morţilor în luptele din zonă, în cele două memoriale din judeţul Giurgiu sunt strânse rămăşiţele eroilor căzuţi pentru apărarea Capitalei; la Giurgiu au fost aduse, în anul 1937, şi osemintele a 1 258 militari morţi în prizonierat în Bulgaria.

Fără a avea amploarea şi valoarea arhitectonică specifică mausoleelor, *criptele* şi *osuarele* adăpostesc osemintele altor zeci de mii de eroi din Primul Război Mondial, fie ca monumente în sine, fie în cadrul unor cimitire de onoare (circa 200). Menţionăm aici pe cele de la Alexandria, Daidâr şi Bazargic (azi în Bulgaria), Bacău, Brezoi, Bucureşti, Buzău, Dragoslavele, Galaţi, Iaşi, Medgidia, Mircea-Vodă, Odorheiul Secuiesc, Petrişoru-Racoviţeni, Poiana lui Frunză, Şipote (Rediu), Timiş-Predeal, Bogdăneşti, Breţcu, Piatra Neamţ, Roman, Slănic, Topliţa, Codrii Cosminului, Ismail şi Cernăuţi (azi în Ucraina), Chişinău (Rep. Moldova).

Întrucât pe teritoriul ţării au căzut şi militari din rândul aliaţilor, dar şi din cel al inamicului, au fost amenajate şi pentru aceştia locuri de înhumare demne, în mausolee şi cimitire de onoare (circa 60), sau le-au fost ridicate monumente comemorative (peste 400). Amintim aici pe cele din Bucureşti: marele Cimitir Pro Patria (eroi germani, bulgari şi din armata austro-ungară), Cimitirul militar italian, Cimitirul militar turc, Cimitirul militar francez; în Parcul Cişmigiu, în zona centrală

▪ **Mausoleul Eroilor de la Focşani**

a oraşului, se află amplasat Monumentul eroilor francezi, operă a cunoscutului sculptor Ion Jalea. Printre cele mai reprezentative cimitire de onoare internaţionale din România sunt cele de la Slobozia (eroi francezi, turci şi ai *Commonwealth*-ului), Mircea-Vodă (judeţul Constanţa, cu eroi germani, din armata austro-ungară, bulgari, ruşi), Buzău, Focşani, Bordeşti, Boiţa, Braşov, Arad, Timişoara, Cluj, Bistriţa şi altele, unde sunt înhumaţi, cu preponderenţă, militari germani.

Conform statisticilor, pe teritoriul acual al României sunt înhumaţi circa 95 000 de militari străini, iar peste hotare, în 30 de state, aproximativ 135 000 eroi români, căzuţi în ambele războaie mondiale.

În ceea ce priveşte mormintele de război ale soldaţilor români căzuţi în Primul Război Mondial, acestea se găsesc mai cu seamă în cimitire din Ungaria (doar la Ostffyasszonyfa – 4 298 eroi români!), Germania (Zwickau, Ulm, Worms), Franţa (Soulzmatt, Dieuze, Hagenau), Austria, Italia, Polonia, Bulgaria, Cehia, Slovenia etc., marea majoritate fiind foşti prizonieri din lagărele germane sau austro-ungare.

După 1948, instituţia Cultul Eroilor a fost desfiinţată, elementele decorative care nu corespundeau noului regim, comunist, au fost înlăturate de pe monumente (stema şi însemnele regale, inscripţii etc.), soldatul sovietic „eliberator" devenind, pentru mulţi ani, singurul care avea să fie comemorat. După 1990 a avut loc o veritabilă renaştere a respectului pentru cei morţi în războaie, înfiinţarea Oficiului Naţional pentru Cultul Eroilor (2004) fiind o decizie importantă a statului român în cadrul programului de reclădire a simbolurilor naţionale, dar şi a respectării dreptului umanitar internaţional.

Printre proiectele Oficiului de reabilitare a unor cimitire sau monumente de onoare din ţară şi străinătate, cele de la Sofia (Bulgaria), Zwickau şi Weil am Rhein (Germania), Kozingue (Franţa) şi, în aceste zile, Branik (Slovenia) sunt dedicate victimelor din Primul Război Mondial, de la încheierea căruia se împlinesc, iată, 90 de ani.

ROMANIAN MEMORIALS OF THE WORLD WAR I

The war, as a phenomenon, has considerably influenced the society and the people's mentality who have started to become citizens, aware of their rights and obligations. An obligation and a responsibility to be taken by those who participated in the war, as well as by their relatives, consisted in preserving their memory. The most encountered form – without a rich tradition with our country – resides in the building of commemorative monuments of public forum and the construction of war cemeteries, following the European example, as a token of respect for the fallen and a lead to next generations.

11 NOIEMBRIE 1918 CEREMONIILE DIN FRANȚA DE LA HARTMANNSWILLERKOPF ŞI DOUAUMONT-VERDUN

SERGIU IOSIPESCU

Situarea în acest an a Franței la președinția Uniunii Europene a dat prilej guvernului Republicii Franceze să lanseze statelor membre invitația de a participa la comemorarea în această țară a 90 de ani de la sfârşitul Primului Război Mondial. România a fost reprezentată de delegația Ministerului Apărării, condusă de doamna secretar de stat Georgeta Elisabeta Ionescu, de aceea a Ministerului de Externe şi de domnul Theodor Baconski, ambasadorul României la Paris.

Ministerul Apărării al Republicii Franceze a organizat o „întâlnire la vârf pentru memorie", desfăşurată în zilele de 9-10 noiembrie la Mulhouse. Alegerea acestui oraş s-a datorat atât proximității sale de linia frontului din anii 1914-1918, cât şi faptului că domnul secretar de stat pentru veterani din Ministerul Apărării francez, Jean-Marie Bockel, este, în acelaşi timp, şi primarul Mulhouse-ului. La invitație au răspuns 26 de țări, care şi-au trimis ca reprezentanți miniştri, secretari de stat, ambasadori, însoțiți de consilieri şi experți.

Încă din după-amiaza şi seara zilei de 9 noiembrie, doamna secretar de stat, Georgeta Elisabeta Ionescu, a avut convorbiri cu reprezentanții țării gazde, cu domnul secretar de stat Jean-Marie Bockel şi cu ai celorlalte delegații, astfel putându-se definitiva cadrul şi temele în discuție pentru reuniunea de a doua zi.

Gazdele pregătiseră o „declarație europeană pentru memoria asumată a Primului Război Mondial" care, pornind de la constatarea că astăzi națiunile europene, odinioară divizate, construiesc împreună un viitor comun, să marcheze ataşamentul lor față de întreaga semnificație şi lecție a trecutului.

În fapt, este vorba de o acțiune conştientă şi curajoasă pentru a asigura un viitor trecutului nostru comun. Înțelesul inițiativei franceze este cu atât mai firesc întrucât această memorie a Primului Război Mondial se materializează şi în situri istorice – fostele câmpuri de bătălie cu vestigiile amenajărilor genistice, cimitirele şi monumentele comemorative, a căror soartă nu ne poate, evident, rămâne indiferentă.

În cadrul a ceea ce gazdele au numit „întâlnirile europene ale memoriei", a doua zi, 10 noiembrie 2008, la *Hotel du Parc* din Mulhouse s-a desfăşurat o reflexie comună pentru protecția şi punerea în valoare a patrimoniului memorial comun, avansându-se următoarele propuneri:

1) Studierea posibilității de a crea un portal european care să prezinte siturile istorice şi listele de combatanți din războaiele primei jumătăți a secolului XX.

2) Favorizarea legăturilor dintre serviciile de gestionare a necropolelor militare europene, atât pentru adoptarea celor mai bune metode de administrare, cât şi pentru stimularea unei memorii bi şi multilaterale.

3) Introducerea experimentală a simbolurilor europene la ceremoniile memoriale, bazându-se şi pe sistemul de înfrățire a oraşelor din Uniunea Europeană.

4) Luarea inițativei de clasare a câmpurilor de luptă din Primul Război Mondial ca patrimoniu mondial UNESCO şi de creare a „drumurilor memoriei" în Europa.

5) Reafirmarea importanței transmiterii tinerei generații a istoriei Primului Război Mondial într-o interpretare lesne de însuşit.

În urma discuțiilor, la care au luat parte doamna secretar de stat şi membrii delegației române, a fost precizată importanța inițiativei franceze, existența în România a unor câmpuri de bătălie care se încadrează definiției propuse şi a unor instituții abilitate (Oficiul Național pentru Cultul Eroilor, Direcția Generală a Patrimoniului Cultural Național, Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I"), care să sprijine cercetarea şi implementarea măsurilor preconizate.

În finalul discuțiilor s-a propus şi acceptat, prin consens, desfăşurarea şi în anul 2009 a unei „întruniri europene ale memoriei", avansându-se ideea desfăşurării lor la Ypres, în Belgia. Cu ocazia aceleiaşi întâlniri a fost lansat „Almanach de la Guerre. 1918", un splendid album cu fotografii şi documente de arhivă, o reconstituire prin imagini şi texte a istoriei acelui an final, oficial, al războiului, realizat de ECPAD – *Etablissement de communication et de production audiovisuelle de la Défense*.

În aceeaşi zi s-au desfăşurat ceremoniile de comemorare a sfârşitului Primului Război Mondial la Hartmannswillerkopf – mausoleu al celor căzuți în 1914-1918 –, în prezența domnului secretar de stat Jean-Marie Bockel, a delegațiilor străine, a veteranilor de război, a unor unități militare şi unui numeros public.

La 11 noiembrie 2008, delegațiile Ministerului Apărării din România, a Ministerului de Externe şi Ambasadei române la Paris au participat la ceremonia comemorării a 90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial prin armistițiul din 11 noiembrie 1918. Ceremonia oficială s-a desfăşurat la mausoleul şi cimitirul militar de la fostul fort Douaumont de la Verdun, discursul fiind ținut de preşedintele Republicii Franceze, domnul Nicolas Sarkozy, în prezența unor înalte personalități de stat din Australia, Canada, Luxemburg, Marea Britanie şi din alte țări.

Discursul s-a axat cu precădere pe jertfa şi suferințele de neimaginat ale soldaților, pe faptul că din această tragedie europeană s-au născut premisele unei voințe de apropiere între popoarele continentului, care după depăşirea crizei economice şi a noii încercări a celui de-al Doilea Război Mondial avea să ducă la crearea Uniunii Europene. S-a subliniat, totodată, faptul că prin moartea ultimului dintre „poilus" – veteranii Marelui Război din anii 1914-1918 –, această conflagrație intră definitiv în istorie.

Totodată, s-a susținut necesitatea reabilitării celor condamnați şi executați în cursul Primului Război Mondial pentru insubordonare, victime ale condițiilor inumane din tranşee, de pe câmpurile de luptă.

▪ **Mausoleul de la Douaumont-Verdun**

▪ **Mausoleul de la Hartmannswillerkopf**

O asistenţă numeroasă venită din întreaga Franţă şi de peste hotare, veterani cu asociaţiile lor, foarte mulţi tineri au ţinut să fie prezenţi în aceste momente pe locul supremei jertfe de la Verdun.

„Historial de la Grande Guerre – Château de Péronne" şi noile interpretări ale Primului Război Mondial

Apelul pentru reabilitarea celor condamnaţi şi executaţi pentru insubordonare în împrejurările atroce ale războiului de tranşee din anii 1914-1918 – şi luptele de la Verdun sunt una dintre ilustrările acestora – vine la zece ani de la o iniţiativă similară a premierului Lionel Jospin. La vremea sa, ea a fost întâmpinată cu serioase rezerve de opinia publică franceză, de asociaţiile veteranilor, ale celor preocupaţi de memoria Marelui Război.

Acum apelul preşedintelui francez a fost susţinut mediatic în după-amiaza zilei de 12 noiembrie 2008 prin prezentarea pe canalul de televiziune „France 2" a unui documentar de lung metraj consacrat evenimentelor din anii 1914-1918, „Le bruit et la furreur" datorat lui Jean-François Delassus şi consultanţei istorice a doamnei Annette Becker. Documentar beneficiind de noile tehnici de restaurare şi colorare a filmelor vechi, însoţit de o bandă sonoră adaptată – înregistrările simultane, audio-video fiind la acea vreme imposibile – care s-a bucurat de cea mai mare audienţă înregistrată de o emisiune „France 2" din 2006 încoace, peste 5 900 000 de telespectatori.

Pe marginea acestui documentar, concluzia unuia dintre marii jurnalişti francezi de la „La Croix", „Express" şi „Le Figaro", Bernard Lecomte, merită să fie citată: « Tant de violence, de souffrance et d'absurdité font mieux comprendre qu'après cette boucherie insensée, des millions de gens se soient mis à l'écoute de ceux qui, en Russie, en 1917, avaient stoppé la guerre et renversé l'ordre l'ancien. Il fallait, d'urgence, changer le monde – et qu'importe que la lueur qui rougeoyait à l'est fût mirage ou brasier! Sans la guerre 1914-18, il n'y aurait jamais eu le communisme. Et sans le communisme, le nazisme ne serait jamais arrivé au pouvoir en Allemagne. La première Guerre mondiale, qu'on a aussi appelé le "suicide de l'Europe", fut, et de loin, l'événement le plus important de l'histoire moderne ». O asemenea reflectare a filmului, într-un spirit pregătit, cum este cel al lui Bernard Lecomte, dă măsura impactului noii interpretări a războiului. Ea este în considerabilă măsură opera aşa-numitei „şcoli de la Péronne", marcant reprezentată de profesorul universitar Annette Becker. „Şcoala de la Péronne" s-a afirmat odată cu marea iniţiativă muzeografică francezo-anglo-germană din care a rezultat „Historial de la Grande Guerre", inaugurat în preajma vestitului castel medieval de la Péronne (Somme), pe locul unuia dintre marile locuri de confruntare din Primul Război Mondial.

Estomparea obiectivelor războiului, a personalităţilor a căror înrâurire asupra evenimentelor a fost apreciabilă, atribuirea exclusivă a revoluţiei din Rusia suferinţelor ostaşilor acesteia în tranşeele anilor 1914-1917, sunt numai câteva dintre tendinţele „Şcolii de la Péronne", a căror discuţie se impune, desigur, şi în istoriografia noastră militară, cu atât mai mult cu cât reflectarea participării româneşti la Marele Război este redusă, în zilele noastre, până aproape de completa distorsionare.

FLORILE RECUNOŞTINŢEI

aflat, în 1971, şi generalul Gheorghe Mihail, fost şef al Statului Major General al armatei române în perioadele 23 august-6 septembrie 1940 şi 23 august - 12 octombrie 1944.

Astăzi, fiul generalului, distinsul şi venerabilul inginer Alexandru Gh. Mihail, care locuieşte în Franţa, îndeplineşte, cu conştiinciozitate, dorinţa testamentară a tatălui său de „a avea grijă de bunăstarea şi întreţinerea celor 12 morminte”.

Asociaţia „Souvenir Français” se ocupă de îngrijirea mormintelor militare de pe teritoriul Franţei, fie că acestea adăpostesc rămăşiţele pământeşti ale unor francezi sau ale unor străini.

În cimitirul comunal al oraşului Signy l’Abbay din Departamentul Ardenilor francezi îşi dorm somnul de veci, alături de soldaţii francezi şi englezi, 12 ostaşi români, foşti prizonieri de război închişi în lagărul german din această localitate şi decedaţi în perioada 10 ianuarie-28 februarie 1917.

Cititorii noştri îşi amintesc, poate, de consemnarea faptului că între cei care au depus florile recunoştinţei la mormintele româneşti de aici s-a

Imaginile noastre vă prezintă ceremonialul depunerii de coroane la cimitirul Signy l’Abbay din ziua de 24 iunie 2008 de către membrii Asociaţiei „Souvenir Français” însoţiţi de primarul oraşului, de inginerul Alexandru Gh. Mihail şi de ataşatul român al Apărării din Franţa.

GHEORGHE VARTIC

ARMATA ROMÂNĂ ÎN VIZIUNEA WEHRMACHT-ULUI

TATIANA CEALAIA, Federaţia Rusă

La 18 decembrie 1940, în Directiva nr. 21, denumită „Planul Barbarossa", a fost prezentat planul unui război-fulger al Germaniei împotriva Uniunii Sovietice. În Directivă se mai prevedea participarea în război a încă doi aliaţi, România şi Finlanda. Misiunea României era „de a sprijini, cu ajutorul trupelor de elită, ofensiva flancului sudic al trupelor germane, să imobilizeze, măcar la etapa iniţială, inamicul, acolo unde nu vor acţiona forţele germane, şi, în rest, să efectueze serviciu de ajutorare în regiunile din spatele frontului"[1].

La 22 iunie 1941 România a devenit capul de pod al forţelor „Axei" fasciste pentru ofensiva spre Est. Comandamentul fascist a concentrat de-a lungul graniţei româno-sovietice trei armate (11 germană, 3 română – general Petre Dumitrescu şi 4 română – general Nicolae Ciupercă) şi un număr de unităţi care însumau peste 600 000 de oameni[2]. Mai mult de jumătate din acest efectiv era compus din soldaţi şi ofiţeri români. Conform datelor Marelui Stat Major român, în iulie 1941, efectivul armatei române aflat pe picior de război număra 700 000 de oameni, din care pe front erau 342 000 de soldaţi şi ofiţeri[3].

Conducătorul României, Ion Antonescu, a fost unul dintre primii aliaţi ai Germaniei care au aflat despre planul de agresiune împotriva Uniunii Sovietice. Regele Mihai al României era tânăr, iar Antonescu, deoarece deţinea puterea în ţară – armata, aparatul de stat – a reuşit să-l îndepărteze. Regele semna toate decretele elaborate de Antonescu. În septembrie 1940 Mihai a semnat o ordonanţă conform căreia se abroga Constituţia, se dizolva Parlamentul iar „domnul general Ion Antonescu era împuternicit să conducă ţara"[4].

Într-o conjunctură informală, fără a se mai ascunde după clişee ideologice, Adolf Hitler menţiona deseori: „Dintre toţi aliaţii noştri, Antonescu are cea mai largă viziune. Este o personalitate în adevăratul sens al cuvântului. Este un om de mare calibru care nu va permite să fie îndepărtat de la cursul său. Este incoruptibil. Mai mult, România nu a avut până acum asemenea oameni. El este un soldat înnăscut. Dar neşansa lui este de a conduce români"[5].

Atitudinea Führer-ului faţă de dictatorul român şi armată este exprimată prin următoarea frază: „în ceea ce priveşte România, ea are un singur bărbat – Antonescu!"[6]. Hitler considera că singurul merit al lui Antonescu a fost crearea unor forţe armate capabile de luptă[7]. Considerându-l „de origine germană"[8], Hitler nu-şi ascundea respectul pentru personalitatea puternică şi caracterul său hotărât.

În anii de război, germanii au dat dovadă de multă generozitate în laude, mizând probabil şi pe orgoliul dictatorului român, pe ura ce o avea împotriva bolşevismului şi pe dorinţa de a intra în istorie nu doar ca un „salvator" al naţiunii române, ci şi ca un călăuzitor de destine într-o „nouă" Europă. Memoriile generalilor germani, scrise după război, descriu mai obiectiv calităţile profesionale şi cele de aliat ale lui Antonescu.

Şeful Comandamentului Suprem al Wehrmacht-ului, feldmareşalul Wilhelm Keitel, îl caracteriza pe Antonescu, în memoriile sale, în felul următor:

▪ **Generalul şi teoreticianul militar Heinz Wilhelm Guderian**

„Antonescu era un soldat adevărat, profesionist, sincer şi direct, dar destul de mediocru şi deseori critic, avea o voinţă de fier, dar mă îndoiesc de faptul că era norocos în politică. Antonescu căuta sfaturile Führer-ului însă nu le urma deoarece, din punct de vedere politic, era singur; îşi dorea să aibă încredere în sprijinul armatei, care nu era bună de nimic. Acest om onest şi soldat excelent nu a avut suficient timp ca sa obţină ceea ce îşi dorea”[9]. Generalul-maior G. Doerr, care s-a aflat pe frontul germano-sovietic din iunie 1941 până în august 1943 şi care a ocupat succesiv funcţiile de şef al statului major al Corpului 52 armată german, şef al statului major german de legătură cu Armata 4 română, comandant al Diviziei 348 infanterie şi şeful statului major al Armatei 17 germane, menţiona despre Antonescu că: „era singura persoană influentă din ţările Axei care vorbea deschis cu Hitler şi nu se lăsa ignorat”[10]. Conform observaţiilor lui Doerr: „Mareşalul Antonescu, generalii Dumitrescu şi Constantinescu şi ofiţerii aflaţi sub comandamentul acestora s-au dovedit a fi tovarăşi devotaţi fraţilor de arme şi făceau tot posibilul pentru buna colaborare cu trupele germane”[11].

Feldmareşalul Erich von Manstein, apreciat de generalul Heinz Guderian drept „cea mai operativă minte” a Wehrmacht-ului, scria despre Antonescu astfel: „Indiferent de felul în care istoria îl va aprecia ca om politic, a fost un patriot adevărat, un bun soldat şi cel mai loial aliat al nostru. A fost un soldat care a legat soarta propriei ţări de soarta imperiului nostru, şi până în momentul înlăturării lui ne-a pus la dispoziţie forţele armate ale României şi tot potenţialul ei militar. Totuşi, acest lucru nu i-a reuşit de fiecare dată din cauza particularităţilor interne ale statului şi regimului său. Cu toate acestea, Antonescu a fost un aliat devotat şi îmi aduc aminte de colaborarea noastră cu multă recunoştinţă”[12].

Comandantul trupelor blindate al Wehrmacht-ului, generalul Heinz Wilhelm Guderian, descria în memoriile sale întâlnirea privată cu Antonescu ce a avut loc după atentatul împotriva lui Hitler din 1944: „Mareşalul român s-a dovedit a fi nu doar un bun soldat, dar şi un bun cunoscător al ţării sale, al aspectelor economice, politice şi a mijloacelor de transport. Tot ce spunea dânsul era foarte bine argumentat. Era o persoană foarte politicoasă. O asemenea combinaţie se întâlnea foarte rar in Germania acelor timpuri. După scurt timp, dânsul a început să vorbească despre atentatul asupra lui Hitler, fără a-şi ascunde indignarea: «Vă rog să mă credeţi, eu îmi pot încredinţa viaţa oricărui general din armata mea. La noi este de neînchipuit participarea ofiţerilor la o lovitură de stat!»”. Guderian menţiona: „ Antonescu s-a înşelat puternic şi a trebuit să plătească cu viaţa pentru greşeala sa”[13].

Hitler dădea asigurări că are o atitudine îngăduitoare faţă de cerinţele teritoriale din Est ale României fasciste. El a promis românilor teritoriile din Basarabia şi cel cuprins între Nistru şi Bug, denumind această regiune „Transnistria”. Ţăranii români, îmbrăcaţi în haine militare, erau convinşi prin intermediul radioului şi al ziarelor că războiul împotriva bolşevicilor necredincioşi era unul sfânt. Lor li se garanta că vărsarea de sânge va fi răsplătită prin pământul câştigat. În armata română a fost răspândită Circulara nr. 1500/A, conform căreia „unităţile militare trebuie să întocmească liste nominale cu ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi care s-au distins prin faptele lor şi care merită să li se dea pământ. Listele trebuiau să fie întocmite de către unităţile militare la fiecare 15 zile”[14].

Din punctul de vedere al Führer-ului, datorită climei, solului fertil şi densităţii mici a populaţiei, România urma să se dezvolte ca o ţară agrară, lipsită în totalitate de industrie. Menirea acestui stat era de a deveni „grânarul Germaniei", iar în schimb „ea obţinea produsele industriale de care avea nevoie"[15]. Pentru el, ţăranii români nu erau decât „nişte vite nefolositoare"[16].

Hitler era conştient că rolul petrolului – „aurul negru" al României – era determinant pentru victoria Germaniei. „Ce păcat că în locul românilor nu pot fi aşezaţi croaţii!" a exclamat Führer-ul în timpul unui banchet, la 26 februarie 1942[17].

Prin urmare, Hitler avea o atitudine disprețuitoare față de poporul român, nu prețuia capacitatea de luptă a armatelor aliate, însă acest lucru nu-l împiedica să pună marile unități române în fața unor misiuni strategice importante. Poziția oficială a comandamentului german se rezuma la următoarele: „românii sunt soldați de categoria a doua, dar noi avem nevoie de ei"[18].

Din punctul de vedere al generalului Kurt von Tippelskirch, şeful trupelor de infanterie germane şi istoric militar, capacitatea de luptă a unităţilor române era mai proastă nu doar în comparaţie cu cea germană, dar şi în comparaţie cu cea a unităţilor ruse: „Diviziile aliaţilor erau înzestrate mai slab decât cele germane, nu aveau, în special, armament antitanc. Artileria lor, spre deosebire de cea germană sau rusă, nu avea în dotare sisteme (tunuri) grele contemporane, iar cantitatea insuficientă de mijloace de legătură şi slaba pregătire nu le permitea executarea prin surprindere a focului concentrat. Românii (...) se bazau în luptă pe forţa umană, dar în lupta cu ruşii resursele lor umane scădeau simţitor. Chiar dacă deseori luptau cu abnegaţie, din cauza tehnicii insuficiente, experienţei limitate de luptă şi a cunoştinţelor reduse, românii, din punct de vedere tactic, erau inferiori ruşilor, care îşi foloseau cu moderaţie propriile forţe"[19].

În august 1941, detaşamentele române au ocupat Basarabia şi Bucovina de Nord. Şeful statului major al forţelor terestre germane, generalul-colonel F. Galder scria, la 9 iulie 1941, în „Jurnal de război" despre situaţia de pe front în fâşia Grupului de Armate Sud: „Românii, contrar aşteptărilor, luptă bine"[20]. La 6 august 1941, la Berdicev, unde era statul major al comandamentului Grupului de Armate Sud, Hitler l-a decorat pe „eliberatorul Basarabiei" Antonescu cu cel mai înalt Ordin al Reich-ului – Crucea de Cavaler al Crucii de Fier.

În 1941-1942 diviziile române au participat la asaltul oraşului Odessa, au luptat la Kerci şi Sevastopol, au luat parte la operaţiile de lângă Harkov şi au ajuns până la Volga şi Caucaz. În campania de vară-toamnă din 1942, România a fost singura dintre toţi sateliţii Germaniei care a aruncat în lupta cu URSS cele mai multe divizii[21]. Armatele 3 şi 4 au participat la bătălia de la Stalingrad.

La 20 august 1941, generalul F. Galder, analizând situaţia de lângă Odessa, constata: „Odessa încă mai trezeşte îngrijorări... Încă mai apar suspiciuni privind capacitatea conducerii române de a face faţă unei asemenea misiuni. Comandamentul nostru superior nu vrea să intervină în treburile celui român. Prin urmare, ne rămâne doar să urmărim derularea evenimentelor"[22]. „21 august (...). Românii consideră că vor

▪ **Generalul Kurt von Tippelskirch**

▪ **Generalul feldmareşal Erich von Manstein**

reuşi să ocupe Odessa la începutul lui septembrie. E prea târziu. Fără Odessa nu vom putea ocupa Crimeea”[23]. La 26 septembrie 1941, Galder a notat în jurnalul său: „Alaltăieri Antonescu a decis să ceară de la germani, deoarece românii nu sunt capabili să cucerească singuri Odessa”[24].

Unităţile române au intrat în Odessa la 17 octombrie 1941 – abia la 24 de ore după evacuarea organizată a trupelor sovietice. Lui Antonescu i s-a conferit gradul de mareşal pentru cucerirea „cetăţii Odessa”.

Generalul-colonel von Kleist, comandantul Grupului de Armate „Kleist”, iar din 21 noiembrie 1942, comandant al Grupului de Armate „A”, până la schimbarea denumirii în „Ucraina de Sud”, nu avea o părere foarte bună despre forţele armate ale sateliţilor. În convorbirile sale personale cu Hitler, el îl atenţiona că „ar fi o mare greşeală să contăm pe aceşti luptători...”, dar Hitler nu a vrut să asculte şi a declarat că unităţile aliaţilor vor fi folosite doar pe porţiunile cele mai sigure ale frontului”[25].

Feldmareşalul Fedor von Bock, care a condus în 1941 Grupul de Armate Centru, iar din primăvara lui 1942 – Grupul de Armate Sud, caracterizând situaţia de lângă Sevastopol la 27 februarie 1942, scria că românii manifestau „capacitate scăzută de luptă şi lipsă totală de spirit războinic”[26]. Lângă graniţele patriei, pentru unii soldaţi români războiul îşi avea sensul binecunoscut, însă, odată cu înaintarea în teritoriile sovietice, ei nu mai înţelegeau pentru ce luptă. Toate aceste lucruri le diminuau avântul şi generau oboseală şi indiferenţă. La aceste stări de spirit ale soldaţilor români se referea în memoriile sale şi generalul Fridolin von Senger und Etterlin, comandant, din toamna lui 1942, al Diviziei 17 tancuri, al cărei scop era spargerea încercuirii Armatei 6 a lui Paulus[27]. „La ce te poţi aştepta de la oamenii lipsiţi de un scop pentru care să-şi sacrifice viaţa?” se întreba retoric generalul[28].

Numit şef al Statului Major al forţelor terestre germane în toamna lui 1942, generalul-colonel Kurt Zeitzler, făcând un bilanţ al bătăliei de la Stalingrad, a acordat o atenţie deosebită evenimentelor de la 19 noiembrie 1942: „Bombardamentul de artilerie la care erau supuse poziţiile române devenea tot mai intens. Şi, iată, la adăpostul unui viscol puternic, la un ger de minus douăzeci de grade, Armata Roşie a început ofensiva. În direcţia românilor înaintau puhoaie de tancuri şi infanterie. Peste tot, ruşii aveau superioritate numerică. Frontul român prezenta un tablou trist al haosului şi al dezordinii... Unele informaţii prezentau imaginea panicii de care erau cuprinşi românii la pătrunderea tancurilor ruse în spatele frontului nostru. Alte informaţii susţineau că românii au rezistat eroic şi au distrus multe tancuri sovietice. Într-un final, situaţia a devenit clară. Ruşii au rupt frontul în două locuri”[29].

G. Doerr aprecia bătălia de la Stalingrad ca fiind „cea mai mare greşeală comisă vreodată de un comandament militar”. Concentrându-şi atenţia asupra tragediei Armatei 6 germane, el a atins şi problemele sateliţilor. Conform părerii lui Doerr, modeştii soldaţi români „au luptat curajos, îşi îndeplineau bine sarcinile şi s-au manifestat pozitiv în luptele din Podolia, Donbas, Crimeea şi Caucaz, alături de unităţile germane”. Vina pentru distrugerea poziţiilor românilor la Stalingrad „o poartă comandamentul superior al armatei germane, care, în aroganţa sa exagerată, punea în faţa aliaţilor misiuni de neîndeplinit”. Cu toate că atât echi-

pamentul cât şi armamentul le erau insuficiente, „diviziilor române li s-au repartizat fâşii de front a căror lăţime era egală cu lăţimea frontului atribuit, în mod normal, diviziilor germane. Trebuie luat în considerare faptul că trupele române nu erau pregătite să lupte la fel ca şi trupele germane (...). Lăţimile de 20 km sau mai mari ale fâşiilor de front nu corespundeau capacităţii de luptă a forţelor române. Prin urmare, încă de la bun început românii s-au simţit neîncrezători şi mai slabi decât inamicul, erau conştienţi că sunt incapabili să respingă ofensiva tancurilor. În aceste condiţii nu se puteau pretinde de la diviziile române acţiuni de succes ca în cazul diviziilor germane, echipate modern". G. Doerr considera că nemţii nu au dreptul moral să dea o notă negativă acţiunilor românilor în bătălia de la Stalingrad[30].

I. Wider, ofiţer de informaţii în statul major al Corpului 7 armată al Armatei 6 germane, accentua faptul că, cu câteva săptămâni înainte de ofensiva forţelor sovietice lângă Stalingrad, „Marele Stat Major român a avertizat că se apropie o furtună – românii s-au adresat, literalmente, tuturor statelor majore germane superioare, au avertizat, au rugat, au cerut, au venit cu propuneri, însă nimeni nu i-a băgat in seamă"[31].

Şeful departamentului de cadre al Armatei 6, V. Adam, susţinea că „generalul Paulus îi preţuia mult pe soldaţii români", vedea că „românii erau curajoşi şi rezistenţi", însă era conştient de faptul că „în comparaţie cu diviziile germane, capacitatea de luptă a aliaţilor constituia doar 50-60%"[32].

Felmareşalul Erich von Manstein a făcut cea mai obiectivă analiză a părţilor bune şi rele ale armatei române.

Vorbind de părţile bune, el a menţionat în primul rând modestia, rezistenţa şi curajul majorităţii soldaţilor români proveniţi din rândurile ţărănimii. În al doilea rând, „în pofida lipsurilor şi constrângerilor, trupele române, în limitele posibilităţilor, îşi făceau datoria". Şi, în sfârşit, românii „se supuneau cu hotărâre ordinelor comandanţilor germani, nu se lăsau influenţaţi de diverse considerente de prestigiu, la fel ca alţi aliaţi, atunci când unele probleme trebuiau rezolvate pe cale amiabilă"[33].

Punctele slabe ale trupelor române, conform părerii lui Manstein, erau următoarele:

În primul rând, „nivelul scăzut al educaţiei generale permitea, doar la un grad redus, pregătirea unui soldat român ca să devină un luptător cu iniţiativă, şi aproape că excludea posibilitatea ca el să devină comandant chiar de grad inferior".

În al doilea rând, „un mare neajuns, ce determina nesiguranţa structurii interne a trupelor române, era absenţa corpului de subofiţeri în sensul pe care îl înţelegem noi".

În al treilea rând, „un rol important îl avea faptul că o mare parte din ofiţerii cu grade înalte şi medii nu corespundea cerinţelor... Nu exista o legătură strânsă între ofiţer şi soldat, un lucru firesc pentru noi".

În continuare, Manstein aprecia că „pregătirea de luptă, din cauza lipsei de experienţă de război, nu răspundea cerinţelor unui război modern. Acest lucru pricinuia pierderi foarte mari, fapt care se răsfrângea asupra stării morale a trupelor. Conducerea armatei, aflată din 1918 sub influenţă franceză, a rămas la nivelul Primului Război Mondial".

Mai mult de atât „armamentul era parţial învechit şi insuficient, în special cel antitanc. Prin urmare, nu se putea conta pe faptul că unităţile române vor rezista atacurilor tancurilor sovietice".

▪ **Generalul feldmareşal Paul Ludwig Ewald von Kleist**

Un alt aspect important, din punctul de vedere al lui Manstein, ce limita posibilitatea de folosire a trupelor române în războiul din Est, „era prețuirea (în sensul de supraevaluare, supraestimare – n.tr.) pe care o aveau românii față de ruşi. În situații dificile exista pericolul apariției panicii".

De asemenea, feldmareşalul mai menționa şi faptul că în septembrie 1941 „România şi-a atins scopul în acest război, întorcându-şi Basarabia (...). Evident, ideea că trebuie să înainteze spre interiorul fioroasei Rusii nu-i entuziasma deloc pe majoritatea dintre români"[34].

Şi, în sfârşit, Manstein acorda o atenție sporită regulilor militare perimate – practica pedepselor corporale şi echiparea diferențiată a soldaților şi ofițerilor români. „Din punctul de vedere al ofițerului român, soldatul, care provenea din țărănime, era obişnuit cu mâncarea proastă şi prin urmare ofițerul nu avea rețineri în a-şi mări norma de hrană din contul soldatului. Şi nici protestul meu adus la cunoştința mareşalului Antonescu nu a dat rezultate. Dânsul a început cercetările, însă după aceea mi-a comunicat că totul este în regulă"[35].

▪ **Generalul feldmareşal Fedor von Bock**

Opiniile feldmareşalului Manstein cu privire la regulile militare practicate în armata română sunt completate şi concretizate de memoriile maiorului G. Weltz, comandant al unui batalion german de geniu. În cartea sa „Soldații care au fost trădați", dedicată bătăliilor de la Stalingrad, el descria obiceiurile din companiile româneşti: „comandantul este cel care împarte mâncarea. Are un sistem special. Mai înainte de toate, el umple farfuriile ofițerilor cu carne şi fasole. Urmează subofițerii. Ei îşi toarnă din cazan mâncarea rămasă. Iar resturile – zeama călduță şi fără gust – le revin soldaților. Aceasta e regula... În schimbul mâncării insuficiente ei primesc bătaie... Orice s-ar întâmpla, soldatul îşi va primi porția de bătaie – nu contează dacă acesta este rănit sau bolnav, degerat sau are membrele amputate. E clar că spiritul de luptă al soldaților nu creşte, creşte doar ura față de ofițeri. Tinerii țărani români nu au nicio clipă de răgaz, ei sunt ocupați de dimineața până noaptea. Pe lângă faptul că trebuiau să-i servească şi să le facă pe plac comandanților, ei trebuiau să facă rost şi de tot felul de lucruri absurde pentru a le crea acestora confortul maxim. Mai mult de atât, plutoane întregi trebuiau să facă lucruri care nici nu treceau prin mintea muritorului de rând... Astăzi, 40 de soldați construiesc un grajd special pentru Mademoiselle, iapa favorită a căpitanului. Acest grajd era mai călduros şi mai confortabil decât adăposturile soldaților"[36].

În pofida tuturor neajunsurilor armatei române, Manstein era convins că românii din marile unități ale armatei lor, pe tot parcursul războiului „au fost cei mai buni aliați, şi au luptat exact cum era de aşteptat după experiența campaniei din Crimeea". Pentru comparație – în ceea ce priveşte capacitatea de luptă a italienilor, feldmareşalul susținea că „orice iluzie a fost de prisos"[37].

Victoria de la Stalingrad a Armatei Roşii a fost momentul crucial în evoluția războiului. Pe parcursul contraofensivei din perioada 19 noiembrie 1942-2 februarie 1943, trupele sovietice au distrus cinci armate inamice, dintre care două erau române. A fost cea mai mare înfrângere suferită de armata română pe frontul germano-sovietic. Această înfrângere a dus la accentuarea crizei dictaturii lui Antonescu. În timpul următoarelor operații militare, românii, la fel ca şi nemții, se

▪ **Militari români decoraţi cu Ordinul german „Crucea de Fier”**

aflau în retragere şi sufereau mari pierderi. În primăvara lui 1944, trupele sovietice se aflau la graniţele teritoriilor ocupate de România.

„Nu se putea conta prea mult pe cele aproximativ 20 de divizii româneşti strecurate în apărarea germană, menţiona Kurt von Tippelskirch. Supremaţia ruşilor era prea mare, iar lanţul de înfrângeri care i-a aruncat pe români de la Don şi de pe câmpul de operaţii din Kuban, prin Crimeea, tocmai în România, i-a influenţat atât de mult, încât nici măcar ideea de a-şi apăra Patria nu-i mai putea însufleţi. Regimul totalitar, care se menţinea în ţară doar datorită victoriilor obţinute de armata germană şi datorită obţinerii teritoriilor, şi-a pierdut popularitatea”[38].

La 20 august 1944, trupele Fronturilor 2 şi 3 ucrainean au început operaţia Iaşi-Chişinău, şi în câteva zile au distrus în totalitate gruparea germană aflată în Basarabia. Peste patru zile la Bucureşti a început o insurecţie. Antonescu a fost arestat. România şi-a anunţat ieşirea din război. În ţară au început luptele dintre români şi nemţi. La începutul lunii septembrie, România a fost curăţată de trupele germane. La 12 septembrie a fost semnat armistiţiul româno-sovietic.

La 6 mai 1946, la Tribunalul poporului din Bucureşti a început procesul lui Antonescu şi al miniştrilor săi. La 17 mai, fostul dictator a fost condamnat la moarte prin împuşcare. Sentinţa a fost pusă în aplicare la 1 iunie.

Această răsplată pentru actele sângeroase a încheiat participarea României la al Doilea Război Mondial. Războiul a devenit istorie în care generalii Wehrmacht-ului invocau slaba capacitate de luptă a trupelor române în comparaţie cu cea a unităţilor germane şi ruse. Dar făcând comparaţie cu armatele celorlalţi sateliţi, ei recunoşteau că românii erau superiori.

Un fapt interesant: 43 de comandanţi militari străini au fost decoraţi cu cel mai înalt Ordin german pentru eroism – Crucea de Cavaler al Crucii de Fier, dintre care 18 erau români, 9 italieni, 8 unguri, 2 spanioli, 2 finlandezi, 2 japonezi şi 2 slovaci[39].

Traducere şi adaptare
DANIELA ŞIŞCANU

---

[1] Paulius V. Goerliţ, *Traghediia feldmareşala*, traducere de A.L. Ulkon, Smolensk: „Rusici”, 2006, p. 125.

[2] *Niurnbergskii proţess nad glavnîmi nemeţkimi voennîmi prestupnikami*, T-2, Moskva, 1958, p. 696.

[3] I.E. Levit, *Vstuplenie Rumânii v voinu protiv Sovetskovo Soiuza* // Krestovîi pohod na Rossiiu, Sbornik statei – Moskva, 2005, p. 195.

[4] Apud V. Karpov, *Polkovodeţ*, Moskva; Vece, 2003, p. 89.

[5] H. Trevor-Roper, *Zastolinîe besedî Ghitlera. 1941-1944*, traducere din engleză de A.S. Ţîplenkov – Moskva: ZAO Ţentrpoligraf, 2004, p. 633, 89, 73.

[6] *Ibidem*, p. 188.

[7] *Ibidem*, p. 73.

[8] *Ibidem*.

[9] V. Keitel, *Vzgliad v proşloe nakanune smertnovo prigovora (Iz vospominanii).//Otksoveniia i priznaniia. Naţistskaia verhuşka o voine „tretievo Reiha" protiv SSSR. Sekretnîe reci. Dnevniki.Vospominaniia*, traducere şi redactare de G.Ia.Rudoi, Smolensk; „Rusici", 2000, p. 344

[10] G. Doerr, *Pohod na Stalingrad.//Rokovîe reşeniia. Pohod na Stalingrad*, – SPb.:000 Izdatelistvo „Poligon", 2000, p. 507.

[11] *Ibidem*, p. 506.

[12] E. fon Manstein, *Uteriannîe pobedî*, traducere, Smolensk „Rusici", 1999, p. 228-229.

[13] G. Guderian, *Vospominaniia soldata*, traducere, Smolensk „Rusici", 1998, p. 499, 503.

[14] *Vneşniaia politika Sovetscova Soiuza v period Otecestvennoi voinî*, T-1, M, 1946, p. 214.

[15] Trevor Roper, *op.cit.*, p. 41.

[16] *Ibidem*, p. 324.

[17] *Ibidem*, p. 325.

[18] G. Velţ, *Soldatî kotorîh predali: zapiski bîvşevo ofiţera vermahta*, Smolensk: „Rusici", 1999, p. 210.

[19] K. fon Tippelskirh, *Istoriia Vtoroi mirovoi voinî. 1939-1945*, SPb, M., POLIGON ACT, 1998, p. 349-350.

[20] F. Galder, *Voennîi dnevnik*, 22.06.1941-24.09.1942/ traducere de I. Glagolev, Moskva, OLMA PRESS, Zviodnîi mir, 2004, p. 95.

[21] I.E. Levit, *op.cit.*, p. 231.

[22] F. Galder, *op.cit.*, p. 267.

[23] *Ibidem*, p. 269.

[24] *Ibidem*, p. 346.

[25] B. Liddel-Hart, *Bitvî tretevo Reiha. Vospominaniia vîsşiv cinov gheneraliteta naţistskoi Ghermanii*, traducere din limba engleză de S.V. Lisogorskoi, Moskva, ZA0 Ţentrpoligraf, 2003, p. 92.

[26] F. fon Bock, *Dnevniki, 1939-1945*, traducere de A.L.Utkin, Smolensk: „Rusici", 2006, p. 450.

[27] *Ni straha, ni nadejdî. Hronika Vtoroi mirovoi voinî glazami nemeţkovo ghenerala, 1940-1945*, traducere din engleză de S.V. Lisogorskoi, Moskva, 2003, p. 92

[28] Ibidem, p. 103.

[29] K. Ţeittler, *Stalingradskaia bitva//Rokovîe reşeniia. Pohod na Stalingrad*, SPb 000, Izdatelstvo „Poligon", 2000, p. 219

[30] G Doerr, *op.cit.*, p. 507-508.

[31] I. Vider, *Stalingradskaia traghediia. Za kulisami katastrofî*, traducere de A. Lebedev, N. Portugalov, Moskva, 2006, p. 254.

[32] V. Adam, *Stalingradskii koşmar*, Moskva, 2007, p. 67.

[33] E. fon Manstein, *op.cit.*, p. 230.

[34] *Ibidem*, p. 229-230.

[35] *Ibidem*, p. 231.

[36] G. Velţ, *op.cit.*, p. 212-213.

[37] E. fon Manstein, *op.cit.*, p. 351, 368.

[38] K. fon Tippelskirch, *op.cit.*, p. 624.

[39] Zalesskii, K.A., *Jeleznîi krest. Samaia izvestnaia voennaia nagrada Vtoroi mirovoi voinî*, Moskva, Iauza-press, 2007, P. 49-50.

THE ROMANIAN ARMY IN THE WORLD WAR II IN THE EYES OF WEHRMACHT

Tatiana Chalaya is a candidate of historian sciences and a superior professor with the K.D. Glinka Voronezh State Agrarian University (Russian Federation).

Ms. Chalaya entrusted to us this study in order to be published. It was presented at the International Conference "War on the River Don" held on 13-16 April 2008 by the Institute for Military History of the Russian Federation in Voronezh.

It is about a German perception of Romanian Army during its participation by the side of the Wehrmacht at the East Campaign in the World War Two (1941-1944). The conduct of the Romanian generals, officers and soldiers was illustrated based on the notes that were further published, as well as on the war memoirs of the Wehrmacht' Large Units Commanders – Erich von Manstein, Wilhelm Keitel, Heinz Guderian, Kurt von Tippelskirch, F. Galder, von Kleist, Kurt Zeitzler etc. The centre of these descriptions is Marshall Ion Antonescu as a Fuhrer's loyal ally. However, numerous assessments, both negative and positive, regard the Romanian troops.

VIAŢA LA GRANIŢĂ. STATUTUL VLAHILOR DE LA FRONTIERA MILITARĂ AUSTRIACĂ

dr. CLAUDIA REICHL-HAM, Austria

În secolul al XVI-lea, o mare parte din teritoriul habsburgic aflat la granița cu Imperiul Otoman fusese depopulat aproape în totalitate de către armatele otomane şi de trupele lor de recunoaştere, aşa-zişii „akindjii", iar castelele şi satele fuseseră devastate. În multe teritorii, viața socială, infrastructura, care erau dezvoltate anterior, au dispărut cu desăvârşire; în altele au continuat să supraviețuiască, dar au suferit schimbări majore în decursul anilor. Spre exemplu, în zone largi din Croația, terenuri cultivate în trecut s-au transformat, din nou, în păduri dese[1].

Este cunoscut că un teritoriu depopulat este dificil de apărat şi interesul pentru o apărare funcțională a condus, în decursul anilor, la construirea de garnizoane fortificate pe ambele laturi ale frontierei, la instalarea unei administrații militare şi la recolonizarea unei populații agrare.

Chiar înaintea colapsului sistemului de apărare[2] a granițelor Ungariei medievale, regii maghiari, precum şi conducătorii provinciilor croate, care nu aveau posibilitatea de a lua măsuri efective de apărare pe cont propriu, au cerut sprijin militar Habsburgilor, pentru a înlătura pericolul otoman, care amenința şi provinciile austriece.

Abia în 1522, Arhiducele Ferdinand de Habsburg a convocat conducătorii provinciilor la o întrunire specială a Adunării Imperiale pentru a obține suportul acestora. La 22 decembrie a încheiat un tratat cu regele Ludovic al II-lea al Ungariei, prin care garnizoanele de la granița de sud-vest a Ungariei să fie ocupate şi apărate de trupele austriece, în special regiunile Lika şi Krbava[3]. Acest tratat a fost în interesul său personal, „atât timp cât posibilitățile Croației de a se apăra constituiau o protecție şi pentru Austria Interioară, iar infiltrarea sa pe un teritoriu ungar adiacent era binevenită, vizând un posibil titlu ereditar la coroana maghiară"[4]. Pentru a preveni infiltrarea otomană pe teritoriul habsburgic, Ferdinand şi provinciile austriece au detaşat 2 000 de infanteriști germani în orașele şi castelele croate, creând astfel o centură de apărare a granițelor regiunii respective. Au fost create garnizoane fortificate în punctele de importanța strategică[5]. În aceste condiții a apărut Frontiera militară austriacă, aşanumitul „confinium". **(Harta 1, Harta 2)** Presiunea crescândă exercitată de otomani a avut ca rezultat dezvoltarea şi lărgirea sistemului de apărare a granițelor, concentrat în jurul fortărețelor-cheie din Croația şi Slavonia.

În pofida tuturor tratatelor de armistițiu încheiate între Austria şi Imperiul Otoman, între 1529 şi 1532 s-au purtat războaie minore în regiunile de frontieră, obligându-l pe Ferdinand să organizeze o apărare permanentă a frontierei prin construirea unor sate fortificate, forturi şi turnuri de observație în sud-est, care erau păzite de coloniști şi mercenari – recrutați de austrieci şi trimişi în regiunile de graniță sub comanda imperială[6].

Toate acestea cereau însă resurse financiare şi umane importante. Resursele umane necesare

Tabelul 1. Totalul cheltuielilor provinciilor Styria, Carinthia şi Carniolia pentru apărarea frontierei, în perioada 1457-1594
(Sursa: *Kaser, Freier Bauer und Soldat, 105*)

Provincia	florini	perioada
Styria	10 698 683	1457 – 1594
Carniolia	4 000 000	1536 – 1594
Carinthia	2 500 000	1536 – 1594

▪ Harta 1
Europa Centrală şi Balcanii. Frontiera Militară (sec. XVI-XVIII)
(Grosser Historischer Weltatlas, 3. Teil, Neuzeit, Bayr. Schulbuchverlag)

au fost recrutate din populaţia Balcanilor. Înăsprirea condiţiilor de viaţă din Imperiul Otoman şi din principatele danubiene, Moldova şi Valachia, a determinat populaţia stabilită în zonele respective să plece. O parte s-a îndreptat către zonele inaccesibile ale imperiului pentru a evita controlul statului sau a autorităţilor locale, iar alta a trecut graniţa spre ţările învecinate – Ungaria Habsburgică şi Dalmaţia Veneţiană. Aceşti refugiaţi – cunoscuţi sub denumirile de „valahi", „uskoci", „serbi", morlaci", „bunjevci", „pribegi", „martologi" sau „rasciani" – soseau în grupuri mici, dar în situaţii tulburi sau de retragere forţată veneau şi în grupuri largi, ajungând la zeci de mii.

Astfel, de-a lungul anilor, numeroase familii vlahe s-au stabilit în apropierea garnizoanelor. Bărbaţii refugiaţi au fost recrutaţi pentru serviciul militar activ încă de la început. În schimbul obligaţiei de a efectua serviciul militar, li se garanta propria jurisdicţie, administraţie şi scutire de taxe[7].

Deşi comandanţii militari austrieci le-au repartizat, din raţiuni strategice, spaţii nepopulate de la frontieră sau proprietăţi abandonate, curând aveau să se ivească probleme cu nobilii croaţi şi slavoni, care se agăţau cu încăpăţânare de pământurile moştenite şi încercau să aservească populaţia vlahă. Mai mult, erau înaintate plângeri care invocau acţiuni din proprie iniţiativă ale vlahilor, angajaţi în războaie de gherilă, împotriva otomanilor, şi în incursiuni de pradă pe teritoriul otoman, chiar şi în timp de pace.

Aproape 600 de familii bosniace (uskoci), în total aproximativ 3 000 de persoane, s-au confruntat cu probleme similare, când le-au fost acordate pământuri în zone abandonate din districtul Sichelburg (Munţii Uskocilor)[8], ca recompensă

ereditară pentru serviciul militar neplătit. Magnații croați din regiune au întâmpinat această măsură cu proteste masive şi au încercat să îi îndepărteze pe bosniaci cu forța. Pentru a pune capăt acestor dispute, regele Ferdinand a emis, în 1535, primul privilegiu al coloniştilor, pentru populația uskocilor aşezată în apropierea Sichelburg-ului, prin care erau stabilite cu strictețe drepturile şi obligațiile populației locuind în zona de frontieră[9]. Acesta a fost urmat de un alt privilegiu acordat, în 1538, pentru teritoriul slavon. În 1540, două regiuni militare s-au dezvoltat separat una de cealaltă la frontierele croate şi slavone, ale căror locuitori au devenit aşa-zişi „oameni de graniță" (grăniceri)[10]. Hans Ungnad, guvernatorul provinciei Styria, a devenit primul comandant şef al trupelor habsburgice la frontierele slavone şi croate.

După raidurile otomane din 1575, provinciile Austriei Interioare (Styria, Carinthia şi Carniolia) au cerut, printre altele, ca arhiducele Carol al Austriei Interioare să preia apărarea frontierei. În septembrie 1577, împăratul Rudolf al II-lea i-a încredințat unchiului său, Carol, administrarea granițelor croate şi slovene, iar la 25 februarie 1578 l-a desemnat drept administrator al zonei de frontieră, confirmat de către Consiliul de Război al Austriei Interioare, la Graz. Drept urmare, Consiliul a preluat principalele sarcini ale Frontierei Militare[11]. În 1580 s-au înființat două districte de frontieră, fiecare cu administrația sa, conduse de un colonel: frontiera croată cu centrul administrativ în fortăreața nou-construită de la Carlstadt şi frontiera slavonă cu centrul administrativ situat la Varazdin. La nivelurile administrative inferioare, principalele garnizoane ce erau comandate de un căpitan s-au transformat în aşa-numitele „Hauptmannschaften" (căpitănii)[12].

Cu toate acestea, controversele privitoare la regiunea frontierei militare şi la statutul populației sale au continuat, şi, în pofida multor reforme, administrația Frontierei Militare s-a dovedit a fi inadecvată. Pentru a ameliora situația critică, autoritățile austriece s-au împotrivit influenței tradiționale a autorităților civil-administrative, care considerau existența unei zone cu administrare militară situată pe proprietățile lor o încălcare a drepturilor de care beneficiau. Astfel, emiterea unei reglementări de către împărat, în funcția sa de rege al Ungariei, Croației şi Slavoniei, devenea din ce în ce mai urgentă. Din cauza numărului mare de răscoale din Ungaria şi Transilvania, împăratul nu a putut să se dispenseze de sistemul Frontierei Militare şi mai mult decât orice de ajutorul trupelor aflate pe frontieră, care au fost mobilizate pentru a-i înfrânge pe răsculați; mai mult, din cauza Războiului de treizeci de ani, acesta avea o stringentă nevoie de grăniceri, pentru a-şi întări regimentele imperiale.

Acestea au fost rațiunile pe baza cărora, împăratul Ferdinand al II-lea a emis *Statuta*

▪ **Harta 2. Frontiera Militară în 1840** ***(Schumacher Reiches Hofzaun)***

Valachorum la 5 octombrie 1630, ce reunea toate privilegiile şi principiile legale precedente, ce a devenit baza legală pentru dezvoltarea unei societăţi de frontieră libere şi îi redefinea cu precizie drepturile şi obligaţiile: li se garanta pământul, care era scutit de taxe, de dări şi de jurisdicţie seniorială, în schimbul serviciului militar fără plată împotriva otomanilor şi a participării la construirea fortăreţelor. În caz de atac militar, bărbaţii vlahi care împliniseră vârsta de 18 ani aveau obligaţia să se prezinte la locul desemnat cât mai curând posibil. Astfel puteau fi mobilizaţi între 6 000 şi 7 000 de vlahi. (În 1620, la începutul Războiului de treizeci de ani, au fost recrutaţi 5 000 de vlahi, iar în 1632, 3 000). Dacă locuitorii de la frontieră trebuiau să lupte în afara ţării, îşi făceau datoria, 14 zile în Imperiul Otoman, şi opt zile în alte ţări. Pulberea şi plumbul erau asigurate de comandanţi, iar obligaţia dotării cu restul echipamentului revenea vlahilor.

Aceste statute erau, la început, aplicate la Frontiera Varazdin, pentru că reprezenta, din punct de vedere strategic, cea mai ameninţată parte a frontierei slavone, curând devenind eficace şi în celelalte părţi ale Frontierei Militare. Astfel, existenţa Frontierei Militare, precum şi independenţa şi autoadministrarea populaţiei din regiunile respective, au condus la militarizarea totală a teritoriilor de frontieră, un secol mai târziu. Acordarea acestor privilegii noilor colonişti a dus la exproprierea nobililor locali. În plus, teritoriul de frontieră a fost trecut de sub controlul nobilimii şi administraţiei croate şi pus sub cel al autorităţilor militare austriece[13].

Administraţia civilă de rang inferior era asigurată de populaţia de frontieră. În zone largi de frontieră, cea mai mică unitate administrativă era *zadruga*, o comunitate patriarhală (obşte). Membrii unei familii de mai multe generaţii trăiau într-o aşezare comună, condusă de un *gospodar* (patriarh), adesea cel mai bătrân dintre ei. Toţi ceilalti bărbaţi din familie îl ajutau în consiliul familial. Femeile din familie erau *gospodarica* (casnice), responsabile cu întreţinerea casei. Toţi membrii familiei erau obligaţi la o supunere strictă faţă de *gospodar* şi de *gospodarica*. Proprietatea, în special terenul, era bunul comun al întregii familii. Aceşti oameni şi-au construit casele de frontieră cu ajutorul tuturor membrilor familiilor, pe pământul primit de la Habsburgi. Numărul de persoane care trăiau într-o asemenea aşezare varia între 7 şi 14, dar în unele gospodării se puteau număra până la 70 de persoane.

Tabelul 2. Zadrugi (obşti) în satele de la Frontiera Carlstadt în 1830
(Sursa: *Kaser, Freier Bauer und Soldat, 583*)

Mărimea medie a familiilor	Satele de Likani	Sate de Otociani	Satele de Ogulini	Satele de Slulini	Total
până la 7.5	5	1	3	13	22
sub 11	75	18	58	125	276
peste 11	29	66	52	192	339
peste 14.5	7	25	6	18	56

Atâta timp cât absenţa prelungită sau moartea bărbatului nu duceau la ruinarea fermei şi a familiei care o lucra, autorităţile militare erau interesate în a menţine gospodăriile de la frontieră cât de mari posibil, pentru a întări în continuare, prin măsurile legale necesare, sistemul de organizare existent denumit *zadruga*. Autorităţile au intervenit chiar şi în viaţa familiilor din aceste zone de frontieră, în cazuri cum ar fi interzicerea divizării acestor gospodării[14].

Suprafaţa pământului alocat varia în funcţie de rangul militar al ostaşului, precum şi de fertilitatea solului. Fermele locuitorilor de frontieră se autogospodăreau, aproape în totalitate. Tipul de agricultură practicat era intensiv în comparaţie cu alte teritorii ale monarhiei. În multe zone de pe frontieră oamenii trăiau într-o mare sărăcie.

Tabelul 3. Mărimea medie a gospodăriilor familiale în districtele regimentelor cu majoritate slavonă în 1751
(Sursa: *Kaser, Freier Bauer und Soldat, 330*)

Regiment	Suprafaţa totală a gospodăriei (iugăre)	Numărul de familii	Suprafaţa ce revenea unei familii (iugăre)
din Gradisk	43 193	4 563	9,5
din Broder	38 745	4 876	7,9
din Petro-varadin	2 578	4 590	15,8
1 iugăr = 0,5755 ha sau 5754,64 mp			

La baza relațiilor de auto-administrare civilă era satul, format din mai multe *zadruga*, conduse de un cneaz – şeful satului, judecătorul. În 1749, de exemplu, regiunea Varazdin număra 344 de sate, iar în 1764 un sat mediu avea 29 de case – unele chiar mai puține, şi anume, cinci. Fiind un teritoriu al țăranilor şi ostaşilor, *confinium* nu conținea aşezări urbane până abia la mijlocul secolului al XVIII-lea, când comerțul a fost promovat de aşazisele comunități militare, care au devenit cele mai importante centre comerciale şi administrative ale teritoriului de frontieră[15].

Tabelul 4. Sate, familii şi locuitori în regiunea Carlstadt în 1746
(Sursa: *Kaser, Freier Bauer und Soldat, 210*)

	Sate	Familii	Locuitori
Sate de grăniceri	96	6 869	54 867
Sate vasale	7	501	3 129
Total	103	7 370	57 996

După înfrângerea otomanilor în cel de-al doilea asediu al Vienei din 1683, a început recucerirea teritoriilor din Ungaria şi sud-estul Europei, care fuseseră ocupate de otomani; trupele imperiale au avansat până în Macedonia, Bulgaria şi Valahia. Otomanii au fost surprinşi de dimensiunile mobilizării forțelor occidentale, de capacitatea Papei Inocențiu al XI-lea de a forma o coaliție creştină puternică, aşa cum o descriau în cartea lor „Das Osmanische Reich" (Imperiul Otoman), Bernd Rill şi Ferenc Mojoros. Dar în 1684, împăratul Leopold, regele Jan Sobieski al Poloniei şi Veneția au format „Liga Sfântă" îndreptată împotriva Imperiului Otoman. În 1686, Rusia, un adversar care va produce mari înfrângeri otomanilor în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, s-a alăturat Ligii Sfinte[16].

În decursul acestui război, populația de frontieră a reuşit să-şi dezvolte capacitățile ofensive deosebite într-atât încât acestea au contribuit la succesul armatei imperiale în teatrele de război din marile câmpuri de bătălie din Ungaria, precum şi în teritoriile cuprinse între râul Drava şi Marea Adriatică. Aceştia, pe lângă participarea în campaniile militare ale armatelor imperiale, au invadat şi teritorii ale Imperiului Otoman, prin incursiuni mai mici sau mai mari pe cont propriu. Astfel, vlahii au participat la recucerirea unei regiuni extinse, care

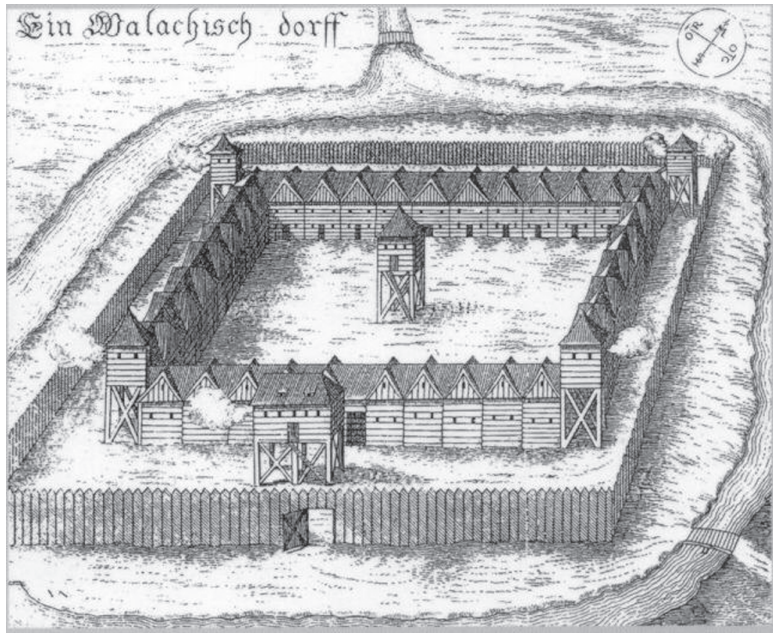

▪ **O aşezare vlahă *(Kaser, Freier Bauer und Soldat)***

fusese pierdută după 1521 în favoarea otomanilor, extinzându-şi frontiera militară către sud. Această extindere a dus la o creştere semnificativă a teritoriului şi a populaţiei vlahe. Cauza principală a implicării vlahe în campaniile de recucerire nu o constituie doar spiritul de aventură şi promisiunea unor capturi de război consistente, ci şi împuţinarea terenului disponibil, din cauza imigrărilor continue ale refugiaţilor din Imperiul Otoman. Astfel, în cele din urmă, problema mereu crescândă a suprapopulării anumitor regiuni a fost soluţionată prin colonizarea teritoriilor care au fost recucerite recent de la otomani. Odată ce din aceste regiuni au fost alungaţi inamicii, populaţia de frontieră angajată în luptă s-a aşezat pe teritoriul nou cucerit[17].

Înaintarea armatei habsburgice în interiorul Serbiei, în 1689, a oferit populaţiei creştine trăind aici şansa unor revolte pe scară largă, care ar fi putut duce la înlăturarea dominaţiei otomane în sud-estul Europei. Negociatorii imperiali şi-au asigurat sprijinul patriarhului ortodox, Arsen Črnović din Ipek, şi împreună cu clerul local au reuşit să-şi extindă stăpânirea asupra multor creştini din Balcani. După ce o contraofensivă otomană a forţat trupele imperiale să se retragă, aproape 30 000 de familii cu patriarhul Črnović s-au îndreptat către nord, pentru a scăpa de posibile represalii, înaintând sub protecţia armatei imperiale, spre sudul Ungariei şi spre Slavonia. Această populaţie, compusă din familiile mai sus menţionate şi un număr mare de refugiaţi sârbi alăturaţi creştinilor în timpul războiului, a fost foarte bine primită de autorităţile imperiale, care plănuiau să populeze cu refugiaţi regiunile din sudul Ungariei, părăsite cu un secol şi jumătate în urmă şi slab populate. Teritoriile recucerite de la otomani erau considerate drept *„neoacquisita”* (achiziţii noi), şi aparţineau împăratului. De aceea, împăratul deţinea dreptul de a dispune de aceste teritorii, aşezările nou înfiinţate fiind puse sub autoritatea Consiliului de Război de la Viena, în pofida protestelor energice ale nobililor unguri. În 1691, împăratul acorda, deja, obişnuitele privilegii noilor grăniceri.

Pe lângă migraţia sârbilor de la sud spre nord, are loc o a doua mare migraţie a coloniştilor, direcţionată de la vest la est. Deşi în acea perioadă multe regiuni de la Frontiera Militară croato-slavonă erau slab populate în comparaţie cu densitatea populaţiei aflate în interior, unele zone sufereau de o lipsă apreciabilă de teren agricol, în comparaţie cu alte regiuni cu o productivitate scăzută în *karst* şi zonele de şes, pline de smârcuri, din regiunile râurilor Sava şi Drava. Acest fapt a fost accelerat şi de folosirea extensivă a pământului de către grăniceri, pentru creşterea vitelor, precum şi de o populare masivă a regiunilor. La mijlocul secolului al XVII-lea, migraţia către regiunile Lika şi Krbava a dus la deschiderea unei zone de noi colonizări în zona frontierei cu Adriatica. Cele mai multe regiuni „karst” fiind aride, puteau adăposti un număr limitat de locuitori, deseori, ofiţerii de frontieră fiind nevoiţi să dezamorseze disputele legate de ocuparea unor pământuri mai fertile, dintre noii colonişti şi locuitorii mai vechi.

Un alt motiv de strămutare erau dările mari în produse şi taxele nejustificate pe care le impuneau ofiţerii de frontieră, obligând locuitorii să migreze, singuri sau în grupuri compacte, spre zone cu teren suficient din sudul Ungariei, Syrmia şi din zona inferioară a Slavoniei. Odată cu exodul în masă, multe zone din Lika şi Krbava ca şi întregul Carlstadt au fost depopulate în aşa măsură încât, în 1713, au rămas la paza frontierei doar 1 000 de locuitori[18].

La începutul secolului al XVIII-lea, reuşitul sistem de apărare a frontierei militare a fost extins prin regiunea sudică a Slavoniei, către Syrmia şi Dunăre până la Tisa şi Mureş. Astfel s-a înfiinţat Frontiera banatului, administraţia sa civilă fiind asigurată de banul Croaţiei; activităţile militare se aflau sub controlul direct al Consiliului de Război de la Viena. După ce trupele armatei imperiale au eliberat Ungaria, era necesară instituirea de măsuri de protecţie şi securitate de-a lungul noii frontiere. Ca o primă măsură au fost distruse garnizoanele fortificate, castelele şi *palăncile* ce aparţinuseră otomanilor, pentru ca în cazul unei viitoare invazii, inamicul să nu poată dispune de niciuna din bazele sale. Această acţiune precipitată s-a dovedit a fi nefavorabilă pentru o organizare permanentă a frontierei. Drept consecinţă, pentru că frontiera de sud-est cu Imperiul Otoman coincidea cu cursurile de apă, Sava, Dunărea, Tisa şi Mureş, oferind o protecţie naturală, s-a decis să se profite de această oportunitate[19].

În 1717, trupele imperiale au înregistrat o altă victorie răsunătoare împotriva otomanilor la Belgrad. Banatul, Serbia de Nord cu Belgradul, Oltenia şi Bosnia au trebuit predate Habsburgilor în urma Păcii de la Pasarowitz (1718). Ca urmare, linia de frontieră a fost transferată de la Tisa şi Mureş pe Sava inferioară şi Dunăre.

Războiul austro-otoman din 1737-1739 a avut un rezultat nefavorabil pentru împărat, sfârşindu-se cu umilitoarea pace de la Belgrad prin care Habsburgii pierdeau oraşul Belgrad, Serbia de Nord şi Oltenia – doar Banatul de Timişoara rămânea în stăpînirea austriacă. Ca urmare, un ultim val de refugiaţi ortodocşi – sârbi şi albanezi – ajung pe teritoriile habsburgice stabilindu-se în special în zona Banatului şi în regiunile de la nord de Dunăre şi de Sava. Acestea din urmă au fost populate mai puţin, deoarece erau acoperite, în mare parte, de mlaştini, lacuri şi vegetaţie de stepă. Cu ajutorul acordat de către tehnicieni olandezi, populaţia de frontieră a reuşit să dreneze şi apoi să cultive aceste terenuri[20].

Colonizarea Banatului s-a realizat la scară mare, în mod sistematic şi planificat foarte bine de către administraţia austriacă, cunoscută mai bine sub denumirea de *„Banater Einrichtungswerk”*, care, în sens mai larg, se traduce ca operaţiunea de colonizare în Banat. *Intenţia a fost crearea unei populaţii muncitoare şi foarte harnice care să plătească multe taxe, fapt pentru care, în primul val, au fost aduşi negustori, mineri, ingineri, profesori şi doctori, iar în al doilea ţărani.* Satele, oraşele şi străzile au fost proiectate cu atenţie şi reflectau în simetria lor cultura arhitecturală contemporană absolutistă. În afară de refugiaţii slavi, coloniştii proveneau din toată Europa, dar mai ales din Germania[21]. Coloniştii au constatat că Banatul este o mlaştină pustie cu unele zone împădurite. Ciuma, febra şi foametea i-au marcat pe coloniştii nou-sosiţi în primii ani. Dar, după două sau trei generaţii, pământul a putut fi recultivat cu succes – un tur de forţă enorm, care a generat multe jertfe şi s-a izbit de multe piedici. Zicala populară „Moarte pentru primul, suferinţă pentru al doilea şi pâine pentru al treilea” zugrăveşte destul de bine realizările şvabilor bănăţeni. Un pas important în procesul de colonizare a fost asanarea mlaştinilor şi canalizarea braţelor râului Bega. Pământul arabil provenit din fostele mlaştini s-a dovedit a fi extrem de fertil, constituind, în secolul al XIX-lea, baza bunăstării şvabilor bănăţeni. Regiunea a fost considerată grânarul Austro-Ungariei. Fortăreaţa Timişoarei a devenit un oraş prosper şi centrul cultural al Banatului[22]. În jurul anului 1800, Banatul avea aproape 450 000 de locuitori, din care: 181 000 români, 78 000 sârbi, 43 000 germani, 8 600 bulgari, 5 200 ţigani, 3 000 de italieni şi francezi, şi 350 de evrei[23].

Pentru că trupele şi cadrele militare regulate erau costisitoare, numărul acestora a fost menţinut la un nivel minim. Astfel că grănicerii din satele aparţinând de „Hauptmannschaften”, care nu erau plătiţi, aveau o importanţă maximă în organizarea militară a frontierei.

Sarcinile şi greutăţile serviciului militar, fără plată, au fost descrise de către ostaşii de frontieră din *„Hauptmannschaft* Kostajnica” într-o scrisoare adresată Consiliului de Război de la Viena în 1728, în felul următor: „pentru Majestatea Voastră Imperială Catolică, al nostru stăpân milostiv şi comandant suprem, ne-am sacrificat trupurile şi sângele pe câmpurile de luptă cu cea mai profundă şi permanentă loialitate, pe socoteala noastră, fără pâine şi soldă; mai mult de atât, am adus sub protecţia Majestăţii Voastre Imperiale câteva târguri mici şi oraşe folosind caii, armele şi echipamentul nostru, fără a fi plătiţi şi fără a pretinde recunoaştere pentru acestea; dacă vreunul dintre noi devine prizonier sau e rănit, tot el este acel care suportă costurile răscumpărării şi cele în vederea însănătoşirii. Tot noi suntem aceia care suportă costurile de întreţinere a podurilor cetăţii şi a corpurilor de gardă. În cazul unei ameninţări inamice, noi suntem mereu primii care îi ţine piept şi îndurăm cel mai mult (...). Noi suntem foarte ascultători în ceea ce priveşte recrutarea şi *Exercitium Militare* (instrucţie militară), precum şi întreţinerea cailor noştri; cu toate acestea, este aproape imposibil să folosim aceleaşi arme, până acum am avut în dotare arme bune şi sigure pentru a ne proteja vieţile, adică fiecare pedestraş purta la centură o pereche de pistoale, alături de puşca şi sabia lui, iar călăreţul avea perechea lui de pistoale, puşcă şi sabie (...) vă repetăm cu supunere că ne-am obligat să ne îndeplinim toate îndatoririle de gărzi imperiale din „schartacken” (punct de pază fortificat, din lemn, cu un singur nivel) şi din alte locuri ce se află în afara loialităţi şi obligaţiei noastre faţă de Serenissima Casă de Austria”[24].

Lupta pentru privilegii religioase pune o imensă presiune asupra luptătorilor ortodocşi, iar intoleranţa religioasă a condus la exodul câtorva sute de familii în Imperiul Otoman. Din cauza acestor nemulţumiri, situaţia de la frontieră s-a deteriorat în fiecare an, astfel încât autorităţile austriece de la Viena au fost obligate să contracareze declinul cu ajutorul reformelor. Motivul decisiv a fost răscoala din regiunile Lika şi Krbava, în 1728, când populaţia de acolo a încercat să se apere împotriva

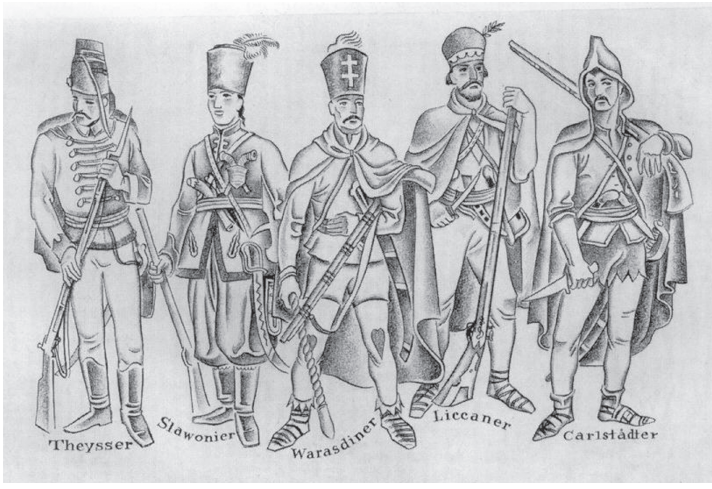

▪ **Grăniceri din trupele neregulate *(Schumacher, Des Reiches Hofzaun)***

opresiunii religioase şi a exploatării din partea ofiţerilor austrieci.

Pe timpul lui Carol VI şi al Mariei Tereza, regiunea de Frontieră a fost reorganizată în continuare. În 1737, Feldmareşalul Josef, duce de Sachsen-Hildburghausen, a elaborat un nou statut pentru grăniceri, prin care se urmărea supunerea lor unor reguli stricte şi transformarea trupelor neregulate de frontieră în trupe permanente. Zonele aflate sub autoritatea unui general au fost împărţite în districte regimentare, care au format o companie sub comanda unui ofiţer. Fiecare regiment constituia o unitate administrativă şi tactică. Iniţial, regimentele de infanterie se aflau împreună cu un regiment de husari. Populaţia bărbătească în măsură să poarte arme a fost împărţită în trei grupuri: o cincime a fost repartizată pentru caz de război, trei cincimi îşi făceau serviciul la frontieră şi ultima cincime se ocupa de agricultură. Grănicerii au început să fie plătiţi pentru serviciile lor din Fondul Militar Imperial: o treime, în numerar, restul în natură. În timp de pace, o treime era impozitată, iar în război erau scutiţi de taxe. Cu toate acestea, ei trebuiau să plătească pentru uniforme, echipamente şi arme.

Având în vedere recomandările lui Sachsen-Hildburghausen, influenţa Consiliului de război din Graz – a fost în cele din urmă abolit în 1743 – precum şi cea a proprietarilor de domenii din Austria au fost eliminate, Consiliul de Război de la Viena a devenit responsabil pentru problemele întregii Frontiere Militare. În timp ce satele cu *zadruga* au rămas în continuare baze administrative ale sistemului de Frontieră Militară în majoritatea teritoriilor de graniţă, funcţia de cneaz a fost abolită, iar atribuţiile de putere legislativă, economică şi administrativă au fost transmise comandanţilor districtelor regimentare individuale; acesta a fost sfârşitul autonomiei vlahilor [25].

Reformele privind Frontiera Militară au fost totuşi întrerupte de cel de-al doilea război împotriva otomanilor purtat de Carol VI, iar atunci când reforma a fost cu greu reluată, monarhia a fost cutremurată de războiul pentru succesiune la tronul austriac şi de războaiele din Silezia şi campaniile împotriva Prusiei, Bavariei, Franţei şi împotriva aliaţilor acestora. Duşmanii Mariei Tereza nu puteau rezista mult timp în faţa războinicilor regimentelor de frontieră ce luptau în Silezia, Saxonia, Bavaria, Rin, Olanda şi Italia, combatanţii „croaţi”[26] creându-şi o imagine de oameni care şi-au dedicat viaţa serviciului militar şi monarhiei.

De la începutul secolului al XVIII-lea Imperiul Otoman nu mai prezenta un pericol real pentru monarhia Habsburgică. Teritoriile de frontieră au crescut foarte mult datorită pământurilor câştigate în timpul războaielor cu otomanii. Acest fapt a dus la o disproporţie flagrantă între puterea de apărare existentă şi pericolul posibil. Mai mult de atât, teritoriile nu produceau niciun venit, ci dimpotrivă, administraţia şi organizarea militară implicau cheltuieli ridicate. După ce încercarea de a reduce parţial teritoriile de frontieră a eşuat din cauza faptului că grănicerii care nu vroiau să renunţe la privilegii au opus rezistenţă, Curtea de la Viena a decis să ducă la bun sfârşit implementarea reformelor cerute de Sachsen-Hildburghausen, integrând trupele neregulate în armata per-

manentă a imperiului şi trecând la totala militarizare a frontierei. Scopul acestor reforme a fost, după cum susține şi istoricul militar Wrede „pentru a promova în continuare dezvoltarea uniformă a regiunilor de la frontieră şi pentru a crea o zonă eminamente militară”[27].

Scopul a fost atins. Reformele de la jumătatea secolului al XVIII-lea au dus la schimbări structurale importante care au afectat toate instituțiile economice şi sociale de la frontiera militară. Ostaşul de la frontieră, semi sedentar a devenit un soldat profesionist, care, servind într-o mare armată, era implicat în operații în toată Europa. Aria de frontieră, întărită, a devenit un teritoriu ce a continuat să îndeplinească funcții de securitate față de Imperiul Otoman, fiind în special o bază de resurse ieftine pentru regimente bine echipate, uniformizate şi gata de marş[28].

În 1754 au fost introduse legile Frontierei Militare „Militar Gränitz Rechten”, care cuprindeau organizarea completelor de judecată, codul de procedură civilă, legea pământului privind feudele, legea privind moştenirile, codul de procedură penală şi taxele de judecată. Aceste legi au fost create din necesitatea de a unifica structurile militare din toate teritoriile de frontieră şi de a face ordine în administrație. Prin intermediul acestor legi, teritoriile de frontieră au fost delimitate în totalitate, din punct de vedere administrativ, de hinterland[29]. Inițial, regulile erau aplicate doar în partea croată şi cea a Varazdinului din Frontiera Militară. Atunci când s-au dovedit că sunt încununate de succes, regulile au fost aplicate şi la Frontiera banatului, iar, ulterior, în toate teritoriile de frontieră[30].

Utilitatea acestor reorganizări s-a manifestat, în special, în Războiul de 7 ani, când populația de la frontieră a pus la dispoziția armatei austriece mai mult de 80 000 de ostaşi curajoşi.

În 1762 a fost înființată Frontiera Militară transilvăneană. Cu o lungime de 1850 km, Frontiera Militară austriacă avea o suprafață de 50 000 kmp. Datorită organizării stricte a frontierei militare a fost posibilă formarea unui „cordon sanitar” de la Marea Adriatică, de-a lungul frontierelor croate şi slavone până în Transilvania cu scopul de a preveni extinderea mult temutei ciume, aduse din Orient.

Din cauza problemelor administrative majore de la începutul deceniului al şaselea al secolului al XVIII-lea, Consiliul de Război a intervenit la Maria Tereza pentru reorganizarea miliției de frontieră şi pentru suplimentarea cordonului din estul monarhiei. În 1765 a fost înființat Inspectoratul general de frontieră, cu un inspector de frontieră care răspundea doar în fața Consiliului de Război şi avea competența de a emite ordine restrictive pentru districtele regimentare. Sarcina instituției era de a unifica integral administrațiile din toate teritoriile de frontieră. Prin această măsură, Maria Tereza şi membrii Consiliului de Război sperau să promoveze consolidarea economică şi militară a teritoriilor de frontieră pentru o distribuție egală a îndatoririlor şi pentru a crea un teritoriu autonom de hinterland, care s-ar putea întreține de sine stătător şi să pună la dispoziție un număr mare de soldați bine antrenați, la costuri mici[31].

La 15 august 1769, regimentele de frontieră au fost integrate în armata imperială cu numere de la 60 la 76. Aceasta a dus la o creştere a birocrației şi a făcut necesare noi reforme. Pe parcursul acestor reforme, împăratul Iosif al II-lea a dorit să schimbe cadrul legislativ al frontierei militare. După o inspecție a teritoriilor de frontieră, colonelului baron de Geneyne i s-a încredințat o schiță a unei noi constituții pentru toată zona de frontieră. La 1 mai 1787, aşa-numitul „Kantonssystem” (sistemul districtual) a fost introdus pentru prima dată în zona de frontieră militară croată. Acest lucru a generat o reorganizare a administrației cu separarea chestiunilor militare de cele administrative, şi o impozitare egală[32]. Eforturile repetate ale autorităților administrative de a îmbunătăți situația economică au avut rezultate nesatisfăcătoare, deoarece majoritatea dispozițiilor neglijau caracteristicele şi condițiile esențiale ale bazelor economice, geografice, locale şi individuale ale regiunilor de frontieră. Locuitorii din teritoriile de frontieră manifestau reticență față de inovații şi față de introducerea mijloacelor tehnologice moderne în agricultură şi în creşterea vitelor şi erau indiferenți sau neîncrezători față de propunerile autorităților. Câțiva ofițeri au încercat să se opună sistemului districtual deoarece se temeau că spiritul de luptă şi disciplina militară a grănicerilor vor avea de suferit[33].

Un alt război împotriva otomanilor (1788-1791) şi moartea în 1790 a lui Iosif al II-lea au adus sfârşitul acestui sistem; el a fost anulat de către împăratul Francisc I, la 1 noiembrie 1800[34]. Administrația a fost iarăşi încredințată comandanților de regimente.

Pe parcursul războaielor cu Napoleon, sistemul Frontierelor militare a atins apogeul datorită

reformelor arhiducelui Carol, care a proclamat pământurile din regiune drept proprietate a ostaşilor de la frontieră, instituind „feude militare adevărate" prin intermediul „*Grenz-Grundgesetze*" (legile fundamentale ale frontierei) din 1807 şi a garantat grănicerilor o succesiune perpetuă a dreptului de proprietate ereditară şi a dreptului de uzufruct asupra proprietăților împăratului.

Rezultatele acestor reforme s-au manifestat în războiul din 1809, atunci când mai mult de 100 000 de oameni au luptat în armata imperială, iar pentru apărarea propriilor pământuri până şi tinerii şi bătrânii au fost chemați să completeze rândurile „*Landesdefensionsdivisionen*". Cu toate acestea nu au reuşit să țină piept campaniei mareşalului francez Marmont, începută în Dalmația[35].

Înfrângerea de la Wagram şi tratatul de pace încheiat la Schönbrunn în 1809 au avut urmări de lungă durată în teritoriile Frontierei Militare – partea croată de la vest de Sava, spre Marea Adriatică, a trebuit să fie cedată lui Napoleon, odată cu Carlstadt. Regiunile rămase împreună cu părți din Carniolia, Carinthia, Istria şi Dalmația au format aşa zisele „provincii ilirice", iar Marmont a devenit guvernatorul lor general. Marmont, care, contrar lui Napoleon şi majorității generalilor, a privit instituția Frontierei Militare într-o lumină pozitivă, a aderat la această formă de organizare. Curtea de la Viena, care, totdeauna a considerat că pe termen lung Napoleon nu va fi capabil să-şi mențină autoritatea în aceste regiuni, a avut dreptate. În vara anului 1813, armatele franceze rămase aici au putut fi înlăturate rapid. Retragerea a fost grăbită de faptul că grănicerii s-au răsculat şi s-au alăturat regimentelor din Slavonia şi Varazdin împotriva inamicului.

Pe parcursul următorilor 30 de ani, teritoriile frontierei militare au cunoscut un apogeu al dezvoltării economice. Pierderile de vieți omeneşti din războaiele cu Napoleon au fost compensate în jurul anului 1815, iar creşterea populației a continuat atât de mult încât, în 1821, Consiliul de Război a fost nevoit să emită o dispoziție conform căreia

Tabelul 5. Creşterea populației Frontierei Militare
(Sursa: *Schumacher, Des Reiches Hofzaun, 204f.*)

Anul	Numărul de locuitori
1799	823 950
1815	940 598
1869	1 200 371

Tabelul 6. Grupurile etnice la 1815
(Sursa: *Schumacher, Des Reiches Hofzaun, 204f.*)

Numărul de locuitori	Etnia
728 173	slavi (sloveni, croați, sârbi, cehi, slovaci şi bulgari)
121 062	români (vlahi)
79 363	unguri şi secui
9 000	germani
1 500	albanezi
1 500	locuitori aparținând altor naționalități şi grupuri etnice

refugiații şi imigranții din Bosnia nu mai erau acceptați. Prin numeroase dispoziții şi decrete imperiale, viața populației de la frontieră a fost din nou supusă unor reguli stricte.

În timpul „deşteptărilor naționale" din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Habsburgii se puteau baza pe loialitatea ostaşilor de la frontieră; trebuie menționată în mod special loialitatea față de împărații Ferdinand şi Francisc Iosif în Revoluțiile din 1848 de la Viena şi Ungaria.

În timpul evenimentelor revoluționare, banul Croației, baronul Josef de Jelačić, numit comandant al oraşelor Carlstadt, Varazdin şi al Frontierei banatului, s-a alăturat Habsburgilor împotriva maghiarilor insurgenți. Împreună cu prințul Alfred de Windischgraetz a înfrânt, la 30 octombrie 1848, la Schwechat, trupele maghiare, care se îndreptau spre Viena pentru a ajuta rebelii vienezi, şi le-au respins în Ungaria[36].

Ca urmare, în constituția austriacă de la 1849 s-a stipulat că „instituția de Frontieră Militară va fi menținută în organizarea sa militară pentru protejarea integrității imperiului şi va deveni subiect al puterii executive, ca parte integrantă a armatei imperiale"[37].

Noul „*Grenz-Grundgesetze*" (regulile fundamentale ale frontierei) din 1850 părea, la prima vedere, să conțină avantaje mai mari pentru grăniceri dar, de fapt, au pus bazele unei disoluții graduale a Frontierei Militare. Transformarea pământului şi a bunurilor imobiliare în proprietate nelimitată şi introducerea serviciului militar obligatoriu, precum şi dorința populației de la frontieră de a face parte din instituțiile constituționale ale monarhiei au grăbit procesul de desființare.

Odată cu abolirea în 1848 a sistemului feudal în Croația, sistemul Frontierei Militare a fost pus în discuție, deoarece eliberarea țăranilor de îndatoririle feudale le-a acordat aceleaşi drepturi şi privilegii de care se bucurau grănicerii. Dincolo de avantajele fiscale, nu a rămas mai nimic din fostele privilegii, însă nenumărate obligații militare apăsau greu asupra grănicerilor şi a familiilor lor.

Mai mult decât atât, „sistemul țărănesc militarizat" a devenit tot mai anacronic în modernul Imperiu Habsburgic din a doua jumătate a secolului al XIX-lea[38].

După dizolvarea Frontierei militare transilvănene, frontierele slavonă şi croată au rămas intacte. Totuşi, din 1868, condițiile speciale pentru populația de la frontieră au fost anulate.

În iunie 1871 a început ultimul ciclu din istoria Frontierei militare care a existat mai mult de 300 de ani. În manifestul adresat celor două regimente din Varazdin, oraşelor Zengg şi Belovár şi fortărețelor Ivanić şi Sisek, împăratul Francisc Iosif a anunțat încorporarea acestor teritorii în Croația şi Slavonia. În anul următor, Frontiera banatului croat a fost desființată şi încorporată în Regatul Ungariei. Desființarea regimentelor de la Frontierele croată şi slavonă a avut loc în 1873, odată cu introducerea Actului de serviciu militar maghiar.

Istoria Frontierei Militare austriece s-a încheiat, după 350 de ani, printr-un manifest imperial, la 20 iunie 1881, privind Frontiera croato-slavonă care anunța unificarea acestor teritorii cu Croația şi Slavonia[39]. Cei 700 000 de oameni din regiunea Frontierei Militare croato-slavone au devenit parte a Croației, a cărei populație s-a mărit de la 1,2 la 1,9 milioane de locuitori[40].

Procesul de integrare a comunității grănicerilor în societatea civilă croată nu a fost deloc uşor. Un ziar croat descria schimbările petrecute în 1880: „în trecut, grănicerii, pentru serviciile militare, primeau lemn şi sare şi ghindă, aveau dreptul de a păşuna gratuit şi căpătau alimente în timpul anilor de foamete. Pentru că el lucra de asemenea la întreținerea străzilor şi a podurilor, plătea doar o taxă minimă de 3,5 creițari pentru învățător şi îngrijiri medicale. Astăzi totul e diferit. El plăteşte toate taxele pentru producerea rachiului, pentru biserică, taxă de timbru ş.a. Astăzi plăteşte taxe locale, între 40 şi 50 creițari, uneori chiar 60, 10 la sută taxă şcolară, 20 la sută pentru spital; plăteşte pentru cherestea şi pentru lemne de foc, pentru păşunat şi pentru ghindă şi plăteşte acelaşi preț pentru sare"[41].

Mai mult de atât, au fost impuse taxe mari pentru purtatul armelor la vedere, ceea ce a avut un mare impact asupra mândriei grănicerilor şi a dus la o dezarmare generală. Măsura a fost îndreptată împotriva identității foştilor grăniceri, care deseori se prezentau drept eroi privilegiați ai împăratului[42].

În trecut, relația specială de afecțiune dintre împărat şi aceşti ostaşi genera foarte multă loialitate. Dar după ce împăratul a pus capăt unilateral acestei relații personale, a dispărut şi loialitatea față de Habsburgi. Odată cu desființarea Frontierei Militare, faptul că interesele populației din regiune au fost sacrificate în favoarea „*Ausgleich*" – înțelegerii dintre Austria şi Ungaria din 1867, această relație a devenit încordată atât de mult, încât mulți ostaşi de frontieră au devenit simpatizanți ai mişcării naționale a slavilor de sud. Nemulțumirile familiilor grănicerilor au dus la răscoale împotriva autorităților maghiare şi împotriva politicii acestora pe care le făceau responsabile pentru deteriorarea condițiilor lor de viață după unificarea cu Croația. (Până în 1881, instituția Frontierei Militare aparținea părții austriece a imperiului. Simultan cu desființarea acesteia, ea a trecut în responsabilitatea Ungariei, la fel ca şi Croația civilă.) Marile răscoale din 1883 şi din anii 1890 au dus la conflicte armate între forțele guvernamentale şi insurgenți şi au cauzat victime umane[43].

---

[1]Hannes Grandits, Krajina: Historische Dimensionen des Konflicts, s.p., http: //www-gewi.kfunigraz.ac.at/csbsc/ostwest/7-2-95-Grandits.htm. Pentru informații detaliate vezi Karl Kaser, Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft an der kroatisch-slawonischen Militärgrenze (1535-1881) (=Zur Kunde Südosteuropas, vol. II/22, Vienna-Köln-Weimar, 1997), 29-53.

[2] După distrugerea imperiilor medievale din Balcani, înaintarea trupelor otomane reprezenta o serioasă amenințare pentru Ungaria. În secolul al XV-lea, regii maghiari au fost obligați să creeze o zonă de apărare a teritoriilor de graniță, atât timp cât aceştia nu puteau să apere zone dificil de atins din cauza condițiilor geografice, ca în sudul Croației şi Slavonia.

Jakob Amstadt, Die k.k.Militärgrenze 1522-1881, teză de doctorat, 2 vol., Würzburg, 1969, vol.1, 1.

[3] Peter Krajasich, Die Militärgrenze in Kroatien (Dissertationen der Universität Wien, vol. 98, Viena, 1974), 6 (în continuare se notează cu Krajasich, Die Militärgrenze in Kroatien); Ilse Schindler, Aspekte zur Organisation der Militärgrenzverwaltung und deren Auswirkung auf Handel und Verkehr unter Joseph II. (1780-1790) mit besonderer Berücksichtigung des Kantonsystems, Dipl.Arb., Vienna 1992, 14 f.

[4] Martha Bayer, Die Entwicklung der österreichischen Militärgrenze mit besonderer Berücksichtigung des Karlstädter Generalates, teză de doctorat, Viena, 1935, 18.

[5] Geza Pálffy, The Origins and Development of the Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (up to the Early Eighteenth Century), in Géza Dávid – Pál Fodor, eds., Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest (= Suraiya Faroqhi – Halil Inalcik, eds., The Ottoman Empire and its Heritage, Politics, Society, and Economy, vol. 20, Leiden – Boston – Köln, 2000), 15.

[6] Peter Krajasich, Die Militärgrenze in Kroatien mit besonderer Berücksichtigung der sozialen und wirtschaftlichen Verhältnisse in den Jahren 1754 bis 1807 (Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums, vol. 6, Viena, 1973), 95 (în continuare se notează cu Krajasic, Militärgrenze, 1973)

[7]Amstadt, Die k.k. Militärgrenze, vol.1, 19, 255-258. http://www.kuk-wehrmacht.de/regiment/grenzer.html.

[8] Bayer, Die Entwicklung der österreichischen, Militärgrenze, 30. Pentru soarta familiilor bosniace (Uskok) vezi capit.2 din Kaser, Freier Bauer und Soldat: „Das Modell: Die Uskoken des Sichelburger Distrikts", 67 -98.

[9] Principalul aspect al acestor privilegii era autoadministrarea. Coloniştii aveau dreptul de a alege un *cneaz,* care să deţină această funcţie timp de un an, fiind responsabil şi cu jurisdicţia legilor. Ei alegeau şi un şef militar, ca voivod (căpitan), acesta fiind singura autoritate în faţa austriecilor. Coloniştilor li se oferea pământ ca feudă ereditară şi erau scutiţi de datorii şi taxe pentru 20 de ani. Mai târziu, ei aveau de plătit suveranului o anumită sumă. Astfel, aceştia erau complet independenţi faţă de stăpânii de pământuri, aflându-se sub jurisdicţia comandanţilor militari austrieci. Schindler, Militärgrenzverwaltung, 16.

[10] Alphons Wrede, Geschichte der K. u. K. Wehrmacht, Viena, 1903, vol. V, 198f.

[11] Schindler, Militärgrenzverwaltung, 17. Consiliul de Război din Graz era privit ca o instituţie dominată de principii locali, care trebuiau să susţină financiar întreţinerea echipamentului trupelor de frontieră. În cuprinsul directivelor din 11 martie 1578 erau stipulate următoarele misiuni: fortificarea teritoriului, supravegherea şi completarea artileriei de frontieră, aprovizionarea depozitelor de materiale şi muniţie, precum şi furnizarea hranei şi muniţiei pentru grăniceri. Ibid., 18, and Winfried Schulze, Landesdefension und Staatsbildung, Studien zum Kriegswesen des innerösterreichischen Territorialstaats (1564-1619) (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs, vol. 60, Viena – Köln – Graz, 1973), 101, 103.

[12] Pentru mai multe detalii legate de căpităniі, vezi Kaser, Freier Bauer und Soldat, 55-59.

[13] Amstadt, Die k.k. Militärgrenze, vol.1, 93; Grandits, Krajina, s.p.

[14] Grandits, Krajina, s.p. Pentru mai multe informaţii privind *zadruga,*vezi Karl Kaser, Die Entwicklung der Zadruga in der kroatisch-slawonischen Militärgrenze, in Institut für Geschichte der Universität Graz, Abt. Südoesteuropäische Geschichte, Zur Kunde Südost-Europas, vol. II/4 (1985), 14-25, şi id., Freier Bauer und Soldat, passim.

[15] Krajasich, Militärgrenze, 1973, 22-25.

[16] Majoros – Rill, Das Osmanische Reich, 284.

[17] Amstadt, Die k.k. Militärgrenze, vol.1, 125 f.

[18] Ibid., 137 f.

[19] Ibid., 139.

[20] Hugo Kerchnawe, Die alte k.k. Militärgrenze. Ein Schutzwall Europas (Walter Pollak, ed., Reihe Süd-Ost, vol.21, Viena –Lipsia 1939), 15.

[21] Aceşti colonişti şi alte grupuri etnice, vorbitori de limbă germană (din Franconia, Bavaria, Austria, Alsacia-Lorena, Luxemburg şi Palatinat) sunt cunoscuţi sub denumirea de „Şvabi bănăţeni" sau „Şvabi dunăreni". În afară de zona Banatului, ei s-au aşezat în vest, în Batschka, în „Turcia Şvabilor" (azi sudul Ungariei), în Slavonia, şi în Satu Mare (azi nord-vestul României, judeţul Satu Mare). Wikipedia, Die Banater Schwaben, Donauschwaben, Schwäbische Türkei; http://www.siebenbuerger.de/sbz/landundleute/siebenbuerger2.html (Anneli Ute Gabanyi, Geschichte der Deutschen in Rumänien).

[22] Wikipedia: Die Banater Schwaben, Donauschwaben, Schwäbische Türkei.

[23] Bertrand Michael Buchmann, Österreich und das Osmanische Reich. Eine bilaterale Geschichte, Viena, 1999, 173f.

[24]Slavko Gavrilovic, Grada vojvodanskih arhiva o Banskoj krajini prve polovine XVIII st, in Starine JAZU 54 (1969), 146 – 156, citat de Grandits, Krajina, s. p.

[25]Amstadt, Die k. k. Militärgrenze, vol. 1, 163; http://www.kuk-wehrmacht.de/regiment/grenzer.html; Schindler, Militärgrenzverwaltung, 27.

[26] Populaţia din regiunile de Frontieră Militară – croaţi, sârbi, albanezi sau alte grupuri etnice, catolici

sau ortodocşi – erau numiţi „croaţi" în acele timpuri. Vezi în Christopher Duffy, Sieben Jahre Krieg 1756-1763. Die Armee Maria Theresias, transl. by Claudia Reichl-Ham, Viena, 2003, 327-345.

[27] Wrede, Geschichte der K. u. K. Wehrmacht, vol. V, 227ff.

[28] Grandits, Krajina, s. p.

[29] Rupert von Schumacher, Des Reiches Hofzaun. Geschichte der deutschen Militärgrenze im Südosten, Darmstadt[2] 1942, 168; Amstadt, Die k. k. Militärgrenze, vol. 1, 164.

[30] Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, Viena, HKR 1754, März, Fasc. 374, Militär-Grenz-Rechten von Ihro Kaiserlichen Königlichen Majestät. Für das Karlstädter und Varasdiner Generalat, Viena, 1754, 1; Krajasich, Die Militärgrenze in Kroatien, 44.

[31] Schindler, Militärgrenzverwaltung, 30f.

[32] Krajasich, Die Militärgrenze in Kroatien, 45.

[33] Schindler, Militärgrenzverwaltung, 78-80.

[34] Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, Vienna, HKR 1800 B 1796, 31 Dec 1800.

[35] Amstadt, Die k. k. Militärgrenze, vol. 1, 195 – 212;op.cit.: 205.

[36] Pentru comportamentul croaţilor în Revoluţia de la 1848 vezi în special Wolfgang Häusler von 1848/49 im österreichisch-ungarischen Grenzraum (=Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, vol. 94, Eisenstadt, 1996), 5-19; id., Banus Jellacic vor Wien. Der Ungarische Konflikt und das Ende der Wiener Revolution von 1848, in 1848 „das tolle Jahr". Chronologie einer Revolution, catalogul expoziţiei Muzeului de Istorie al oraşului Viena, Viena, 1998, 124-131.

[37] Amstadt, Die k. k. Militärgrenze, vol. 1, 231.

[38] Grandits, Krajina, s. p.

[39] Franz Kaindl, Die k. k. Militärgrenze – zur Einführung in ihre Geschichte (= Schriften des Heeresgeschichtlichen Museums, vol. 6, Viena, 1973), 25f.

[40] Grandits, Krajina, s. p.

[41] „Pozor", No. 22, 28.1.1883, citat din Grandits, Krajina, s. p.

[42] Grandits, Krajina, s.p.

[43] Toate acestea s-au petrecut în timpul crizei economice acute din multe zone rurale din Croaţia şi din Krajina, care a durat mai mulţi ani. Această criză a avut drept consecinţă o mare mişcare de emigrare. În decada dintre 1900 şi 1910 mai mult de 6 la sută dintre ortodocşi şi aproximativ 6 la sută dintre catolici au părăsit ţara. Cei mai mulţi au emigrat în America. Unul din motivele importante ale situaţiei grele din multe părţi ale Krajinei a fost decăderea comunităţilor patriarhale denumite zadruga, în legătură cu disoluţia Frontierei Militare. Treptat, a rezultat o schimbare completă a structurilor sociale şi familiale în sate şi, drept consecinţă, o fragmentare a proprietăţii agrare. Vezi Claudia Reichl-Ham, Die Türkenherrschaft 1389-1878, capitol din Militäroperationen und Partisanenkampf in Südosteuropa (Truppendienst Handbuch, Viena, 2009), 118.

LIFE IN THE BORDERS' REGION. THE STATUS OF THE VALACHS IN THE AUSTRIAN MILITARY BORDERS' REGION

The intensification of the Austro-Ottoman conflict in the border regions in the first half of the 16th century convinced the Archduke Ferdinand of Habsburg to organize a permanent defense of the borders. The Valach refugees from the Ottoman Empire have become the main human resource. This population were settled down in regions of the Austrian Military Border and organized on the basis of the Statuta Valachorum (The Valachs' Statute). The Valachs were exempted from taxes in exchange for carrying out the military obligations of guarding the border.

In the 17th and 18th centuries Austrian Military Border region has expanded to the South of Slavonia, and from Syrmia and Danube to Tisza and Mureş. Laws regarding Military border were issued in 1754. The Transylvanian Military Border was set up in 1762.

The Military Border Institution has been maintained for the preservation of the territorial integrity of the Habsburg Empire.

FINLANDA, ESTONIA ŞI ROMÂNIA EVOLUŢII PARALELE ÎN TIMPUL ŞI DUPĂ SFÂRŞITUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

conf. univ. dr. SILVIU MILOIU
Universitatea „Valahia" din Târgovişte

1. Introducere

Studiul nostru încearcă să ofere un răspuns motivaţiilor politicilor diferite pe care Uniunea Sovietică le-a urmat la sfârşitul războiului şi în primii ani postbelici faţă de Finlanda, România şi Estonia. Cum a reuşit Finlanda să-şi menţină sistemul social, cum de România a reuşit să-şi păstreze, cel puţin nominal, suveranitatea, şi care este cauza pentru care Estonia a înregistrat un eşec în ambele sensuri? Vom cuteza să întreprindem această analiză bazându-ne pe documentele şi memorialistica publicate până în prezent în cele trei state (în lipsa încă a unor volume de documente mai consistente provenite din arhivele Kremlinului).

Un alt element semnificativ este legat de importanţa mai mică pe care o vom acorda unui factor care a apărut tot timpul ca evident – factorul geopolitic. Nu pentru că acesta ar fi jucat un rol lipsit de importanţă în deciziile postbelice ale Uniunii Sovietice, ci pentru că după opinia noastră s-a acordat prea mult spaţiu unui singur factor în dauna altor posibili factori care au putut juca un rol în această ecuaţie. Este evident că România, prinsă în mijlocul ariei de ocupaţie sovietică din Europa Central-Răsăriteană, avea puţine şanse de a evita includerea în blocul sovietic. Finlanda avea desigur o poziţie periferică în raport cu România în direcţia extinderii sferei de influenţă sovietice. Însă nici poziţia Finlandei nu era lipsită de importanţă precum se crede, aşa cum vom încerca să demonstrăm. Odată ocupată, Finlanda (care deţinea controlul asupra Insulelor Ahvenanmaa - Åland) ar fi permis un acces facil spre Scandinavia, care ar fi putut fi astfel comunizată sau cel puţin adusă în sfera de influenţă sovietică. Argumentaţia noastră merge chiar mai departe: s-au identificat până acum documente semnificative care să ateste o strategie clară pentru anexarea României în cadrul Uniunii Sovietice. În schimb, intenţia de anexare a Finlandei apare destul de clar dintr-o serie de documente şi acţiuni întreprinse de Moscova. Aşadar, date fiind intenţiile sovietice şi faptul că Moscova a ieşit din conflictul mondial ca o superputere, surpriza nu a fost constituită de controlul ferm asupra României, ci mai degrabă de libertatea acordată Finlandei în politicile sale interne. Cazul finlandez ne îndeamnă să ne punem întrebarea de ce Estonia nu a reuşit să obţină acelaşi statut în perioada ce a urmat războiului mondial şi, chiar, de ce statele Europei Central-Răsăritene, ca un tot, inclusiv România, nu au reuşit să aibă o performanţă asemănătoare? Unde pot fi discernute rădăcinile acestor politici sovietice diferite?

2. Uniunea Sovietică şi statele limitrofe – Finlanda, Estonia şi România – în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

Pactul Ribbentrop-Molotov şi efectele sale asupra Finlandei, Estoniei şi României

La 23 august 1939 s-a semnat Pactul Ribbentrop-Molotov şi protocolul său secret care conţinea germenii dispariţiei Estoniei şi Finlandei de pe harta politică a Europei, precum şi ai ciuntirii teritoriului statului român. Nu insistăm asupra conţinutului acestui pact şi a implicaţiilor sale despre care istoriografia ultimilor 15 ani s-a pronunţat deja. Ne interesează mai mult în ce situaţie a surprins încheierea acestui pact Finlanda, Esto-

nia şi România, în ce mod s-au pus în aplicare prevederile sale şi cum au reacţionat aceste state în faţa implementării înţelegerii sovieto-germane.

De la bun început trebuie afirmat că atât din punct de vedere al situaţiei interne cât şi a celei externe, precum şi a aşezării geopolitice, cele trei state au cunoscut asemănări şi deosebiri importante.

Astfel, Finlanda era un stat cu un regim democratic, consolidat după formarea guvernului de coaliţie din 1937. Este o situaţie paradoxală deoarece la începutul perioadei interbelice dreapta finlandeză care câştigase războiul civil părea puţin dispusă la o democratizare reală a regimului politic. Pe de altă parte, Finlanda dispunea de un potenţial demografic şi militar redus. Din punct de vedere al politicii externe, Finlanda se autodefinea ca un stat neutru, fiind aşadar lipsit de alianţe dar şi de sprijinul consistent al vreunei mari puteri. Având o poziţie geografică periferică în raport cu continentul european, Finlanda avea totuşi o importanţă strategică pentru controlul golfurilor Botnic şi Finic şi, prin urmare, şi al coastelor Suediei. Din anii 1880, odată cu interesul mare arătat de Germania dominaţiei Mării Baltice, Finlanda a devenit foarte importantă pentru Rusia; St. Petersburgul dorise să strângă controlul asupra Finlandei pentru a micşora posibilitatea unui atac împotriva capitalei ruseşti de pe teritoriul acestei ţări. Temerile privind securitatea Rusiei nu s-au adeverit în timpul campaniilor militare ale Primului Război Mondial; doar în 1918, în timpul războiului civil finlandez, trupe germane au debarcat în Finlanda, la cererea guvernului alb, fără însă a adopta o politică agresivă împotriva Petrogradului. După 1918, Moscova a rămas suspicioasă faţă de apropierea prea mare a graniţei finlandeze de Leningrad şi interesată de anexarea Finlandei în graniţele moştenitoarei imperiului lui Petru cel Mare.

Estonia experimentase un regim politic ultraliberal, urmat din 1934 de regimul autoritar al lui Konstantin Päts. O naţiune mică, aproape liliputană, estonienii găsiseră în neutralitate singura cale de a convinge marile puteri că nu doreau ca ţara lor să fie amestecată în conflictele dintre ele. Avea totuşi o alianţă politică cu Letonia şi cu Lituania, care nu avea însă o componentă militară. Importanţa Estoniei era dată de situarea sa la litoralul Mării Baltice unde deţinea şi o serie de porturi care nu îngheţau iarna. Din perspectiva sovietică, Estonia era aşadar interesantă pentru controlul bazinului oriental al Mării Baltice.

În cazul României, experienţa liberalizării şi democratizării care au urmat anului 1848 crease deja rădăcini statului liberal. Tocmai de aceea pot fi acuzaţi oamenii politici care nu au ştiut să continue politica generaţiilor precedente şi nu au găsit resurse pentru a păstra şi dezvolta regimul democratic anterior. România se prezenta la examenul războiului mondial cu un regim lipsit de o reală popularitate, un simulacru de regim de dreapta, şi cu o elită dezbinată. Această trăsătură asemăna oarecum situaţia din Estonia şi România. Spre deosebire de Finlanda şi Estonia, România dispunea de o forţă militară mai solidă datorată unei demografii mult mai generoase. România nu era un stat mic, ci unul mediu. Statul român nu era lipsit nici de alianţe: Polonia, statele din Înţelegerea Balcanică, Franţa şi chiar Marea Britanie erau prinse în formule de solidaritate limitată cu România. Pe de altă parte, România era un stat de o importanţă strategică mare pentru controlul Mării Negre, al gurilor Dunării şi Balcanilor. Frontiera răsăriteană a României se afla în apropierea portului sovietic Odessa.

Relaţiile româno-sovietice traversaseră o perioadă tensionată (mergând chiar până la declaraţiile unilaterale sovietice de război începând din 1918) în anii '20 şi cunoscuseră o fază de relativă destindere în prima jumătate a anilor '30. Niciodată problemele spinoase ale Basarabiei şi tezaurului românesc nu fuseseră tranşate în dialogul dintre cele două părţi. Aceasta în ciuda tratatelor multilaterale care obligau cele două părţi la rezolvarea disputelor pe cale paşnică. Memoria colectivă a românilor înregistra însăşi existenţa statului sovietic, ca şi în cazul estonienilor şi finlandezilor, ca pe o ameninţare de revizionism teritorial şi la adresa sistemului lor social. Repetatele invazii ruseşti din secolele al XVIII-a şi al XIX-lea, răpirea Basarabiei, dificultăţile de după Războiul de Independenţă, probleme din relaţiile cu noul regim sovietic de după 1917 erau conservate ca amintirile dominante ale imaginarului românesc despre Rusia. Perioadele de colaborare erau trecute într-un con de umbră. Sovieticii erau priviţi din perspectiva societăţii predominant rurale româneşti ca nişte atei şi colhoznici. Situaţia nu era diferită în ceea ce priveşte propaganda sovietică cu privire la România. România era considerată drept un element esenţial în bariera care ţinuse încorsetată răspândirea comunismului prin alianţa sa cu Polonia. De asemenea, unirea Basarabiei era privită ca imperialism românesc, în vreme ce insistenţa asupra tezaurului ca un act neprietenos. Alianţele României erau percepute cu ostilitate la Moscova. Uniunea Sovietică a trebuit însă să ţină cont de importanţa petrolului românesc şi la Moscova le-a solicitat în termeni clari germanilor Basarabia, lăsând însă loc de mai mult.

În politica sa externă, Stalin a fost, în general, un birocrat prudent şi realist. De puţine ori a riscat şi nu s-a întins mai mult decât putea apăra pe termen lung. A urmat căi bătute de cuceriri ruseşti anterioare, aşadar terenuri cunoscute, şi a ţinut cont de rezistenţele opuse de diverse popoare. A tratat adesea fiecare caz în parte cu o răbdare cu

adevărat birocratică. Probabil că aşa se şi explică modul în care a acţionat în politica sa de aplicare a prevederilor înţelegerii cu Germania. A început cu statele unde considera că va întâmpina cea mai mică rezistenţă, Ţările baltice, şi chiar şi aici a acţionat pe rând şi treptat, pentru ca apoi să abordeze problema finlandeză (pe care a sperat să o rezolve rapid pe cale paşnică după modelul Ţărilor baltice), pentru ca numai după aceea să acţioneze împotriva unei Românii izolate. Politica sa era foarte bine gândită, dar întrebarea care se pune este în ce măsură a şi reuşit să o transpună în practică. Ce formule a găsit şi aplicat în acest scop? Cum au reacţionat statele avute în vedere în termenii înţelegerii sovieto-germane?

a) Încorporarea Estoniei de către Uniunea Sovietică

Estonia a fost prima dintre ţările avute în vedere în Pactul Ribbentrop-Molotov care a căzut victimă politicii sovietice. Din perspectivă istorică putem considera că au fost două faze distincte în privinţa încorporării Estoniei, fiecare pas întreprins fiind gândit luându-se în calcul evoluţiile internaţionale, mai cu seamă victoria rapidă a Germaniei pe frontul de vest. La 28 septembrie 1939, Estoniei i s-a dat un ultimatum motivat de nerespectarea neutralităţii în cazul unui submarin polonez care reuşise la 17 septembrie să evadeze din portul Tallinn. Începând cu 23 septembrie, Armata Roşie fusese deja masată la graniţa estoniană în scopul de a arăta hotărârea Moscovei de a anexa Estonia. Pusă în faţa alternativei de a ceda ceva sau totul, Estonia nu a ales o strategie de totul sau nimic. Tallinnul a cedat sperând să-şi păstreze fiinţa statală şi să convingă Moscova să nu meargă mai departe[1]. La fel au procedat Letonia şi Lituania, care s-au înclinat în faţa realităţilor militare ale momentului. Absenţa unui tratat militar ferm şi-a spus acum cuvântul în opţiunile balticilor. Ministrul de externe estonian Karl Selter a semnat Pactul de asistenţă mutuală cu Uniunea Sovietică care transforma insulele Saaremaa şi Hiiumaa precum şi portul Paldiski în baze sovietice. Portul Tallinn a fost dat în folosinţă sovieticilor pe termen de doi ani. Nu mai puţin de 25 000 de militari sovietici au fost cantonaţi în Estonia[2].

La jumătatea lunii iunie 1940, în ciuda caracterului conciliant al naţiunii şi politicienilor estonieni, care au dorit aplicarea întocmai a prevederilor Pactului de asistenţă mutuală, sovieticii au devenit din nou activi şi acuzatori în Estonia. La 16 iunie un avion de pasageri care efectua cursa Tallinn-Helsinki a fost doborât de sovietici. Estonia a fost acuzată de acţiuni antisovietice şi i s-a dat un nou ultimatum[3]. La 17 iunie Estonia a fost ocupată militar. S-a format un „guvern popular" condus de scriitorul Vares-Barbarus. La 14-15 iulie,

▪ Mareşalul Carl Gustav Emil Mannerheim

printr-o fraudă electorală de proporţii, al cărei model va fi aplicat şi în România, 92,9% dintre votanţii estonieni au „votat" pentru „poporul muncitor"[4]. În timpul campaniei electorale, opoziţia a fost lipsită de posibilitatea de a face campanie electorală, listele sale electorale au fost „epurate", iar rezultatele falsificate. În cadrul acestei fraude, un rol fundamental a fost jucat de emisarul sovietic, Andrei Jdanov, venit special la Tallinn pentru a „face" alegerile. Legea electorală fusese violată (numărul de zile pentru depunerea listelor de candidaţi a fost coborât de la 35 la 3), au avut dreptul să depună liste numai organizaţiile recunoscute legal (dar numai cele dominate de comunişti s-au bucurat de acest drept)[5]. La 21 iulie „reprezentanţii poporului" au declarat Estonia republică sovietică. La 6 august Estonia a fost încorporată în Uniunea Sovietică şi a început aducerea sa în linie cu realităţile politico-sociale din U.R.S.S. În acest fel, Estonia şi-a pierdut orice atribut de suveranitate, armata şi toate ministerele fiind încadrate în cadrul instituţiilor sovietice.

Perioada ocupaţiei germane dintre 1941-1944 a oferit estonienilor o oarecare speranţă că suverani-

tatea statului lor va putea fi restaurată. S-au înşelat însă, deoarece politica germană era contrară interesului naţional estonian. Oricum, pentru Estonia, în ciuda politicii implacabile a germanilor faţă de dorinţa de renaştere naţională estoniană, prezenţa trupelor germane pe teritoriul lor însemna absenţa celor sovietice. Estonienii erau mai dispuşi să tolereze o Germanie decât o Uniune Sovietică victorioasă, deşi considerau că adevărata eliberare nu putea veni decât prin dictarea păcii de către occidentali. În lunile iulie-septembrie 1944, teritoriul estonian a fost reîncorporat Uniunii Sovietice şi a început lungă perioadă de regim sovietic din istoria acestei mici naţiuni. Înainte de ocupaţia sovietică nu mai puţin de 80 000 de estonieni se refugiaseră în Occident, nefăcându-şi nicio iluzie cu privire la tratamentul la care urmau să fie supuşi de Moscova. O altă parte a ales calea pădurilor scriind o pagină glorioasă în istoria rezistenţei anticomuniste prin lupta „fraţilor pădurii" împotriva Uniunii Sovietice sau numai retragerea în singurătate, în afara sferei de control a statului sovietic[6].

b. Încorporarea regiunilor răsăritene ale Finlandei

Este dificil de spus dacă planurile iniţiale sovietice cu privire la Finlanda urmăreau aceeaşi finalitate ca şi cele privitoare la Ţările baltice. Cel mai probabil acesta era cazul. În Protocolul anexă al Pactului Ribbentrop-Molotov nu se făcuse nicio diferenţă între Finlanda şi Estonia. Ministrul sovietic în Finlanda, Derevianski, elaborase un set de propuneri minimale şi maximale cu privire la Finlanda. Ambele solicitau Finlandei să cedeze insulele din Golful Finic şi să permită construirea unei baze navale şi aeriene sovietice la Hanko. Programul minimal mai includea cedarea unei părţi a Istmului Kareliei şi a părţii vestice a Peninsulei Râbachi de la Marea Barents. Programul maximal solicita Finlandei să cedeze partea sud-estică a teritoriului său din jurul Vâborgului şi regiunea Pechenga de la Marea Barents. La toate acestea se adăuga şi propunerea cu privire la semnarea unui tratat de asistenţă mutuală[7]. Propunerile sovietice urmau schema programului cu privire la Ţările baltice şi au fost elaborate chiar de aceiaşi oameni. O diferenţă era legată de faptul că sovieticii nu au solicitat dislocarea de trupe pe teritoriul Finlandei. Sovieticii au fost însă dispuşi, în faţa rezistenţei diplomatice finlandeze, să scoată destul de rapid de pe agendă chestiunea pactului de asistenţă mutuală, unul dintre principalele aspecte ale tratatului cu Estonia. Spre uimirea sovieticilor, finlandezii au rezistat unei presiuni diplomatice imense, la care s-au alăturat şi germanii, precum şi unei presiuni militare realizate prin mobilizarea masivă de la graniţa cu Finlanda.

Intransigenţa finlandeză avea atât o bază strategică, cât şi una politică. Helsinkiul considera că cedarea în faţa propunerilor sovietice va slăbi în mod serios în viitor apărarea ţării. Cedarea teritoriului din Istmul Kareliei, cerută de sovietici, însemna fragmentarea liniei principale de fortificaţii finlandeze. Iar cedarea Peninsulei Hanko ar fi creat o breşă în apărarea maritimă finlandeză, ar fi permis Uniunii Sovietice să controleze legăturile maritime finlandeze şi ar fi ameninţat în mod direct sudul Finlandei. Finlandezii îi suspectau pe sovietici de faptul că aceasta era doar prima parte a unei politici sovietice, care va impieta asupra independenţei finlandeze. Finlandezii nu doreau să urmeze calea pe care mergeau Ţările baltice. În faţa opoziţiei finlandeze, sovieticii au procedat ca şi naziştii în războiul cu Polonia: au orchestrat „atacul finlandez" de la Mainila, în Istmul Kareliei. La 30 noiembrie sovieticii au început Războiul de Iarnă (Talvisota, în finlandeză)[8].

Iniţial, războiul împotriva Finlandei s-a desfăşurat sub comanda Districtului Militar Leningrad condus de generalul Mereţkov, iar scopul a fost reprezentat de încorporarea şi comunizarea Finlandei. În acest scop, la 1 decembrie 1939 s-a format guvernul de la Terijoki, aflat sub conducerea liderului cominternist O.V. Kuusinen. Rezistenţa hotărâtă finlandeză a schimbat însă planurile sovietice. Armata Roşie a cunoscut o reorganizare la începutul lunii ianuarie 1940. La 7 ianuarie generalul Timoşenko a devenit conducătorul forţelor armate sovietice care acţionau împotriva Finlandei. Războiul a scăpat controlului politic al Leningradului şi în consecinţă obiectivele sale nu mai vizau comunizarea, ci doar înfrângerea Finlandei, câştiguri teritoriale consistente şi repararea prestigiului pierdut. Kuusinen şi guvernul său au fost definitiv daţi uitării[9]. Finlandezii au înţeles şi ei că dacă era vorba doar despre teritorii, atunci se puteau discuta termenii păcii. La 12 martie 1940 a fost semnată pacea de la Moscova[10] care a costat Finlanda o zecime din teritoriu: Istmul Kareliei cu Viipuri şi întregul lac Ladoga au fost **încorporate** de U.R.S.S. Nu mai puţin de 400 000 de finlandezi au fost mutaţi în Finlanda. Hanko a devenit bază navală sovietică[11].

c. Încorporarea Basarabiei, Bucovinei de Nord şi a ţinutului Herţa

Nu vom insista asupra contextului în care s-a petrecut anexarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord despre care s-au scris după 1989 mai multe lucrări excelent documentate, începând cu cartea lui Valeriu Florin Dobrinescu[12]. Dorim doar să amintim faptul că la data de 26 iunie 1940 ministrului român la Moscova, Gheorghe Davidescu, i s-a înmânat un ultimatum prin care României i se solicita cedarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord,

în caz contrar fiind amenințată cu războiul. Un nou ultimatum a fost expediat de sovietici a doua zi. Pentru a evita războiul, dată fiind şi nepregătirea armatei române pentru un asemenea conflict de proporții, regimul Carol al II-lea a ales cedarea. A fost cedată o suprafață de 50 762 km ˛ cu 3 776 309 locuitori în care românii reprezentau 53,49% din populație[13]. Mai grav a fost însă faptul că întreaga propagandă a acestui regim evocase ideea că România nu va ceda nicio palmă de pământ fără luptă. În acest fel, ca şi în cazul teritoriilor finlandeze cedate în martie 1940, teritoriul României din est şi nord-est, cu vechi provincii româneşti, dintre care Bucovina care nu fusese niciodată parte a Rusiei, au fost **încorporate** de Uniunea Sovietică. În fața exigențelor sovietice, Finlanda s-a temut să urmeze calea pe care au mers Țările baltice şi a rezistat diplomatic şi militar pentru a-şi apăra independența. României nu i-a fost solicitată încheierea vreunui tratat de asistență mutuală – acest lucru era, desigur, imposibil datorită intereselor economice germane din România –, ci doar teritorii. Prin urmare, în fața dublei presiuni sovieto-germane, România a ales formula „teritorii contra pace", chiar dacă aceste teritorii erau româneşti, considerând că astfel evita încorporarea şi comunizarea după model baltic. Războiul fiind în flux exista o oarecare speranță – izvorâtă din experiența Primului Război Mondial – că acel *deus ex machina* care făcuse posibil deznodământul, demn de epilogul unui film hollywoodian, de la 1918, s-ar putea repeta şi că binele va învinge până la urmă.

Termenul de **încorporare (anexare)** ar desemna *preluarea unor teritorii, în mod forțat, de la un stat, pentru a fi incluse în alt stat, folosin-du-se în acest scop presiunile politice, diplomatice, militare, situația internă a unui stat şi susținerea unei părți a populației acelui stat, împotriva voinței majorității locuitorilor săi etc.* În situația dată, provinciile răsăritene ale Finlandei şi României, ca şi Țările baltice, nu au fost numai trecute în mod forțat din administrația unui stat, în cea a altuia, în speță a Uniunii Sovietice, dar, mai mult, acestea au suferit o transformare dramatică a însuşi sistemului lor social, politic, economic, mental, integrarea în cadrul unui sistem inuman, lipsit de orice respect pentru drepturile omului în general, şi ale minorităților în special. O bună parte din elita acestor teritorii a fost deportată şi/sau exterminată. Prin urmare, nu s-a produs numai o încorporare, ci şi o **comunizare** a acestor teritorii, o schimbare a modului de a înțelege viața, rolul individului, comunitatea, proprietatea, libertatea. Pentru a desemna această dublă „încorporare", într-un alt stat şi într-un alt sistem socio-ideologic propunem folosirea, în lipsa unui cuvânt mai adecvat, a termenului de *sovietizare* (în limba rusă termenul înseamnă consiliu, fără a avea nicio conotație negativă). Regimul impus în octombrie 1917 în Rusia şi-a zis regim sovietic (chiar dacă, în realitate, rolul sovietelor era unul redus, fiind de fapt vorba de o dictatură a biroului politic al Partidului Comunist asupra restului societății), statul s-a numit sovietic etc. Prin urmare, sovietizarea ar desemna trecerea forțată a unui teritoriu în administrarea statului sovietic, în vreme ce termenul de încorporare s-ar referi la faza inițială, a anexării acestor teritorii la Uniunea Sovietică, sau la integrarea forțată a altor teritorii în alte state (de exemplu, anexarea Transilvaniei centrale şi de nord teritoriului Ungariei).

Am putea aşadar descifra două mari modele politice de aplicare a prevederilor anexei secrete a Pactului Ribbentrop-Molotov. Unul dintre modele a vizat solicitarea sovietică de încheiere a unor pacte de asistență mutuală şi de dislocare a unor trupe pe teritoriul unor state suverane, politică aplicată în raport cu Țările baltice. Acesta s-a dovedit un prim pas spre sovietizarea acestor țări, inclusiv a Estoniei. Un alt model a vizat anexarea unor teritorii fără a pretinde încheierea vreunui pact de asistență mutuală sau pătrunderea Armatei Roşii pe teritoriul acelui stat. Acesta a fost cazul României. Finlanda a fost un caz care a împletit elemente ale ambelor politici: pe de o parte, ca şi în cazul Țărilor baltice, i s-a cerut încheierea unui tratat de asistență mutuală, ceea ce dovedeşte cu o oarecare certitudine că s-a urmărit în perspectivă sovietizarea sa. Pe de altă parte, ca şi în situația României, accentul a fost pus pe cedarea unor teritorii, ceea ce nu a fost cazul în privința Țărilor baltice, unde, dimpotrivă, Lituaniei i s-a reintegrat regiunea Vilna. Ideea pactului de asistență mutuală a fost abandonată destul de repede în fața rezistenței finlandeze. Reacțiile celor trei state au fost diferite: Estonia a cedat sperând să convingă Moscova printr-un comportament loial să păstreze măcar aparența unei suveranități şi nădăjduind într-o schimbare a contextului internațional. Finlanda a calculat că Moscova blufează şi a ales calea rezistenței diplomatice. Ulterior, temându-se să nu împărtăşească soarta Țărilor baltice, a luptat eroic câştigând renunțarea pe moment a Moscovei la planurile sale anexioniste. România a ales calea estoniană a cedării, pentru a-şi conserva ființa statală sperând, ca şi Estonia, într-o conjunctură internațională nouă care să-i permită o nouă reglementare a relațiilor cu Moscova.

3. Politicile sovietice de comunizare a României şi finlandizare a Finlandei

S-a pus adesea întrebarea din ce cauză Finlanda nu a fost inclusă decât pe jumătate în sfera de

influență sovietică. S-au făcut comparații, de pildă, cu cazul Cehoslovaciei şi al Ungariei. S-au propus răspunsuri pe care vom încerca să le trecem aici în revistă. Niciodată nu s-a făcut însă o analiză comparativă între situația Finlandei şi cea a României, singurele state din Europa Mediană care, de-a lungul anilor 1941-1944, au reuşit să-şi păstreze un anumit grad de independență în raport cu marile competitoare ale celui de-al Doilea Război Mondial. Vom încerca aici o asemenea analiză comparativă, care va elucida şi viziunea noastră asupra sensului termenilor de comunizare şi finlandizare.

Atât România, cât şi Finlanda au profitat de declanşarea Operațiunii Barbarossa pentru a se alătura Germaniei. Începând din toamna/iarna anului 1942 conducerile politice şi militare ale celor două state au început să întrevadă posibilitatea unei înfrângeri. Victoria sovietică de la Kursk-Orel va îngreuna şi mai mult situația lor militară. Frontul s-a apropiat tot mai amenințător de granițele lor, din primăvara şi vara anului 1944, războiul mutându-se pe teritoriile lor naționale. Deja la 1 decembrie 1943, Stalin şi-a expus pretențiile față de Finlanda: restaurarea granițelor din 1940, bază navală la Hanko sau Petsamo, rambursarea a 50% dintre pagubele pricinuite sovieticilor prin campania lor militară. Totuşi, ca să folosim formula istoricului finlandez Martti Turtola, „din punct de vedere strategic situația Finlandei era deja fără speranță la începutul anului 1944, dar tactic poziția sa părea foarte avantajoasă”[14]. De aceea, aceste pretenții au fost respinse. La 9 iulie sovieticii au dorit să scoată definitiv Finlanda din război şi au lansat un atac foarte puternic în Istmul Kareliei. Au fost masate zece piese de artilerie la fiecare 100 de metri de front. Victoriile defensive finlandeze de la Tali-Ihantala şi Vuosalmi au scăpat Finlanda de ocupația sovietică[15].

Atacul sovietic de pe frontul românesc din 20 august 1944 a luat prin surprindere cele două grupuri de putere din România: regimul Antonescu şi opoziția grupată în jurul regelui Mihai[16]. Spre deosebire de finlandezi, românii nu au încercat mai întâi să stabilizeze frontul înainte de a negocia armistițiul. Opoziția a înlăturat regimul Antonescu şi a proclamat o încetare unilaterală a focului afirmând că armistițiul ar fi fost încheiat[17]. Aceasta le-a permis sovieticilor un mare avans militar şi luarea a numeroşi prizonieri dintre militarii români. Românii au reuşit să facă față unui furibund atac sovietic asupra Bucureştilor. Acțiunea nu ar fi fost posibilă dacă regimul de la Bucureşti nu ar fi reuşit păstrarea autonomiei statului român în raporturile cu Berlinul[18]. Condițiile din armistițiul din 12 septembrie au fost dintre cele mai dure: România pierdea din nou teritoriile din răsărit şi teritoriul ei era pus la dispoziția forțelor armate sovietice. Uniunea Sovietică urma să aibă vocea cea mai influentă în chestiunile româneşti prin intermediul preşedintelui sovietic al Comisiei de Control Aliate (Sovietice)[19].

După eşecurile din Finlanda înregistrate în luna iulie atenția sovietică s-a orientat din acel moment înspre teatrele mai importante de război din Polonia şi Germania. Acesta a fost momentul folosit de finlandezi ca – în condițiile în care nu fuseseră ocupați de trupe sovietice – să încheie la 19 septembrie armistițiul cu Uniunea Sovietică. Mannerheim adoptase decizia încheierii armistițiului la 24 august, în aceeaşi zi în care devenise cunoscut faptul că România părăsise tabăra germană[20]. Armistițiul a fost croit după modelul armistițiului românesc. În plus față de fixarea granițelor pe aliniamentul celor din 1940, Uniunea Sovietică a impus Finlandei încorporarea regiunii bogate în nichel, Pestamo, a închiriat Porkkala în locul Hankoului şi a cerut să-i fie plătită aceeaşi sumă ca şi cea solicitată României, 300 de milioane de dolari, ca reparații pentru pagubele produse Uniunii Sovietice. În plus, Finlanda trebuia să îndepărteze trupele germane de pe teritoriul său.

Trebuie însă să afirmăm de la început că diferența fundamentală cea mai vizibilă între situațiile României şi Finlandei la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial – dincolo de numeroase asemănări – este legată de faptul că în România era prezentă Armata Roşie, în vreme ce Finlanda reuşise, prin rezistența militară, să evite pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul său. Înțelepciunea şi unitatea politică, menținute grație conservării regimului democratic, făcuseră imposibilă divizarea națiunii finlandeze şi menținuseră intactă formula statului liberal-democratic.

Comunizarea României

Imediat după preluarea puterii, gruparea de opoziție românească în frunte cu regele Mihai, şi compusă din Partidul Național Țărănesc condus de Iuliu Maniu, Partidul Național Liberal condus de Constantin I.C. Brătianu, Partidul Social-Democrat condus de Constantin Titel-Petrescu şi Partidul Comunist Român din fruntea căruia se remarca figura lui Lucrețiu Pătrăşcanu, a decretat restaurarea Constituției din 1923 şi, în consecință, a regimului liberal-democrat. Aceste transformări se petreceau pe fondul pătrunderii Armatei Roşii în România şi a instaurării Comisiei Aliate (Sovietice) de Control. De altfel, dincolo de înțelegerile dintre marile puteri, inclusiv a acordului de procentaj de la Moscova din octombrie 1944 dintre Stalin şi Churchill, care lăsau Uniunii Sovietice 90% influență în România, considerăm că esențială în comunizarea României din perioada 1944-1948 a fost prezența Armatei Roşii pe teritoriul său. Reamintim declarația

pe care i-ar fi făcut-o Stalin lui Tito: „cine ocupă un teritoriu îşi impune propriul sistem social atât de departe cât poate avansa armata sa".

Armata Roşie devenise omniprezentă în Europa Central-Răsăriteană la sfârşitul războiului: prin dreptul de cuceritor deţinea România, Bulgaria, Ungaria, părţile răsăritene ale Austriei şi Germaniei, iar în calitate de aliat ocupa teritoriile Cehoslovaciei şi Poloniei[21]. România se afla în interiorul acestei zone de ocupaţie sovietică şi, prin urmare, numai cu greu ar fi putut evita impunerea voinţei sovietice, respectiv comunizarea sa. De aceste realităţi au ţinut de altfel cont cei doi artizani ai acordului de procentaj de la Moscova. Locţiitorul preşedintelui Comisiei Aliate de Control, generalul colonel Susaikov, i-a declarat răspicat generalului Cortlandt V.R. Schuyler, reprezentantul american în cadrul comisiei, la 4 martie 1945, cu două zile înaintea impunerea guvernului „coaliţiei fictive" dr. Petru Groza: „...Naţiunile Unite au intrat în România în calitate de cuceritori. Nu trebuie să cerem românilor să iniţieze acţiunile necesare; ar trebui să li se ordone. Dacă nu o fac, trebuie pedepsiţi în consecinţă"[22]. Stilul de comandă imprimat de Moscova, cunoscut din comportamentul ruşilor în Ţările baltice, a caracterizat şi atitudinea sovieticilor în România. Guvernul Groza a fost impus regelui încălcându-se Constituţia, alegerile au fost manipulate şi rezultatele falsificate din ordinul Moscovei, coloana a V-a a lui Stalin în România a fost impusă în fruntea treburilor publice, disidenţii au fost reduşi la tăcere. României nu i s-a lăsat nicio şansă în ciuda faptului că existau oameni politici – precum Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu, exilatul Carol al II-lea – dispuşi să ajungă la un compromis cu sovieticii într-o formulă care să garanteze apărarea intereselor sovietice în România, aşa cum încercase, tot fără succes, scriitorul estonian J. Vares-Barbarus. Chiar regele Mihai, Iuliu Maniu şi Constantin Brătianu erau dispuşi să ţină cont de realităţi şi să mai salveze ceea ce se mai putea salva. În cele din urmă, după eliminarea întregii elite politice româneşti necomuniste, la 30 decembrie 1947 regele Mihai a fost şi el înlăturat de pe tron şi a fost proclamată Republica Populară Română[23].

Dar de ce nu s-a recurs la o sovietizare a României aşa cum se întâmplase cu Ţările baltice, estul Finlandei şi al României? Unul dintre răspunsuri ar putea avea în vedere imposibilitatea impunerii regimului sovietic pe o suprafaţă aşa de mare precum cea ocupată de Armata Roşie la sfârşitul războiului mondial. Sentimentele acestor popoare erau departe de a fi prosovietice şi exista riscul unei revolte deschise împotriva U.R.S.S. Pe de altă parte, ocuparea directă şi încorporarea acestor naţiuni ar fi făcut mai mult decât posibilă o reacţie militară a Statelor Unite şi Marii Britanii, care ar fi simţit că au distrus un imperiu al răului, pentru a-l înlocui cu un rău şi mai mare. *Am defini aşadar conceptul de comunizare a unei ţări, aşa cum s-a întâmplat în Europa Central – Răsăriteană la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, ca acţiunea de a înlocui, cu mijloace nelegitime, guvernele care sunt expresia voinţei unui popor cu guverne minoritare, susţinute politic, diplomatic şi militar de o putere străină, respectiv Uniunea Sovietică, precum şi impunerea sistemului social comunist în aceste state.* Ele nu au fost sovietizate precum Ţările baltice, nici încorporate (aceasta nu exclude încorporarea unor teritorii aparţinând acestor state), ci sistemul lor social a fost schimbat în totalitate şi li s-au impus guverne lipsite de sprijin popular, în vreme ce Armata Roşie a asigurat controlul constant asupra politicilor lor, neîngăduindu-le să părăsească lagărul sovietic (a se vedea revoluţia ungară din 1956 sau Primăvara de la Praga din 1968).

Finlandizarea Finlandei

Statele care au scăpat ocupaţiei militare a Uniunii Sovietice imediat după sfârşitul războiului mondial au reuşit să aibă o libertate de manevră mai mare. Iugoslavia a urmat calea comunismului său naţional, a titoismului, în vreme ce Austria, ocupată în comun cu forţele occidentale, a reuşit să-şi construiască un sistem politic democratic. Dintre micile puteri vecine Uniunii Sovietice o soartă diferită a avut-o însă Finlanda. Pornim de la premisa că esenţială, în privinţa reuşitei sale de a evita atât sovietizarea cât şi comunizarea, a fost rezistenţa acerbă opusă în cele două războaie de armata finlandeză. Credem că acest aspect poate fi cel mai bine reliefat dacă facem o scurtă analiză a istoriei finlandeze de după 1944.

Perioada care a urmat imediat armistiţiului din septembrie 1944 a fost cunoscută în Finlanda sub numele de „anii periculoşi". Această sintagmă reflectă incertitudinea şi teama poporului finlandez în acei ani[24]. Teama nu a fost restrânsă la populaţia de rând, aceasta a fost împărtăşită şi de o bună parte a elitei politice şi intelectuale, şi chiar de preşedintele şi eroul Finlandei, mareşalul Mannerheim[25]. Finlandezii considerau că pericolul venea din partea Comisiei Aliate de Control, aflată sub conducerea generalului colonel Andrei Jdanov, sosit la Helsinki la 5 octombrie 1944. Sarcina acestei comisii, unde, la fel ca şi în România, britanicii (americanii nu erau reprezentaţi din moment ce nu declaraseră niciodată război Finlandei) erau doar nişte marionete[26], era de a aduce Finlanda în sfera de influenţă a Uniunii Sovietice. Până unde va merge însă acest fenomen? Aceasta era principala angoasă a finlandezilor. Finlandezii priveau Comisia de Control ca pe o putere misterioasă şi ameninţătoare. Iar Jdanov era cunoscut ca un personaj influent care a coordonat sovie-

tizarea Estoniei şi a creat guvernul Kuusinen în 1939. Surpriza a venit însă odată cu constatarea că politica Comisiei de Control era una prudentă. Jdanov, deşi insistent în îndeplinirea de către finlandezi a termenilor armistițiului, mai ales în ceea ce priveşte dezarmarea „bandelor fasciste", a accentuat, chiar şi în discuțiile cu comuniştii finlandezi, care se aşteptau la un sprijin pentru comunizarea țării, ideea că sovieticii nu aveau standarde duble în politica urmată față de Finlanda. Jdanov a subliniat şi principiul neintervenției în treburile interne ale Finlandei pe care urma să-l aplice Comisia Aliată de Control[27].

Pe de altă parte, finlandezii au urmat o politică foarte prudentă față de Uniunea Sovietică şi au făcut eforturi deosebite pentru a câştiga încrederea Uniunii Sovietice în capacitatea Helsinkiului de a aduce la îndeplinire punctual termenii armistițiului. Mai mult, în noiembrie 1944 preşedintele Mannerheim a numit un nou guvern în frunte cu J.K. Paasikivi, un politician de marcă respectat la Kremlin şi recomandat atât de către partidele parlamentare cât şi de Jdanov. Spre deosebire de Mannerheim, pragmaticul Paasikivi credea sincer că sovieticii nu aveau decât interesul de a se asigura că Finlanda urma o politică favorabilă Uniunii Sovietice şi nu doreau sovietizarea şi comunizarea țării. Paasikivi era dispus să treacă în penumbră experiența istorică a relațiilor Finlandei cu Uniunea Sovietică, aşadar memoria colectivă finlandeză, şi să construiască noi realități. Portofoliul justiției a fost oferit unui alt favorit al Moscovei, Urho Kekkonen, în vreme ce un comunist, Y. Leino, a fost numit ca al doilea ministru al Afacerilor Sociale (ulterior acesta a devenit ministru de interne). Guvernul Paasikivi a făcut eforturi considerabile pentru a câştiga încrederea sovieticilor. La 6 decembrie 1944, ziua independenței Finlandei, Paasikivi a declarat că politica finlandeză trebuie să fie guvernată mai mult decât orice de relația specială cu marele său vecin de la răsărit. Condițiile de armistițiu trebuie îndeplinite întocmai, dar era necesară stabilirea de relații confidențiale cu Moscova care să meargă mai departe decât aceasta[28].

Un moment important în istoria postbelică a Finlandei s-a consumat în martie 1945 când au avut loc alegeri parlamentare. Alegerile au fost câştigate de partidele care urmăreau menținerea democrației liberale, în vreme ce comuniştii şi Uniunea Democratică Populară Finlandeză, de stânga, au obținut numai un sfert din voturi. Partidul Social-Democrat, care profesa idealurile social-democrației scandinave, s-a dovedit mai popular decât forțele comuniste şi a respins ulterior ideea de a crea un bloc cu partidele de stânga prosovietice. Curând, Jdanov şi-a dat seama că schema lui, care ar fi transformat Finlanda într-un model pentru sateliții Moscovei cu doi ani mai înainte de preluarea puterii de către comuniști în Europa Central-Răsăriteană, nu funcționa în Finlanda[29]. Jdanov va abandona orice speranță că forțele comuniste vor reuşi să instaleze la putere în Finlanda şi va deveni conştient că națiunea finlandeză era departe de a fi pregătită de comunism, aşa încât în discuțiile cu comuniştii finlandezi el va insista ulterior asupra ideii menşevice că era necesară mai întâi parcurgerea unei faze democratice, care să fie urmată de revoluția comunistă.

În 1946 Mannerheim, bătrân şi bolnav, s-a retras[30]. În locul său, preşedinte a devenit Paasikivi. Paasikivi a oferit preşedinției finlandeze un nou concept asupra relațiilor fino-sovietice. Paasikivi a ținut cont de faptul că, spre deosebire de Ungaria şi România, Finlandei nu i se ceruse niciodată să declare război Germaniei sau să ajute Armata Roşie în afara teritoriului finlandez[31]. El a argumentat că interesele Moscovei în Finlanda erau primordial de natură strategică şi defensivă. El dorea în acest sens să asigure guvernul sovietic că nevoia sa de securitate va fi respectată. Căutând să convingă U.R.S.S. că Finlanda nu va mai fi niciodată de cealaltă parte a baricadei, preşedintele Finlandei considera că poate salva independența țării sale. Astfel, principala sa politică a fost încadrată în arta persuasiunii: să facă Kremlinul încrezător într-o Finlandă independentă şi apoi să convingă poporul finlandez de noile realități de putere din regiune şi să-l determine să-l urmeze în politica sa.

Finlanda a început prin a depune toate eforturile pentru a îndeplini în mod integral termenii Convenției de Armistițiu şi mai târziu ai Tratatului de pace din 1947. Bunurile pe care Moscova le cerea ca despăgubiri de război au respectat întru totul graficul stabilit. Apoi Finlanda şi-a deplasat populația din zona Kareliei (10% din numărul total al populației țării) pentru a evita un potențial conflict cu U.R.S.S. Toate aceste lucruri au fost realizate fără niciun sprijin exterior, în 1947 guvernul finlandez respingând chiar şi invitația de aderare la Planul Marshall, pentru a nu trezi suspiciunile sovieticilor[32]. Planul Marshall a fost destinat salvării Europei de comunism, însă Finlanda s-a salvat de comunism spunând nu acestui plan. Un alt act dureros de *appeasement* a fost acuzarea a opt politicieni finlandezi de responsabilitate pentru participarea Finlandei în războiul împotriva U.R.S.S. Acest lucru a fost realizat în 1946 prin promulgarea unei legi speciale, cu efect retroactiv, cu totul contrară normelor de justiție finlandeze. Sacrificiul a fost însă făcut ca parte a prețului plătit de finlandezi pentru a-şi păstra controlul asupra afacerilor interne. Aceşti opt politicieni au primit pedeapsă privativă de libertate mergând de la 2 la 10 ani, dar toți au fost eliberați după executarea unei jumătăți

din pedeapsa primită[33]. Mai mult, în ochii opiniei publice ei nu au fost niciodată dezonorați.

Pentru stabilirea relației postbelice a Finlandei cu Uniunea Sovietică, esențială nu a fost semnarea tratatului de la pace de la Paris din 1947. Esențială a fost însă formula la care s-a ajuns în urma propunerii lui Jdanov din 18 ianuarie 1945 de se încheia între Finlanda şi U.R.S.S. un tratat de cooperare după modelul tratatelor sovieto-cehoslovac şi sovieto-francez. Foarte importantă a fost şi moştenirea pe care activitatea Comisiei Aliată de Control a lăsat-o pentru cursul relațiilor sovieto-finlandeze. Astfel, la părăsirea Finlandei, Jdanov a făcut mai multe declarații care exprimau intențiile de viitor ale Uniunii Sovietice în Finlanda. Într-o cuvântare susținută la Palatul Prezidențial, Jdanov şi-a exprimat încrederea că „parcursul politic care a condus Finlanda pe drumul dezvoltării paşnice, democratice va fi urmat şi în viitor..." şi că „relațiile dintre U.R.S.S. şi Finlanda ar putea servi ca un model de cooperare între un stat mare şi unul mic". La 8 februarie 1947, într-o convorbire cu liderii grupurilor parlamentare, Jdanov a declarat: „sunteți suverani să introduceți orice schimbări şi reforme. Dar vă rog rețineți că şi noi suntem suverani şi liberi să facem reforme. Nu va fi de dorit pentru noi situația în care, după semnarea tratatului de pace, în Finlanda se vor produce schimbări care ar produce în viitor un sentiment de instabilitate"[34].

Extrem de importantă pentru configurația postbelică a relațiilor finlandezo-sovietice a fost semnarea Tratatului de Prietenie, Cooperare şi Asistență Mutuală dintre cele două state. Semnalul a fost transmis de Stalin printr-o scrisoare trimisă la 23 februarie 1948 (ziua în care comuniştii au preluat total puterea în Cehoslovacia) lui Paasikivi. În scrisoare se amintea faptul că Finlanda rămăsese singura dintre vecinele U.R.S.S. care nu încheiase un tratat cu Moscova îndreptat împotriva unei eventuale recurențe a unui atac al Germaniei. Sovieticii menționaseră deja ideea încheierii unui tratat bilateral defensiv în timpul vizitei unei delegații finlandeze la Moscova în noiembrie 1947. Tratatele care tocmai fuseseră semnate cu România şi Ungaria stârneau însă îngrijorare la Helsinki. Celor două țări li se impuseseră obligații nelimitate de consultare politică pe timp de pace şi asistență mutuală automată în timp de război. Un asemenea tratat ar fi putut face din Finlanda un aliat al U.R.S.S. în cazul oricărei crize majore între Est şi Vest şi prin urmare era inacceptabil pentru finlandezi[35].

Paasikivi a încercat atunci să-l convingă pe Stalin să accepte un tratat care, satisfăcând necesitățile de securitate ale Moscovei, va face în acelaşi timp posibil ca Finlanda să nu adere la cele două alianțe militare adverse care se profilau deja tot mai vizibil. În fond, sovieticii insistau asupra încheierii tratatului datorită temerii că Finlanda s-ar fi putut alătura „blocului imperialist" anglo-american[36]. Iar Finlanda a răspuns insistând asupra dorinței sale de neutralitate neluată serios în seamă de sovietici înainte de 1939[37]. Preşedintele Finlandei a încercat să câştige timp şi să obțină cea mai bună formulă de tratat posibilă, într-o strategie denumită de istoricul finlandez Osmo Jussila „strategia de limitare a pagubelor"[38]. Pentru Paasikivi, Uniunea Sovietică nu era în fond altceva decât vechea Rusie imperială, care şi-a recăpătat poziția de mare putere şi a cărei atitudine față de Finlanda era încă guvernată de considerente militare[39]. El nu a făcut public conținutul mesajului până când nu a informat guvernul şi pe preşedinții grupurilor parlamentare. La 27 februarie i-a trimis lui Stalin o notificare în care a arătat ca în Finlanda un tratat cu o putere străină necesita aprobarea Parlamentului şi, prin urmare, era necesar ca, inițial, reprezentanții poporului să fie consultați. Pe data de 5 martie, Paasikivi a primit în scris opiniile grupurilor parlamentare. Alte patru zile au fost necesare pentru numirea delegației care urma să participe la tratative. La 9 martie Paasikivi i-a răspuns lui Stalin sugerând ca tratativele să fie desfăşurate la Moscova. Alte nouă zile au fost necesare până când au fost scrise instrucțiunile delegației. La 20 martie cea mai mare parte a delegației a plecat cu trenul la Moscova, în timp ce şeful delegației, primul ministru Mauno Pekkala, a plecat cu avionul patru zile mai târziu. În fine, pe data de 25 martie au început negocierile de la Moscova dintre finlandezi şi ruşi. Toată această perioadă de timp, Paasikivi a demonstrat că respecta toate procedurile parlamentare şi că Finlanda era un stat independent. Mai mult, delegația finlandeză a sosit la Moscova cu propriul proiect de tratat care, spre surpriza generală, a fost acceptat ca bază de discuții de către sovietici.

Tratatul, semnat pe data de 6 aprilie 1948 la Kremlin, conținea clauze care-l fac un unicat în materie de aranjamente de securitate între o mare putere şi un stat mic în perioada de după al Doilea Război Mondial. În cadrul primului articol se arăta că dacă Finlanda sau Uniunea Sovietică, prin teritoriul Finlandei, ar deveni subiect al unei agresiuni militare din partea Germaniei sau al unei puteri aliate Germaniei, Finlanda, în conformitate cu datoriile sale de stat suveran, va lupta pentru a respinge agresiunea. Forțele militare finlandeze vor acționa însă numai în cadrul frontierelor naționale. Uniunea Sovietică va ajuta Finlanda dacă este necesar şi, aşa cum s-a convenit mutual orice înțelegere de asistență sau cooperare militară între cele două țări va constitui un tratat independent

ce necesita aprobarea parlamentară prealabilă. Documentului îi lipseau astfel caracteristicile esențiale ale unui tratat de alianță, precum consultările regulate în timp de pace sau asistența mutuală automată în caz de război. Totuşi, aspirațiile de independență ale Finlandei erau încă handicapate de menținerea bazei militare ruse de la Porkkala, ca şi de dreptul Moscovei de a traversa teritoriul finlandez pentru a menține legătura cu această bază[40].

Cu toate acestea, independența Finlandei fusese salvată. Mai mult, în săptămânile scurse de la scrisoarea lui Stalin lumea se schimbase. Puterile vestice, alertate de acțiunile sovietice din Cehoslovacia, au început să-şi construiască o defensivă comună. Tratatul sovieto-finlandez a fost aprobat de Parlament la 28 aprilie cu 157 voturi pentru şi 11 împotrivă. În acest fel, politica pe care Paasikivi a urmat-o în privința U.R.S.S. s-a dovedit a fi un succes. Paasikivi va putea de acum înainte adopta o politică hotărâtă față de comunişti. În mai, ministrului comunist de interne Y. Leino i s-a dat vot de neîncredere în Parlament şi a fost demis de preşedinte. În iulie, Partidul Comunist a suferit un eşec în alegerile parlamentare şi a fost scos din guvern. Moscova a privit cu suspiciune politica anticomunistă a preşedintelui. Comuniştii finlandezi l-au atacat pe acesta fără cruțare în ziarele lor, iar în iarna 1949-1950 convorbirile comerciale sovieto–finlandeze au fost întrerupte fără nicio explicație. Totuşi Moscova s-a abținut să folosească forța sau amenințările în relațiile cu Finlanda[41].

Această relație dintre Finlanda şi Uniunea Sovietică, construită istoric dintr-un amestec de rezistență militară, politică şi diplomatică, susținută de o politică de împăciuire atunci când a fost nevoie, a creat profilul distinct al politicii internaționale şi interne finlandeze care a devenit cunoscută sub formula de finlandizare. Factorii esențiali care au contribuit la conturarea acestei formule par a fi fost, aşadar, reprezentați de:

– Factori interni:

➢ rezistența militară finlandeză din timpul Războiului de Iarnă şi a campaniei militare din 1944 care au făcut din teritoriul finlandez un spațiu lipsit de prezența Armatei Roşii;

➢ reuşita social-democraților şi a vechiului establishment politic în alegerile din martie 1945, contrapusă eşecului comuniştilor şi aliaților lor; social-democrații s-au opus formulei blocului cu comuniştii şi criptocomuniştii ceea ce a dovedit neviabilitatea unei politici de comunizare a Finlandei, aspect înțeles de Jdanov şi Stalin;

➢ impunerea „liniei Paasikivi" în politica externă a Finlandei, care viza realizarea unui compromis între menținerea unei semiindependențe finlandeze (înțeleasă ca o autocenzură în relațiile externe) şi asigurarea Kremlinului că Finlanda va promova o politică externă (şi uneori internă) care să țină cont de interesele U.R.S.S.; această linie a făcut posibilă formula finală a Tratatului de Prietenie, Cooperare şi Asistență Mutuală dintre cele două state din 1948 şi a dezvoltărilor ulterioare din relațiile sovieto-finlandeze;

➢ îndeplinirea punctuală de către finlandezi a clauzelor Convenției de Armistițiu şi Tratatului de Pace (mai ales a celor economice);

– Factori externi:

➢ retragerea unei bune părți a trupelor sovietice de pe frontul finlandez după înfrângerile suferite în încercarea de a zdrobi rezistența Finlandei în iulie 1944; aceste trupe au fost deplasate pe teatrele principale de război din Europa Centrală pentru înfrângerea Germaniei;

➢ comportamentul moderat al Comisiei Aliate de Control şi a lui Jdanov față de Finlanda, mai ales că răspunsul finlandez reliefat prin linia Paasikivi a fost unul adecvat;

➢ realismul lui Stalin care nu a forțat nota în privința Finlandei în condițiile în care comuniştii se dovedeau incapabili să preia puterea, iar populația susținea vechile forțe politice finlandeze; aceasta a creat posibilitatea conturării unui nou caz-test în Finlanda, aşa cum acționase țarul Alexandru I la începutul secolului al XIX-lea;

➢ o probabilă considerație a lui Stalin pentru atitudinea favorabilă a americanilor față de Finlanda[42].

Finlanda şi-a conservat instituțiile interne, dar în politica sa externă (uneori şi internă) a încercat să țină cont de interesele de securitate ale Uniunii Sovietice, deşi se proclama un stat neutru. Termenul de *finlandizare* (care derivă de la excepționalismul situației postbelice a Finlandei şi a fost adesea folosit în Occident în sens peiorativ) *desemnează situația Finlandei postbelice care „din punct de vedere ideologic şi cultural era parte a sistemului economic occidental, dar în structura geopolitică a Europei era amplasată într-o regiune care avea o importanță vitală pentru securitatea Uniunii Sovietice"*[43]. La modul general, extrapolând din această situație istorică, termenul poate desemna *situația oricărei țări care reuşeşte să găsească o formulă care să împletească menținerea intactă a instituțiilor sale interne general acceptate cu interesele de securitate ale unei puteri străine.*

Analiză comparativă

Pentru a realiza o comparație care să țină cont de motivațiile cele mai intime ale politicilor sovietice față de Finlanda şi România ne lipsesc încă numeroase documente. Vom încerca însă să întreprindem o analiză care să valorifice mai mult argumentele logic-comparative precum şi puținele

referințe existente până acum. Problemele cele mai importante care s-ar putea pune în acest studiu ar fi: comunizarea Europei Central-Răsăritene a fost o politică premeditată a Moscovei sau aceasta a ținut de dinamica relațiilor cu Statele Unite? A existat o politică sovietică premeditată de transformare a Finlandei într-un caz aparte în cadrul politicii Kremlinului de creare a unui glacis de securitate la frontierele sale occidentale? Cât de importantă a fost memoria colectivă sovietică în privința României şi Finlandei în conturarea politicii postbelice a Finlandei față de aceste state? Cât de importante au fost amintirea rezistenței din timpul Războiului de Iarnă şi a celei din 1944 care au dus la absența de trupe sovietice în Finlanda la sfârşitul războiului şi la promovarea unei politici mai prudente față de Finlanda decât față de România? Cât de important a fost factorul geopolitic în politicile sovietice față de România, respectiv Finlanda? Cât de importante au fost reacțiile dintre interesele şi politicile sovietice şi răspunsurile României, respectiv Finlandei la aceste politici? Cu alte cuvinte, existența unei linii Paasikivi în România ar fi salvat această țară de comunism? Cum a privit Stalin România, respectiv Finlanda? Acestea sunt doar câteva din întrebările cărora le putem oferi deocamdată doar răspunsuri parțiale care se pot dovedi viabile sau nu în funcție de dezvăluirile oferite de arhivele sovietice.

Dorim însă, înainte de a compara situația României cu cea a Finlandei, să ne referim la comparațiile propuse deja între Finlanda, pe de o parte, şi Cehoslovacia, Ungaria sau Polonia, pe de alta. La sfârşitul anului 1947, ministrul de interne finlandez comunist, Y. Leino, a fost invitat să meargă la Moscova. Jdanov l-a acuzat dur pe Leino cu acel prilej că nu a reuşit să distrugă P.S.D. şi i-a ordonat să demisioneze, explicându-i-se cum au procedat comuniştii unguri în preluarea puterii şi cerându-i-se să contribuie la victoria electorală a comuniştilor în alegeri. Comuniştii finlandezi au nutrit noi speranțe în perioada negocierilor cu privire la încheierea tratatului din 1948 dintre U.R.S.S. şi Finlanda. Leino, părăsit de ai săi şi temător de propria sa siguranță personală, i-a pasat Comandantului forțelor armate finlandeze, generalul Aarne Sihvo, informația cu privire la o posibilă lovitură de stat comunistă. Acesta a luat măsuri speciale de securitate în jurul capitalei finlandeze. Informația nu a fost însă niciodată dovedită şi pare a fi fost mai degrabă o manevră comunistă de câştigare a unei mari victorii în alegeri. Comentând acest episod, istoricul de la Universitatea din Tampere, Olli Vehviläinen, afirmă că Finlanda nu a împărtăşit soarta Cehoslovaciei sau a Ungariei deoarece la aceasta s-a opus „un preşedinte bătrân iritabil şi majoritatea parlamentară”[44]. Cu alte cuvinte, accentul este pus pe personalitatea lui Paasikivi şi pe sistemul democratic finlandez.

Un alt istoric care a realizat o comparație între situația Cehoslovaciei şi cea a Finlandei a fost Max Jakobson. Jakobson arată că dacă în Cehoslovacia susținerea pentru comuniști s-a ridicat la 40%, ceea ce i-a permis Moscovei să folosească Partidul Comunist ca pe un cal troian pentru sovietizarea țării, în Finlanda aceasta nu a depăşit niciodată un sfert din voturi. În plus, cehoslovacii considerau U.R.S.S. ca pe o putere prietenă, spre deosebire de finlandezi care o priveau ca pe o putere inamică. Şi, poate, consideră Jakobson, cel mai important aspect a fost acela că Finlanda a reuşit să-şi mențină sistemul democratic intact de la începutul perioadei interbelice şi că această țară nu a fost una dintre cele „eliberate” de Armata Roşie. Pentru a prelua puterea în Finlanda, sovieticii era necesar sa uzeze de forța militară, o soluție nu tocmai acceptabilă în războiul mediatic pe care-l ducea cu statele occidentale. În plus, Paasikivi a ştiut să se arate o mână forte în politica internă, dar şi un om înțelept în politica externă, reuşind să asigure interesele de securitate ale Moscovei[45]. Aşadar, în plus față de argumentele ținând de o personalitate excepțională şi cele referitoare la sistem, Jakobson adaugă noi elemente în această ecuație: influența comunistă redusă în Finlanda, viziunile diferite asupra Uniunii Sovietice existente în Finlanda şi Cehoslovacia, inexistența armatelor „eliberatoare” pe teritoriul Finlandei, linia Paasikivi în politica externă, războiul mediatic dintre Moscova şi Occident. Istoricul finlandez chiar sugerează că pentru Cehoslovacia ar fi fost posibil şi un alt drum decât comunizarea.

Istoricul Joseph Rothschild menționează intențiile liderului Partidului Țărănesc Polonez, Stanislaw Mikolajczyk, de a alinia politica externă a Poloniei la cea a Uniunii Sovietice, sperând că astfel nu era necesară neapărat transformarea internă politică sau socio-economică a țării după modelul sovietic. Exemplul Finlandei i-a slujit acestuia drept barometru. Rothschild observă însă că aşteptările liderului țărănist polonez au fost înşelate şi explică aceasta prin faptul că Finlanda ocupa un loc periferic în perspectivele şi aşteptările Uniunii Sovietice[46]. Factorii politici şi geopolitici sunt aşadar singurii invocați în sprijinul argumentelor sale de către istoricul amintit.

Max Jakobson încearcă şi el, într-o lucrare mai nouă, o comparație între Finlanda şi Polonia. Jakobson arată că în viziunea Moscovei diferențele dintre Finlanda şi Polonia erau profunde. Din punct de vedere strategic, Finlanda era periferică, în vreme ce Polonia era centrală. La vest de Finlanda se găsea neutra Suedie; la vest de Polonia, Germania. La Yalta, Stalin a descris Polonia ca pe

un coridor prin care Germania a atacat Rusia de două ori în 30 de ani. Prin urmare, sovieticii doreau să țină închis acest culoar. Alte diferențe au fost – în opinia istoricului finlandez – cele care derivă din condițiile politice şi sociale ale celor două țări. Finlanda a ieşit din război cu sistemul politic intact, fără o armată de ocupație pe teritoriul său. Alegerile libere erau o parte esențială a sistemului politic finlandez. Decizia de a relua procesul electoral normal întrerupt de război a fost luată cu câteva luni înainte de Conferința de la Yalta şi nu a fost dictată de Cei Trei Mari. Polonia prezenta un contrast izbitor. Baza sa socială fusese distrusă de ocupația germană, iar sistemul său politic a fost reconstituit sub ocupația Armatei Roşii. Democrația liberală parlamentară nu avea rădăcini profunde în Polonia. Jakobson afirmă că situația Poloniei se repeta şi în celelalte țări din Europa Central-Răsăriteană cu excepția Cehoslovaciei (aşadar şi în România), care nu aveau o practică prea avansată de alegeri libere[47]. Aşadar, diferențele legate de importanța geostrategică a celor două țări, de tradiții democratice, istorie recentă, conjunctură postbelică (Polonia ocupată de Armata Roşie), toate acestea explică statutul diferit al Poloniei şi Finlandei la sfârşitul războiului mondial, în opinia lui Max Jakobson.

Realizând o comparație între soarta postbelică a Finlandei şi cea a Ungariei, istoricii Olli Vehviläinen şi Attila Pók sugerează şi alte argumente precum faptul că în al Doilea Război Mondial, Finlanda a avut o poziție mult mai favorabilă datorită aşezării sale îndepărtate în colțul nordic al Europei şi unității naționale bazate pe valori democratice. În acest fel este din nou menționat – fără a se insista asupra lui – şi un alt factor, care este luat drept truism în istoriografia română, cel al aşezării geografice, al importanței geopolitice[48].

Un răspuns mult mai documentat şi aprofundat este oferit de istoricul din Turku Vesa Saarikoski. Saarikoski afirmă că răspunsul la întrebarea de ce Ungaria a fost sovietizată iar Finlanda nu, poate comporta un complex de factori, precum:

- situația geopolitică a Finlandei nu era aşa de importantă cum era cea a Ungariei, situată în Europa Centrală;
- Finlanda şi capitala sa nu au fost ocupate de U.R.S.S.;
- forțele armate finlandeze nu au ajuns niciodată sub controlul comunist;
- tradițiile îndelungate de legalitate şi parlamentarism au făcut dificil pentru comuniști să folosească metode ilegale;
- în Finlanda nu a existat în perioada de după al Doilea Război Mondial un front popular de stânga datorită largului consens politic din timpul războiului şi lipsei unei mişcări de rezistență; P.S.D. era un partid occidental şi anticomunist.
- Finlanda a fost ajutată de politica lui Stalin de înțelegeri bilaterale, care i-a permis Helsinkiului să obțină un tratament separat şi să se detaşeze de statele Europei Mediane[49].

Este, într-adevăr, cel mai complex răspuns la întrebarea privind excepționalismul finlandez, împletind considerațiile geopolitice, cu cele militare, politice, ideologice, istorice şi conjuncturale.

Revenind la întrebările pe care le-am pus la începutul acestui capitol, trebuie să mărturisim dificultatea enormă de a le da încă un răspuns. Este încă dificil de spus în ce măsură Moscova a dorit comunizarea Europei Central-Răsăritene de la bun început. Istoricul Wilfried Loth afirmă, într-o interpretare revizionistă, dar nesusținută de suficiente documente, că în realitate nu astfel au stat lucrurile, ci intenția inițială a sovieticilor ar fi fost mai degrabă să „finlandizeze" aceste state[50]. Henry Kissinger însuşi sugerează că Stalin ar fi fost dispus în decembrie 1941 să recunoască frontierele din 1941 şi revenirea Țărilor baltice la situația de la sfârşitul anului 1939, ceea ce ar fi condus la aplicarea în aceste state a modelului finlandez postbelic – cu respect față de securitatea sovietică, dar în acelaşi timp democratic şi liber de a urma o politică externă nealiniată[51]. Şase luni mai târziu însă Uniunea Sovietică îşi schimbase politica şi solicita deja drepturi dominante în statele Europei Mediane, inclusiv în Finlanda. Iar această politică, sugerează Kissinger, a fost urmată cu scrupulozitate de Stalin, care după război şi-a consolidat „prada de război", Europa Central-Răsăriteană[52].

Istoricul Peter Calvocoressi consideră formula la care a ajuns Stalin cu privire la statele central-răsăritene drept un rezultat al temerilor şi neîncrederii sale în statele cu care formase marea coaliție antigermană, dar şi al faptului că era un tiran nemilos, lipsit de imaginație şi îmbătrânit, care prin politica sa a amplificat sentimentele antiruseşti bine înrădăcinate, cărora li s-au adăugat cele anticomuniste[53]. Joseph Rotschild discută aceste aspecte considerând că formula democrației populare – un compromis între „dictatura proletariatului" şi democrația occidentală – a fost serios luată în considerare de Stalin, în conjuncție cu prelungirea alianței de război cu Statele Unite şi Marea Britanie şi cu penetrarea societăților occidentale cu idei comuniste vehiculate prin intermediul partidelor comuniste locale[54], Aşadar, nu finlandizare – la această formulă s-a ajuns doar în Finlanda, stat care începuse deja să fie considerat un caz separat –, ci democrație populară era soarta pregătită de Stalin Europei Central-Răsăritene. Tentativa lui Stalin a eşuat, astfel încât el a trecut la impunerea modelului comunist statelor din regiune[55]. Considerăm că viziunea lui Rothschild este cea mai apropiată de logica desfăşurării eveni-

mentelor şi explică mai bine mobilurile, acţiunile şi consecinţele politicilor sovietice din această perioadă.

Aceasta nu înseamnă însă că postulăm ideea că a existat vreo intenţie premeditată a lui Stalin de face din Finlanda un caz aparte. Kremlinul a încercat pe rând, fără succes, să sovietizeze şi să ocupe Finlanda. Stalin a ţinut însă cont de realităţi fiind, după cum arăta Kissinger, un maestru al realpolitik-ului. Sovieticii au reţinut rezistenţa opusă de finlandezi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial şi chiar, paradoxal, par a fi început abia acum, după consumarea propriei experienţe finlandeze, să creadă în ideea că această naţiune s-ar fi apărat, oricare i-ar fi fost agresorul. În comparaţie cu România, Finlanda se dovedise a fi fost mult mai încăpăţânată în a-şi apăra fiinţa statală, integritatea teritorială şi neutralitatea, la fel ca şi propriul sistem politic, la care nu renunţase şi care se bucura de o apreciere aproape unanimă. România renunţase la sistemul său democratic, părăsise alianţele sale interbelice, încercase o politică nereuşită de neutralitate, cedase U.R.S.S., Ungariei şi Bulgariei o treime din teritoriu, mersese foarte departe în alianţa cu Germania, era aşadar un factor de risc mult mai ridicat pentru Kremlin şi singura şansă de o controla părea a fi impunerea la guvernare a sistemului politic comunist şi a instrumentelor loiale Moscovei din P.C.R.

Desigur, aşa cum Joseph Rothschild a remarcat în cazul Poloniei şi Vesa Saarikoski în cazul Ungariei, componenta geopolitică este de asemenea importantă. România se afla în centrul zonei aflate sub dominaţia Moscovei, în vreme ce Finlanda ocupa o poziţie periferică în raport cu interesele majore ale Uniunii Sovietice. Este un factor evident important, dar am dori să adăugăm că situaţia geopolitică reprezintă o realitate construită social şi politic, veşnic în prefacere, subiectivă, care comportă aşadar numeroase mutaţii. Este realmente un merit al Finlandei de a fi reuşit să blocheze pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul său şi de a fi încheiat armistiţiul având acest avantaj. Finlanda a ajuns astfel să fie considerată ca un caz aparte nu numai prin continuitatea instituţiilor sale democratice şi absenţa trupelor sovietice de pe teritoriul său, ci şi prin imposibilitatea de a calcula pe moment importanţa sa geopolitică reală. Controlul teritoriului finlandez ar fi permis Uniunii Sovietice să aibă o voce importantă în Europa Nordică. Mai târziu, odată cu consolidarea independenţei postbelice a Finlandei şi apariţia conceptului de „balanţă nordică" această oportunitate a fost pierdută[56]. Realitatea subiectivismului conceptelor geopolitice este bine exprimată de o discuţie din 1948 dintre Stalin, Molotov, Jdanov şi comunistul iugoslav Milovan Djilas, relatată de acesta din urmă. Jdanov s-a referit la plata reparaţiilor finlandeze: „totul exact la timp, ambalat perfect şi de o calitate excelentă. Am greşit că nu am ocupat-o; totul ar fi fost bine dacă am fi făcut asta". Stalin: „Da, aceasta a fost o mare greşeală, am ţinut prea mult cont de americani, iar ei nu ar fi mişcat nici un deget." Molotov: „Ah, Finlanda este o nucuşoară". Nu sugerăm prin aceasta faptul că studiile geopolitice trebuie să dispară, ci doar că ele trebuie să ia în calcul şi alte elemente cum ar fi aprecierea factorilor decizionali, aşadar a unor elemente subiective, asupra importanţei unei anumite regiuni sau a alteia, apreciere care poate fi uneori diferită decât cea dictată de opinia generală sau de bunul simţ. Desigur, absenţa Armatei Roşii de pe teritoriul Finlandei, în comparaţie cu prezenţa acesteia pe teritoriul României, ar putea fi un factor care să dea un oarecare plus de obiectivitate impactului importanţei geopolitice. Este cunoscut rolul jucat de Armata Roşie în orchestrarea comunizării României, aşa încât nu mai insistăm asupra acestui aspect. Prin afirmaţiile noastre dorim să înlăturăm interpretările simpliste care iau în considerare numai un singur factor pentru a formula concluziile.

Rolul jucat de Mannerheim şi Paasikivi a fost deja de mult reliefat de istoriografia finlandeză. Cei doi lideri politici s-au identificat cu politica de salvare a Finlandei de comunizare în perioada postbelică. Ei au fost capabili să reasigure naţiunea finlandeză după război, iar ultimul a jucat un rol fundamental în crearea unui proiect politic care să aglutineze interesele economice şi politice şi temerile de securitate sovietice cu interesele naţionale cele mai profunde finlandeze. S-au bucurat de notorietate şi susţinere generală în Finlanda, locuitorii acestei ţări având încredere în capacităţile şi politicile celor doi bătrâni conservatori. Este evident că României i-au lipsit personaje de talia lui Paasikivi care să se bucure de o aşa de mare notorietate, fiind în acelaşi timp cunoscători intimi ai intereselor şi politicilor ruseşti şi bucurându-se de încrederea lui Stalin, şi venind cu un proiect de transformare a naturii relaţiilor cu Uniunea Sovietică de amploarea „liniei Paasikivi". Iuliu Maniu sau regele Mihai erau desigur personaje care se bucurau de popularitate, dar niciunul nu cunoştea foarte bine Rusia şi nu a părut suficient de imaginativ şi energic pentru a impune Moscovei propriile formule. În schimb, mult mai dispuşi să sprijine o linie de cooperare strânsă cu Uniunea Sovietică în schimbul menţinerii instituţiilor interne au fost Gheorghe Tătărescu, Constantin Argetoianu sau fostul monarh Carol al II-lea, dar toţi trei erau lipsiţi de o popularitate reală, compromişi politic astfel că sovieticii au renunţat mai repede sau mai târziu la serviciile lor. Nici dr. Petru Groza nu s-a dovedit a fi o formulă viabilă din cauza aceleiaşi

lipse de capital de simpatie. Grigore Gafencu, singurul politician român care ajunsese să cunoască mai bine Uniunea Sovietică, a rămas în Elveția, neimplicându-se în politicile interne ale României în aceşti ani.

O diferență fundamentală între România şi Finlanda a fost legată de continuitatea sistemului democratic finlandez (o democrație reală şi populară, aşa cum se construise în perioada interbelică) în contrast cu semidemocrația din ce în ce mai impopulară şi cu impunerea regimului autoritar carlist din România interbelică. Finlandezii au organizat rapid alegeri, în martie 1945, pentru a demonstra viabilitatea şi continuitatea sistemului lor de guvernare. Alegerile româneşti din 1946 se doreau o reînnodare a tradiției, dar s-au dovedit niște alegeri desfăşurate în stil „baltic". Mai mult, spre deosebire de Finlanda, în România nu exista aceeaşi cultură politică a dialogului şi a conjugării forțelor, dincolo de diferențele doctrinare, în scopul definirii şi apărării interesului național. Grupări liberale sau țărăniste s-au desprins de partidelemamă, Partidul Social-Democrat a fost feliat şi apoi încorporat frontului condus de P.C.R.

Concluzii

Factori geopolitici, aşa cum erau aceştia atunci înțeleşi de liderii sovietici, militari, politici interni şi externi, sistemici, rolul personalităților, experiența istorică (memoria colectivă), diferența de mentalitate şi cultură politică etc., toți aceştia au jucat un rol în reuşita Finlandei de a deveni un caz aparte în economia Războiului Rece şi au fundamentat apariția termenului de finlandizare privit în Occident cu condescendență, iar în Finlanda cu mândrie. Finlandizarea însemna pentru finlandezi că au reuşit să evite atât sovietizarea, cât şi comunizarea fără însă a fi putut să iasă din sfera de influență sovietică. A fost însă maximum cât se putea spera dată fiind experiența relațiilor cu Uniunea Sovietică şi comparația cu celelalte state din Europa Mediană interbelică.

În schimb, Estonia, ca şi celelalte state baltice, care nu au opus rezistență sovieticilor în anii 1939-1940, a suferit un regim diferit neputând aspira nici măcar la statutul României: ca şi estul Finlandei sau al României aceasta a fost sovietizată. Luptele din păduri de după ocupațiile sovietice au fost expresia voinței sale de libertate.

Ca şi Cehoslovacia, Finlanda reuşise să facă din democrația sa liberală o poveste de succes. Spre deosebire de aceasta însă Finlanda nu cedase în fața ultimatumurilor inamice şi luptase curajos. România şi Finlanda pierduseră teritorii în 1940 în fața Uniunii Sovietice şi au participat cu entuziasm la campania antisovietică din 1941. România a mers mult mai departe decât Finlanda. Însă ambele state au reprezentat până în 1944 singurele rămăşițe ale fostei Europe Mediane, dintre Uniunea Sovietică şi Germania. Experiența lor din relațiile cu Rusia era la fel de dureroasă. A existat o anumită înțelegere mutuală şi cooperare între cele două țări datând din perioada interbelică şi accentuându-se în perioada celui de-al Doilea Război Mondial datorată vecinătății Uniunii Sovietice şi temerilor comune. Au ieşit aproximativ în aceeaşi perioadă din război şi au luptat pentru alungarea trupelor germane de pe teritoriul lor. Şi de această dată, România a trebuit să meargă mai departe. De aici asemănările se opresc. Deja Finlanda părăsise războiul antisovietic bucurându-se de continuitatea sistemului său de guvernare democratică şi de absența trupelor sovietice de ocupație. În martie 1945 în România era impus de Vâşinski guvernul Groza în vreme ce, la Helsinki, Jdanov asista neputincios la alegerile democratice câştigate de forțele anticomuniste. În România s-a creat un front de stânga cu social-democrații, în Finlanda acest lucru nu a fost posibil. În 1948 România era o țară deja comunizată, în vreme ce Finlanda încheia etapa esențială a luptei pentru menținerea statutului său special în relațiile cu Uniunea Sovietică. Linia Paasikivi se impusese. În România se impusese voința Moscovei.

---

[1] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, dosar 269/1939, f. 22 (Tel f.n. din 30 septembrie 1939 de la Dianu pentru M.A.S.).

[2] Silviu Miloiu, *România şi Țările Baltice în perioada interbelică*, Edit. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2003, p. 206.

[3] Cordell Hull, *The Memoires*, vol. 1, The Macmillan Company, New York, 1948, p. 810.

[4] Zigmantas Kiaupa, Ain Maesalu, Ago Pajur, Guntis Vilumsons, *The History of the Baltic Countries*, 2nd, revised edition, Avita, Tallinn, 2000, p. 168.

[5] Peeter Vares, Olga Zhuryari, *Estonia and Russia, Estonians and Russians: a dialogue*, second revised edition, Tallinn, 1998, p. 11.

[6] Pentru rezistența antisovietică, vezi *The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States*, Genocide and Resistance Research Center of Lithuania, Vilnius, 1999 şi Mart Laar, *War in the woods. Estonia's struggle for survival: 1944-1956*, The Compass Press, Washington D.C., 1992.

[7] Olli Vehviläinen, *Finland in the Second World War. Between Germany and Russia*, Palgrave, 2002, p. 35-37.

[8] Paul Sjöblom, *Finland from the inside. Eyewitness Reports of a Finnish-American Journalist, 1938-1997*, New Bridge, Helsinki, 2000 (Selected and edited, with an Introduction and Commentary, by Glenda Dawn Goss), p. 73.

[9] Carl Van Dyke, *The Soviet Invasion of Finland 1939-1940*, Frank Cass, London, Portland, 1997, p. 104.

[10] V. Tanner exprimă întreaga dramă care a înconjurat încheierea acestei păci în lucrarea *The Winter War. Finlanda against Russia 1939-1940*, Stanford University Press, Stanford, 1956, p. 249 şi urm.

[11] Oleg Sarin, Lev Dvoretsky, *Agresiunile Uniunii Sovietice împotriva lumii*, Edit. Antet, Bucureşti, 1997, p. 38-60.

[12] Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Junimea, Iaşi 1991; Ion Constantin, *România, Marile Puteri şi problema Basarabiei*, Enciclopedică, Bucureşti, 1995.

[13] Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, Edit. All, Bucureşti, 1999, p. 20.

[14] Martti Turtola, *Finland's path to the Armistice of 1944 - some open questions*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948. Papers of the seminar organized in Helsinki, March 21-25, 1994*, Helsinki, 1994, p. 37.

[15] Paul Sjöblom, *op.cit.*, p. 109.

[16] Paasikivi nota în jurnalul său la 24 august că România a ieşit din războiul împotriva Naţiunilor Unite şi că Dictatul de la Viena fusese înmormântat, vezi *J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944-1956, Ensimäinen osa 28.6.1944-24.4.1949*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo, Helsinki, Juva, 1985, p. 29.

[17] Marin Radu Mocanu (coord.), *România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, vol. I, Bucureşti, 1994, p. 249-251, documente 129-130, proclamaţiile din 23 august 1944 ale regelui Mihai şi ale noului guvern.

[18] Dinu C. Giurescu, *op.cit.*, p. 90.

[19] Marin Radu Mocanu (coord.), *op.cit.*, p 310-313, document 182, convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944.

[20] Hannu Heikkilä, *Finland's road from war to peace, 1944-1947*, în Tenho Takalo (editor), *Finns and Hungarians between East and West. European Nationalism and Nations in crisis during the 19th and 20th Centuries. The Proceedings of the III Conference of Finnish-Hungarian Historians in 1988*, SHS, Helsinki, 1989, p. 185.

[21] Vezi capitolul 2.2.3. intitulat „Omniprezenţa Armatei roşii" din lucrarea lui Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Edit. Polirom, Iaşi, 1998, p. 22-23.

[22] C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945-20 septembrie 1946)*, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 59.

[23] *Lovitura de stat de la 30 decembrie 1947. Preliminarii militare, consecinţe politice*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997 (documente selectate şi adnotate de Mircea Chiriţoiu), p. 202-206, documente 44-45, actul de abdicare al regelui Mihai şi stenograma Consiliului de Miniştri privind abdicarea regelui Mihai şi proclamarea R.P.R.

[24] Olli Vehviläinen, *op.cit.* (vezi capitolul 10 intitulat „Anii Periculoşi"), p. 152-167.

[25] Deja la 18 septembrie 1944, preşedintele Mannerheim exprima teama sa şi a cercurilor militare că Finlanda nu mai putea decât cu greu evita bolşevizarea, J.E.O. Screen, *Mannerheim. The Finnish Years*, Hurst & Company, London, 2000, p. 211.

[26] Reprezentanţii britanici în Comisia Aliată de Control (conduşi de colonelul J.S. Magill) puteau menţine contacte cu autorităţile finlandeze numai după aprobarea prealabilă a autorităţilor ruse şi acompaniaţi de un ofiţer de legătură rus. Drepturile reprezentanţilor britanici au fost mărite în iulie 1945 permiţându-li-se astfel să ia parte la discuţiile şi la cele mai importante hotărâri ale comisiei, şi chiar să călătorească liberi prin ţară, vezi Tatyana Androsova, *The Allied Control Commission in Finland 1944-1947: Zig-zags in the tactical line*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 45-46.

[27] *Ibidem*, p. 48-49.

[28] Olli Vehviläinen, *op.cit.*, p. 154.

[29] Jukka Nevakivi, *The Control Commission in Helsinki - A Finnish view*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 74.

[30] *The Memoirs of Marshal Mannerheim*, Cassel & Company Ltd., London, 1953, p. 512.

[31] Jukka Nevakivi, *The Control Commission in Helsinki - A Finnish view*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*,, p. 70.

[32] Mikhail Narinsky, *The Soviet Union, Finland and the Marshall Plan*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 80-99; vezi şi lucrarea fundamentală a lui Tuomo Polvinen, *Between East and West. Finland in international politics, 1944-1947*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986, p. 271.

[33] Judecarea politicienilor finlandezilor a avut loc în perioada 15 noiembrie 1945-21 februarie 1946, Anatole G. Mazour, *Finland between East and West*, D. Van Nostrand Company, Inc., Princeton, New Jersey, Toronto, London, New York, 1956, p. 172.

[34] Tatyana Androsova, *The Allied Control Commission...*, p. 55-56.

[35] Max Jakobson, *Finland: myth and reality*, Otava Publishing Company, Helsinki, 1987, p. 65-67.

[36] Maxim L. Korobochkin, *The USSR and the Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance with Finland*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 182.

[37] Jukka Nevakivi, *Finnish neutrality*, în Jukka Nevakivi (editor), *Neutrality in history. Proceedings of the Conference on the history of neutrality organized in Helsinki 9-12 September 1992 under the auspices of the Commission of History of International Relations*, SHS, Helsinki, 1993, p. 40.

[38] Osmo Jussila, *The Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance of 1948. The Finnish point of view: assistance that was feared*, în *Finnish-Soviet relations 1944-1948...*, p. 190.

[39] Vezi opiniile lui Paasikivi despre problema rusească în J.K. Paasikivi, *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-1941, I, Talvisota*, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva, 1986.

[40] Max Jakobson, *Finland...*, p. 68-70.

[41] *Ibidem*, p. 70-71.

[42] Modelul finlandez a fost desigur singurul acceptabil tuturor celor trei mari puteri victorioase. Totuşi, istoricul finlandez Polvinen insistă asupra faptului că Occidentul s-a abținut să acorde o susținere consistentă Helsinkiului pentru a nu provoca U.R.S.S., vezi Tuomo Polvinen, *op.cit.*, p. 285.

[43] *Ibidem*, p. 99.

[44] Olli Vehviläinen, *op.cit.*, p. 165-166.

[45] Max Jakobson, *Finland...*, p. 72-73.

[46] Joseph Rothschild, *Istoria politică a Europei Centrale şi de Est după Al Doilea Război Mondial*, Edit. Antet, 1997, p. 123.

[47] Max Jakobson, *Finland in the new Europe*, Published with the Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C., Westport, London, 1998, p. 50.

[48] Olli Vehviläinen, Attila Pók (editori), *Hungary and Finland in the 20th Century*, SKS, Helsinki, 2002, p. 7.

[49] Vesa Saarikoski, *Between East and West. Finland and Hungary during the Cold War*, în Olli Vehviläinen, Attila Pók (editori), *Hungary and Finland...*, p. 126-128.

[50] Wilfried Loth, *Împărțirea lumii. Istoria Războiului Rece, 1941-1955*, Edit. Saeculum I.O., Bucureşti, 1997.

[51] Henry Kissinger, *Diplomația*, ed. a II-a, Edit. All, Bucureşti, 2002, p. 358-359.

[52] *Ibidem*, p. 376.

[53] Peter Calvocoressi, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, Edit. Polirom, Iaşi, p. 78-79.

[54] Joseph Rothschild, *op.cit.*, p. 116-118.

[55] *Ibidem*, p. 119.

[56] Balanța nordică înseamnă, în esență, că apartenența la N.A.T.O. a Norvegiei, Danemarcei şi Islandei era balansată de relația specială a Finlandei cu U.R.S.S., în vreme ce neutralitatea armată a Suediei acționa ca un tampon între sferele de influență estică şi vestică. Ea însemna, de asemenea, că orice încercare de a înclina talgerele acestei balanțe va întâmpina o reacție de partea cealaltă; prin urmare, chiar dacă nu era ideală, această balanță era cel puțin stabilă şi, prin urmare, a funcționat, vezi Edward L. Killham, *The Nordic Way. A Path to Baltic equilibrum*, The Compass Press, Washington, 1993, p. XV.

FINLAND, ESTONIA AND ROMANIA. PARALLEL EVOLUTIONS DURING AND AFTER THE END OF WW II

This paper attempts to better circumscribe notions like incorporation, sovietization, communization or finlandization to the historical circumstances under which they were born. We do not assume that the fates of Estonia, Finland or Romania after Second World War were sealed only by geopolitical considerations. On contrary, we believe that geopolitical factors are but a social construction and they carry a highly subjective meaning. We are trying to develop this idea based on the case-studies of Estonia, Romania and Finland's experiences before, during and following the end of the World War II. Our conclusion is that in the background and content of the Soviet-Estonian, Soviet-Finnish and Soviet-Romanian relations are some common experiences but also many important differences. They explain, besides the different understanding in Moscow of the three countries geopolitical importance, their different story after 1945 and especially after 1948. We tried to sort out these differences based on a comparison in-between Estonia, Romania and Finland.

EDUCAŢIA ISTORICĂ ÎN FORŢELE ARMATE FEDERALE GERMANE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XXI-LEA

colonel de stat major dr.
HANS-HUBERTUS MACK, Germania

1. Probleme fundamentale ale educației istorice şi ale învățării istoriei

Se poate învăța din istorie şi dacă da, ce anume se poate învăța? Un răspuns simplu la această întrebare nu se poate găsi. În forțele armate federale, cercetarea şi studiul istoriei militare se află în strânsă legătură cu educația politică, care este parte integrantă a instruirii militare. Educația istorică şi educația politică aparțin, ca nişte gemeni, conceptului de conduită internă. În timp ce conduita internă, ca o concepție globală a integrării forțelor armate în societate, oferă idealul militarului ca *cetățean în uniformă*, educația istorică ajută la dobândirea conştiinței cetățeneşti necesare pentru înfăptuirea acestui ideal.

Ca subiect de mediere şi de studiu în cadrul forțelor armate germane, educația istorică a avut parte de o evoluție plină de schimbări. Dacă a fost – aşa cum era obiceiul în secolul al XIX-lea – tratată ca o problemă a statului major şi plasată organizatoric în acest cadru, atunci au devenit subiecte de educație, aspecte specifice domeniului, cum ar fi istoria instruirii ostaşilor (examinarea istorică aplicativă). Odată cu apariția unei istorii militare, supuse unor standarde ştiințifice, ca parte componentă a ştiinței istorice generale, la sfârşitul secolului al XIX-lea a fost posibilă aplicarea rezultatelor conform modelelor didactice pentru a le face subiect de instruire pentru soldați.

Una din cele mai importante dimensiuni ale istoriei este **timpul**. El este purtătorul a tot ceea ce se poate numi *istoric* în retrospectiva trecutului. El ne arată, de asemenea, măsura, cum şi dacă putem evalua o perspectivă vieții viitoare. În prezent, se adaugă faptul că propria acțiune este permanent raportată la cele două aspecte ale timpului. Trecutul, prezentul şi viitorul joacă un rol foarte mare în viața noastră. Nu am putea trăi în timp, dacă nu am reuşi permanent să aducem aceste trei dimensiuni într-un tot unitar profund inteligibil. De aceea, oamenii sunt mereu chemați să dea timpului un **sens**. În cadrul acestei *plasări a sensului pe axa timpului* aflăm lucruri, le interpretăm, ne reorientăm şi ne motivăm ca să ne îndreptăm viața în viitor într-o direcție sau alta, câştigăm identitate.

Această confirmare a propriei istorii îşi găseşte reflectarea în societate prin alte semne premonitorii. Epoci ale trecutului sunt permanent subiect al dezbaterii sociale şi al evaluării în cultura istorică a societății. Aşa de multă istorie ca astăzi nu a mai

existat. Nu trece o zi în care să nu fie scoasă în evidență o temă din trecutul nostru îndepărtat sau apropiat şi să nu fie dezbătută de mass-media. Aceste teme stau la baza dezbaterilor din cadrul societății noastre.

Militarii forțelor armate federale – bărbați şi femei –, dar şi cei din alte armate europene, trebuie să fie în ziua de azi capabili să participe la aceste dezbateri sociale, conform posibilităților lor.

Educația istorică în instruirea militară începe chiar aici. Este vorba de a însoți critic acest proces de mediere în sens propriu şi social şi de a-l transforma într-o formă de învățare de lungă durată. De aceea este necesar de ştiut clar ce s-a întâmplat exact în cazurile relevante; cele întâmplate trebuie să se poată reconstitui pe baza izvoarelor istorice. Pe de altă parte, trebuie reconsiderate miturile. De aceea este util să se prezinte deschis interesele celor care participă. În afară de aceasta este de o importanță hotărâtoare şi întrebarea dacă toate ar fi trebuit să se întâmple aşa cum s-au întâmplat în realitate; ea deschide privirea spre posibile alternative ale modului de desfăşurare a întâmplării. Istoria este în principiu deschisă pentru multe soluții. Întâmplările istorice sunt aproape întotdeauna condiționate cultural, politic, tehnic, juridic sau religios. În momentul în care sunt îndepliniți paşii pentru clarificarea celor petrecute, întâmplările pot fi explicate şi interpretate.

Ce ne învață deci istoria? „*Dacă Brutus îl omoară pe Cezar învățăm că ar fi bine ca un om de stat merituos să fie apărat împotriva teroriştilor îndemnați de motive josnice. Sau învățăm faptul că există situația în care lupta sângeroasă contra răului este inevitabilă şi legitimă ?*”[1]. Din cele prezentate mai sus nu poate fi vorba de a beneficia de un avantaj direct din istorie, ba mai mult, ea acționează prin avantajul ei intrinsec. Colonelul dr. Hans-Meier Welcker, primul şef de secție al Serviciului de cercetare a istoriei militare a afirmat privitor la aceasta: „*Îndoiala noastră privind posibilitatea de educare prin istorie nu se referă deci la istorie, ci la noi înşine. Se prea poate că istoria nu mai poate trezi aşa de mult entuziasm (după spusele lui Goethe). Dacă în general i se mai atribuie o valoare eucativă – spune o voce sceptică (Theodor Schieder) – atunci ea poate să existe doar pentru faptul că pune omul față în față cu el însuşi, îi aminteşte de posibilitățile şi limitele sale, îl arată în implicările şi dependențele sale, dar şi în libertatea sa. Este oare acest lucru mai elocvent decât în istoria războiului? Desigur trebuie să pătrundem la esența întâmplării. Gândirea în ansamblu rămâne întotdeauna reacția la acțiunea particulară*”[2]. Cu istoria deci „nu devenim deştepți pentru o dată, ci înțelepți pentru totdeauna”[3].

Fără o cercetare de bază solidă în istoria militară nu ne putem gândi la o informare responsabilă în această specialitate. De aceea, măsurile de educare şi formare istorică în forțele armate federale se orientează după rezultatele cercetării, mai ales după cele ale Serviciului de cercetare a istoriei militare, care valorifică aceste cunoştințe în mediile de educare istorică.

2. Evoluția istoriei militare şi a educației istorice în cadrul forțelor armate federale

După cel de-al Doilea Război Mondial a fost clar că trebuia făcut un început total nou nu numai în cadrul forțelor armate federale. Timp de zece ani nu au existat forțe armate germane pe teritoriul german. Dacă tactica de război germană a ultimului război a reprezentat într-adevăr o temă în cercurile interesate, ea a fost analizată de către Aliați. Locotenent-colonelul în rezervă dr. Hans-Meier Welcker a răspuns dorinței camaradului său de război, Ulrich de Maizière, şi a discutat cu acesta la serviciul Blank, predecesorul Ministerului Apărării la Bonn, asupra necesității înființării unei instituții de cercetare a istoriei militare în cadrul noilor forțe armate. Aceasta trebuia, conform ideilor lui Meier-Welcker, să cerceteze de la începutul ei istoria întregii puteri armate. Procesul repatrierii dosarelor de către Aliații occidentali a reprezentat baza unui procedeu şi mod de lucru ştiințific şi critic privind izvoarele. După Langenau, lângă Ulm, primul amplasament al aşa-zisului „serviciu de cercetare”, din anul 1957, a fost înființat, în toamna anului 1958, Serviciul de cercetare a istoriei militare în cadrul aşezământului universitar din Freiburg im Breisgau.

Conform concepției lui Meier-Welcker, Serviciul trebuia să constituie o punte de legătură între istorie şi viața militară, între interesele militare prezente şi interpretările ştiinței istorice. Deja de la acest moment de început a fost clarificat, în mod evident, că Serviciul trebuia să pregătească

material didactic pentru predarea istoriei militare şi de război la academiile şi şcolile forţelor armate federale, precum şi să aibă răspunderea perfecţionării cadrelor didactice necesare pentru această disciplină de învăţământ. Când în anul 1956 a fost introdusă istoria militară şi de război în programa de învăţământ a Academiei de conducere şi a şcolilor de ofiţeri, a fost clar pentru toţi participanţii că au de a face cu o mare iniţiativă pentru că, bineînţeles, istoria militară şi de război a constituit, în trecut ca şi în prezent, fundamentul solid firesc, pentru identitatea noilor militari ai forţelor armate federale. Însă Meier-Welcker nu a mai fost în măsură să continue cu metoda utilizării practice a istoriei războiului, experimentată de armata germană în trecut, aceasta nu în ultimul rând din cauză că noile condiţii moderne, nucleare, în care se desfăşoară războiul actual, s-au îndepărtat radical faţă de ceea ce a fost până acum. Mai întâi, pe lângă înţelegerea esenţei conducerii militare şi a operaţiilor trebuia să fie prezentată istoria întregii puteri armate şi atitudinea ei faţă de stat şi societate şi aceasta trebuia să se realizeze depăşind cadrul naţional. Meier-Welcker a militat pentru „viziunea totală”[4] spre care trebuia să se îndrepte istoria militară. Corespunzător necesităţilor diferitelor compartimente ale forţelor armate s-a dezvoltat învăţământul istoric militar. Aceasta a permis ca în modul de învăţare să se ţină seama de toate componentele esenţiale ale pedagogiei, adaptate pentru armată: instruirea, cultura şi educaţia. Cu toate că existau păreri diferite la nivelul compartimentelor forţelor armate, s-a ajuns la sfârşitul anilor ’50 la concluzia că trebuie studiată perioada istorică de la sfârşitul Războiului de 30 de ani şi până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. În instruirea ofiţerilor de stat major şi a ofiţerilor de stat major din armata terestră şi din marină ai forţelor armate federale s-a pus accent pe tactică şi conducerea trupelor. Istoria militară a avut în cadrul programului de învăţământ o legătură strânsă cu aceste materii. Ea a avut scopul de a „identifica învăţămintele din ultimele războaie şi campanii militare şi de a prezenta acele elemente ale războiului, care sunt mai ales importante pentru tactică şi logistică”[5]. Cu un total de 38 de ore/ disciplină, începând prin cursurile din 1957, istoria militară a avut o prezenţă importantă şi a căpătat statutul unei materii de bază. Această fixare pe tema tacticii s-a schimbat odată cu „Ordinul pentru formarea comună la Academia de conducere”, emis la 4 mai 1959 de către generalul Heusinger, primul inspector general al forţelor armate federale.

Odată cu racordarea conducerii militare la actualele condiţii politice şi tehnice, învăţământul istoric militar a avansat spre o „bază materială indispensabilă pentru înţelegerea conducerii militare”[6] şi s-a apropiat astfel de înţelegerea care şi astăzi mai este valabilă. Totodată a fost reluată şi discutată problema rolului istoriei în formarea carierei de ofiţer.

La sfârşitul anilor ’60 s-a ajuns la un consens privind modalitatea de integrare a învăţământului istoric militar modern, principial stabilit de conducerea internă în programul de formare a militarilor, mai ales a tinerei generaţii de ofiţeri. Astfel, consolidarea istoriei militare ca disciplină ştiinţifică a înaintat esenţial, făcând abstracţie de influenţa limitată în timp a catedrei de istorie militară, înfiinţată de Werner Hahlweg la Münster, în 1969. Obiectul istoriei a obţinut totuşi un impuls major odată cu înfiinţarea universităţilor forţelor armate federale. Pentru reformatori, care aveau scopuri clare şi ample, a fost important, la începutul anilor ’70, sub ministrul apărării Schmidt, să se producă transformări esenţiale în cadrul forţelor armate, după multiple crize interne. Pregătirea profesională a subofiţerilor şi ofiţerilor a fost adaptată noilor cerinţe. Contra opoziţiei tradiţionaliştilor trupei, a fost proiectat odată cu acest studiu profilul ofiţerului modern care acţionează şi gândeşte profesionist. Universităţile forţelor armate federale au introdus istoria ca materie facultativă şi în cadrul programei de educaţie şi ştiinţe sociale şi au instituit în felul acesta studierea ştiinţifică a istoriei, fără însă a se da un examen propriu-zis la această materie. Măsura a fost adoptată abia după extinderea ofertei de discipline de ştiinţe sociale la universităţile forţelor armate federale din Hamburg (istorie) şi München (ştiinţele politice). Astfel, cariera de ofiţer a fost recunoscută la acelaşi rang şi în societate, iar pentru tinerii aspiranţi a devenit din nou atractivă.

În anul 1978 reprezentantul militar din Parlamentul german a adus la cunoştinţă solicitările sale de a acorda atenţie mărită istoriei. Aceasta din cauza lipsurilor în educarea politică şi istorică.

Generalul Wust, ca inspector general al forţelor armate federale, s-a aliat acestei critici. El consi-

dera că „Această importanță arătată cercetării istorice şi istoriei militare condiționează astăzi formarea carierei de ofițer. Ştiința istorică ne învață să gândim în corelație unitară, să judecăm individual istoric şi politic şi ne obligă la dialog cu trecutul şi cu prezentul a căror cauzalitate trebuie înțeleasă. Problemele zilnice ale carierei de ofițer nu cer doar materiile strict ştiințifice, ci şi învățarea cunoştințelor de istorie”[7].

Din punct de vedere organizatoric, această cerință şi-a găsit expresia în formarea secției studiilor de specialitate – educație şi informare – în Serviciul de cercetare a istoriei militare ale aceluiaşi an (1978). Aceasta s-a ocupat de atunci tot timpul de prelucrarea contribuțiilor fundamentate ştiințific pentru educarea soldaților.

3. Educația istorică, astăzi şi mâine

Gândirea istorică devine astăzi mai mult decât oricând şi în egală măsură o scară şi o piatră de încercare pentru ofițeri şi subofițeri în desăvârşirea pregătirii lor. Aceasta cu atât mai mult cu cât avem în vedere spectrul vast de misiuni pe care armatele europene le execută în cadrul teatrelor de operații din străinătate. Aceasta a avut drept consecință că Şcoala de subofițeri a armatei terestre s-a decis să introducă până în anul 2003 istoria militară ca materie de studiu: după acest model, toate compartimentele forțelor armate îşi instruiesc noua generație de subofițeri la această disciplină. Ultima inițiativă de până acum pentru o consolidare a educației istorice se regăseşte în „Ordinul pentru intensificarea educației istorice în forțele armate” a inspectorului general din 1994[8]. Documentul conține în primul rând scopuri concrete de învățământ corespunzătoare compartimentelor forțelor armate pentru instruirea comandanților şi pune din nou în evidență răspunderea conducerii militare pentru implementarea educației istorice. Aceasta este de o importanță deosebită deoarece impune particularizarea învățării istorice. Dialogul, cea mai veche formă de comunicare între oameni, evocarea situațiilor istorice, consolidarea şi prelucrarea lor în conştiința fiecăruia îl determină pe cel care învață să se raporteze la el însuşi. De aceea, educația istorică are o şansă de izbândă doar acolo unde superiorii acordă atenție subordonaților lor, stimulându-le cu precădere asemenea procese.

Educația istorică nu este deci numai o ofertă, ci se călăuzeşte ca multe altele de o anumită pedagogie. Totodată, trebuie instruite şi amplificate nu numai competențele militarilor, fie ei bărbați sau femei pentru ca aceştia să fie la nivelul cerințelor, să întruchipeze cetățeanul cu drept politic, pe care conducerea internă a forțelor federale îl pune în frunte ca motiv călăuzitor. Aceasta are o mare importanță, mai ales în perioada de transformare a forțelor armate. Militarii trebuie să fie convinşi de importanța valorilor, pentru care trebuie să dea, dacă este cazul, jertfa de sânge. Competența interculturală îi va ajuta să recunoască şi să suporte dimensiunea diferită a tot ceea ce îi este străin, diferit față de ceilalți, mai ales în regiunile în care îi poartă misiunea. Cu seria „Ghid istoric”, Serviciul de cercetare a istoriei militare a editat un instrument care conține materiale întocmite pe baze ştiințifice pentru toate regiunile unde recent au îndeplinit misiuni forțele federale. De asemenea, această serie se adresează în general regiunilor de criză. Valoarea ei constă în prezentarea imaginii interconectate, interdisciplinare a spațiilor mapamondului, care sunt importante pentru noi şi în care istoria activează în continuare până astăzi, uneori chiar şi acea istorie pe care germanii au scris-o în trecut în mod glorios sau neglorios. Având în vedere că, astăzi, mai ales pe internet, sunt reprezentate oferte de istorie, atât serioase cât şi neserioase, trebuie să elaborăm cerințele normative pentru educația istorică. Aceasta mai ales pentru cei care învață pe internet, care de cele mai multe ori navighează prin acest mediu fără îndrumări de specialitate şi care au nevoie să fie documentați cu prezentări istorice ce corespund principiilor didactice de specialitate.

O prezență permanentă în cadrul forțelor armate federale, de mult timp, care se adresează celor interesați de istoria generală şi de istoria militară, este revista de educație istorică ce apare trimestrial, intitulată „Istoria militară”. Ea este foarte căutată şi în afara forțelor armate.

Atât astăzi cât şi în trecut, muzeul este un spațiu important pentru studiul istoriei. Forțele armate federale dețin două muzee militare – Muzeul de aviație militară Berlin Gatow şi Muzeul de istorie militară din Dresda. Ultimul va fi transformat ca muzeu etalon al forțelor armate federale, cu mari cheltuieli, până în anul 2010, într-un muzeu militar, care va fi la nivelul standardelor internaționale.

Educația istorică în cadrul forțelor armate federale trebuie să urmeze, în viitor, cerințele internaționalizării cercetării militar-istorice. Aceasta presupune că trebuie să ne îndreptăm privirea spre o Europă unită. În condițiile extinderii Uniunii Europene prin integrarea de noi state, militarii armatelor europene trebuie să ştie că aparțin ca europeni unei comunități care este legată printr-o istorie comună, plină de schimbări. Conturarea unei identități europene cere să ne îndreptăm fără rezerve atenția asupra acestei istorii, mai ales asupra etapelor pe care le-am trăit şi suferit împreună. Trebuie să cunoaştem cum s-a ajuns în Europa la această întâmplare fericită a istoriei – crearea unei comunități de state libere, prospere şi care trăiesc împreună în siguranță.

[1] Stefan Jordan, *Tatsächlischkeit und Möglichkeit. Űber Grenzen und Chancen einer geschichtswissenchftlichen Prognostik*, in: Roland Kaestner (Hrsg.) Zentrum für Transformation der Bundeswehr, *Historische Trendanalyse-Vergangenhent verstehen-Zukunft gestalten*, München, 2004, s. 77 (Stefan Jordan, *Realitate şi posibilitate. Despre granițele şi şansele unui pronostic ale ştiinței istorice*, în Roland Kaestner (editor) Centrul de transformare al forțelor armate federale. *O analiză de tendințe istorice – înțelegerea trecutului – dezvoltarea viitorului*, München, 2004, p. 77.

[2] Hans-Meier Welcker, zit.nach: Deutsche Zeitung und Wirtschaftszeitung, 5 Januar 1963 (Hans-Meier Welcker, citat după „Ziarul german" şi „Ziarul economic", 5 ianuarie 1963).

[3] Jakob Burckhardt, *Weltgeschichtliche Betrachtungen*. Erläuterte Ausgabe hrsg von Rudolf Marx, Stuttgart, 1955, s. 10, au nach Klein .aa, s. 197 (Jakob Burckhardt, *Contemplări universale*, Ediție explicativă editată de Rudolf Marx, Stuttgart, 1955, p. 10, citat după Klein la locul indicat, p. 197).

[4] Vgl. Hierzu, *Entwicklung und Stand der Kriegsgeschichte als Wissenschaft*, in: Hans Meier-Welcker, *Soldat und Geschichte*. Aufsätze, hrsg. Vom MGFA, Freiburg 1976, s. 114-128 (comp. *Dezvoltarea şi poziția istoriei războiului ca ştiință*, în Hans Meier-Welcker, *Soldatul şi istoria*. Articole editate de Serviciul de cercetare a istoriei militare, Freiburg, 1976, p. 114-128.

[5] Vorläufige Richtlinien „Die Heeresakademie" vom 31.1.1957, Nr. 30 BA-MA, Bw. 2/1419, zit nach Klein, aa. O.S. 201 (Directive preliminare „Academia militară" din 31.1.1957 nr. 30 BA-MA Bw 2/1419, citat după Klein, la locul citat, p. 201).

[6] Zit. Nach Klein, a.a. 0, s. 202 (citat după Klein la locul citat, p. 202).

[7] Harald Wust, *Militärgeschichte, Lehre und Forschung - eine militärische und politische Notwendigkeit*, in „Marine" nr. 5, Mai 1978, s. 3 (Harald Wust, *Istoria militară. Învățământ şi cercetare, o necesitate militară şi politică* în „Marină", nr. 5, mai 1978, p. 3.

[8] BMVg.Generalinspekteur der Bundeswehr-Fü s. 17 – Az. 35-20.01 vom 2 März. 1994/BMVg (Inspector general al forțelor armate federale – Fü 5 17-Az 35-20.01 din 2 martie 1994).

HISTORICAL EDUCATION WITHIN GERMAN FEDERAL MILITARY FORCES AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

The historical education has an important role in the forming officers and non-commissioned officers in German armed forces. At the same time historical education is also a component of the training process of the German soldiers. In the early 70's History was included in curricula of the German military universities as an optional subject. In 1994 the general inspector of the German army has issued "The Order for enhancement of the historical education in the armed forces".

Federal armed forces have two military museums (in Berlin and in Dresden) and publish a quarterly magazine entitled "Military History".

The author considers that there should be an internationalization of military historical research in view of the conditions of the European Union enlargement.

SEMINAR: *90 de ani de la încheierea Primului Război Mondial*

Când s-a încheiat Primul Război Mondial, pentru România? Care a fost soarta românilor înrolaţi în armatele imperiilor austro-ungar sau ţarist, pe parcursul derulării ostilităţilor? Pacea de la Bucureşti, din 7 mai 1918, a scos definitiv România din război? Intervenţia marilor puteri împotriva revoluţiei bolşevice este parte componentă a Primului Război Mondial? Care a fost raportul intern/internaţional în făurirea României Mari? Cum s-a îngrijit societatea românească de cultivarea memoriei celor jertfiţi în bătăliile primei conflagraţii mondiale?

Sunt doar câteva din întrebările care au constituit o adevărată provocare adresată istoricilor şi cercetătorilor militari sau civili participanţi la Seminarul cu tema: „*90 de ani de la sfârşitul Primului Război Mondial*", organizat de Institutul pentru Studii Politice de Apărare şi Istorie Militară şi de Comisia Română de Istorie Militară, în zilele de 7-8 noiembrie 2008, la Cercul Militar Naţional. Alături de instituţiile organizatoare au fost reprezentate Universitatea Naţională de Apărare „Carol I", universităţile „Spiru Haret" din Bucureşti şi „Lucian Blaga" din Sibiu, Direcţia pentru Originarii din România şi Direcţia Arhivele Diplomatice din Ministerul Afacerilor Externe, Serviciul Istoric al Armatei şi Centrul pentru Studierea şi Păstrarea Arhivelor Militare din Piteşti, Oficiul Naţional pentru Cultul Eroilor, Muzeul Militar Naţional, Editura Militară, redacţia revistei „Magazin Istoric" ş.a.

Manifestarea s-a dovedit a fi un cadru propice unor dezbateri incitante şi fructuoase pe problematica participării României la Primul Război Mondial în vederea îndeplinirii deziderateloor sale naţionale de unire cu ţara a provinciilor româneşti aflate în componenţa imperiilor vecine.

Încă de la începutul discuţiilor a apărut necesitatea clarificării unor termeni cu care se operează în analizarea situaţiilor în care se aflau, la un moment dat beligeranţii, aşa cum ar fi: stare de război, război, evacuare, retragere, încetarea ostilităţilor, armistiţiu, pace etc. În pofida multitudinii şi diversităţii opiniilor exprimate s-a convenit asupra unor concluzii acceptate în mare măsură de majoritatea vorbitorilor:

– încă de la declanşarea marii conflagraţii, românii din provinciile aflate sub dominaţie străină au fost prezenţi pe majoritatea fronturilor europene, fiind înrolaţi în armatele imperiilor austro-ungar sau ţarist;

– Primul Război Mondial s-a încheiat prin armistiţiul din 11 noiembrie 1918, dar pentru România războiul s-a încheiat în 1920, odată cu recunoaşterea oficială a înfăptuirii deziderateloor sale de unire cu ţara a provinciilor româneşti;

– anul 1917 este anul decisiv pentru România, dar şi pentru desfăşurarea generală a războiului mondial, având în vedere că din aprilie intraseră în război şi S.U.A.;

– este necesar să facem o distincţie între războiul mondial, ca război hegemonic, şi războiul României, desfăşurat pentru apărarea hotărârilor legitime adoptate de adunările de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia;

– Pacea de la Bucureşti din mai 1918, neratificată de suveran şi denunţată ulterior, a oferit doar un răgaz României pentru reluarea ostilităţilor, înainte chiar şi cu numai o zi de încheierea armistiţiului general la 11 noiembrie 1918 (după opinia dr. Petre Otu, Pacea de la Bucureşti a pus capăt participării României la Primul Război Mondial);

– de fapt, după încheierea păcii de la Bucureşti, România a rămas în stare de război cu Rusia Sovietică;

– făurirea României Mari a avut loc pe fondul unei conjuncturi politico-militare favorabile de care Sfatul Ţării de la Chişinău, Congresul General al Bucovinei de la Cernăuţi şi Consiliul Naţional Român Central din Transilvania, dar şi factorii de decizie de la Bucureşti, au ştiut să ţină seama;

– societatea românească din perioada interbelică a iniţiat ridicarea a numeroase monumente şi insemne memoriale dedicate celor căzuţi în războiul de reîntregire a neamului, precum şi amenajarea unor cimitire militare care adăpostesc rămăşiţele pământeşti ale ostaşilor, fie ei români, fie aparţinând altor naţiuni amice sau inamice, la vremea respectivă;

– s-a propus ca redacţia „Revistei de Istorie Militară" să pregătească un număr special consacrat prezentării monumentelor, insemnelor memoriale şi cimitirelor militare dedicate românilor jertfiţi în prima conflagraţie mondială, aflate pe teritoriul României şi al altor ţări europene.

Lucrările seminarului au evidenţiat necesitatea „revizitării" participării României la Primul Război Mondial, au invitat cercetătorii la un nou efort interpretativ pentru că, iată, după 90 de ani, generaţia noastră vede altfel Marele Război decât generaţia interbelică.

GHEORGHE VARTIC

MARIAN STROIA, **Românii în contextul politic european. De la Unirea Principatelor la căderea la Cuza-Vodă (1859-1866)**, Editura Semne, Bucureşti, 2007

Autorul, un reputat specialist al relațiilor sud-estului european, şi al legăturilor cu slavii de est, acordă în această monografie o atenție deosebită ambianței istorice, liniilor de forță ale politicii internaționale, în general favorabile românilor în acea perioadă. Franța se raliase efortului Marii Britanii de a bloca accesul Rusiei – bastion al reacțiunii şi regresului politic – la gurile Dunării şi la Strâmtorile Mării Negre. Napoleon al III-lea s-a dovedit în mod deosebit adeptul proiectului unionist românesc, România viitoare fiind văzută ca un stat tampon între Imperiul Otoman şi Rusia. Astfel, după 24 ianuarie 1859, Principatele Unite au devenit un câmp de bătălie diplomatică în care Marea Britanie, Franța, Prusia şi Sardinia contracarau intențiile antiunioniste ale Austriei, Imperiului Otoman şi Rusiei.

Au fost încununate de succes eforturile româneşti axate pe obiectivele imediate, respectiv recunoaşterea Unirii, chiar dacă numai pe durata domniei lui Cuza, iar apoi desăvârşirea Unirii pe plan administrativ şi politic. O nouă etapă a reprezentat-o secularizarea averilor mănăstireşti şi efortul de recunoaştere internațională a loviturii de stat de la 2/14 mai 1864. Atunci s-a evidențiat diplomația pragmatică a lui Alexandru Ioan Cuza şi a lui Costache Negri, la Poartă, şi a lui Iancu Alecsandri, la Paris.

În cadrul legăturilor românilor cu popoarele învecinate, autorul tratează în mod special: a) episodul tranzitului armelor ruseşti pentru Serbia, în care comportarea autorităților române a fost aproape de aceea a unui stat cvasi independent, după cum subliniază autorul; b) România şi insurecția polonă din 1863; c) relațiile cu mişcarea bulgară de emancipare națională.

Căderea lui Cuza a fost explicată de autor prin nemulțumirile iscate ca urmare a regimului său personal, care nu se sprijinea nici pe liberali şi nici pe conservatori – principalele curente politice ale vremii –, ci pe un grup restrâns de devotați, prin dorința românilor de a înfăptui dezideratul întronării unui prinț străin, dar şi prin pierderea sprijinului acordat domnitorului din partea Franței.

După răsturnarea de la putere a lui Cuza, reacția românilor la hotărârea guvernului provizoriu privind proclamarea unui prinț străin a fost astfel descrisă de locotenent-colonelul E. Lamy, şeful Misiunii militare franceze în România: „Mulțimea împânzea străzile, dar nu s-a dedat decât la manifestări de bucurie. Magazinele au rămas deschise. S-ar fi putut mai degrabă crede că asişti la o sărbătoare publică decât la o revoluție" (p. 207).

Epilogul lucrării pune în planuri paralele cele două momente cheie ale anului 1866: detronarea lui Cuza de la 11 februarie şi, respectiv, 10 mai, data accederii la putere a lui Carol I.

În concluzie, o lucrare bine documentată – Anexele conțin şi şapte documente – care se citeşte cu interes, folosind materiale de arhivă şi o bibliografie valoroasă, finalizată printr-un efort de cercetare demn de remarcat.

MIRCEA SOREANU

IN MEMORIAM

Colectivul redacției „Revistei de Istorie Militară" deplânge stingerea prematură din viață, după o îndelungată şi chinuitoare suferință, a dragei noastre colege, **MONA-ELENA SIMINIUC.**

Şi cât şi-a mai dorit să trăiască...

Şi cum s-a luptat cu o boală nemiloasă, făcându-şi în acelaşi timp cu conştiinciozitate îndatoririle de serviciu până în ultima clipă.

Dumnezeu s-o odihnească în pace!